

EI ILMAN YHTEISÖÄ
Wilhelm Löhen diakoniakäsitys
diakonissaihanteen kautta tarkasteltuna

Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Teologian osasto
Läntinen teologia
Systemaattisen teologian pro
gradu- tutkielma
Syksy 2012
Puustinen, Laura Katariina

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Teologian osasto		
Tekijät – Author Puustinen, <u>Laura</u> Katariina				
Työn nimi – Title Ei ilman yhteisöä. Wilhelm Löhen diakoniakäsitys diakonissaihanteen kautta tarkasteltuna.				
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages	
Systemaattinen teologia	Pro gradu -tutkielma Sivuainetutkielma Kandidaatin tutkielma Aineopintojen tutkielma	x 01.11.12	101 sivua	
Tiivistelmä – Abstract				
<p>Tässä tutkielmassa selvitetään Wilhelm Löhen diakoniakäsitystä hänen diakonissaihanteensa kautta. Samalla tarkastellaan, kuinka siinä näkyy hänen teologialleen keskeinen käsitys yhteydestä. Tutkimusmenetelmänä on systemaattinen analyysi.</p> <p>Taustaluvussa esitellään Löhen teologinen ja historiallinen konteksti. Keskeisiä vaikuttajia Löhelle olivat herätysliikkeet sekä Erlangenin koulukunta. Hän itse oli merkittävä vaikuttaja uusluterilaisessa liikkeessä. Löhen aikakautta leimasivat yhteiskunnallisen muutoksen pinnalle nostamat sosiaaliset kysymykset, joihin monet yhdistykset pyrkivät vastaamaan. Samalla myös naiset saivat yhteiskunnallisen vaikuttamisen roolin, joka usein painottui hoiva- ja kasvatustehtäviin.</p> <p>Ensimmäisessä analyysiluvussa tarkastellaan millaisen sisällön Löhe antaa käsitteelle diakonia ja lähetytys. Luvussa myös analysoidaan sitä, miten Löhe näkee diakonian viran syntyneen ja kehittyneen kirkossa. Keskeinen teema, joka yhdistää sekä diakonian ja lähetyksen käsitteitä että viran syntyä ja kehitystä on Löhen käsitys seurakunnasta rakkauden yhteisönä. Diakonian uudistamisessa on kysymys kirkon uudistamisesta.</p> <p>Seuraavassa luvussa teemana on diakonissakoulutuksen analysointi diakonissaihanteen näkökulmasta. Koulutus sisälsi paljon tietuopuolista opetusta ja yleissivistäviä aineita, mutta keskeisimmän sijan sai siitä huolimatta kunkin sisaren hengellinen kasvu. Diakonissan identiteetti rakentuu ja säilyy varmimmin, kun hän elää osana yhteisöä.</p> <p>Kolmannessa analyysiluvussa analysoidaan todellisen jumalanpalveluksen (uhri) ja pyhitykseen kasvattamisen (kuri) merkitystä yhteyden ja yhteisön rakentumiselle. Löhen mukaan ei ole olemassa diakonissvoja ilman yhteisöä. Tämä yhteisö toimii jokaisen diakonissan pyhityksen tukena esimerkiksi keskinäisen sielunhoidon ja yksityisriipin kautta. Uhrin merkitys yhteyden luomiselle tulee konkreettisimmin näkyviin ehtoollisessa, jossa seurakunnan uhri ja Kristuksen uhri ovat molemmat läsnä. Uhrilla Löhe tarkoittaa myös oman elämänsä käyttämistä toisten hyväksi, palvelemista omista tarpeistaan luopuen.</p> <p>Luopumisen teema jatkuu tutkielman neljännessä analyysiluvussa. Siinä tarkastellaan niitä ihanteita, joita Löhe diakonissojen pyhitykselle asettaa. Ohjeena toimivat niin sanotut evankeliset neuvot siveys, köyhyys ja kuuliaisuus. Siveys ja köyhyys merkitsevät luopumista omista haluista ja tarpeista, kuuliaisuus omasta tahdosta. Määrittelyssään Löhe lähestyy saksalaisen mystiikan käsitettä Gelassenheit.</p> <p>Analyysin viimeisessä luvussa analysoidaan Löhen koko teologialle leimaa antavaa käsitettä Einfachheit, joka mystiikassa on läheistä sukua termille Gelassenheit. Einfachheit näyttäytyy sekä yhteytenä ja ykseytenä Jumalassa, että kristityn pyrkimyksenä sitä kohti. Kulkiessaan kohti Einfachtia kristitty luopuu omista päämääristään ja tyytyy osaansa siinä ajallisessa kutsumuksessa, jonka on osakseen saanut. Kaikki työ näyttäytyy tällöin jumalanpalveluksena.</p>				
Avainsanat – Keywords diakonia, diakonissat, Wilhelm Löhe, mystiikka				

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tausta ja aikaisempi tutkimus	1
1.2 Tutkimustehtävä	3
1.3 Lähdeaineisto ja tutkielman rakenne	4
2 WILHELM LÖHEN HISTORIALLINEN KONTEKSTI	7
2.1 Wilhelm Löhen elämänvaiheet ja teologiset peruskorostukset	7
2.2 Löhe ja uusluterilaisuus	11
2.3. Kehitys saksalaisessa yhteiskunnassa ja luterilaisessa kirkossa 1800-luvulla	13
2.4 Theodor Fliednerin ja Johann Hinrich Wichernin diakonianteologiset korostukset	18
2.5 Yhteenveto	21
3 DIAKONIA JA LÄHETYS KIRKON TEHTÄVÄNÄ	23
3.1 Diakonia koinoniana	23
3.2 Diakonian virka seurakunnallisena virkana varhaisessa kirkossa	26
3.3 Lähetys kirkon olemassaolon merkinä	30
3.4 Yhteenveto	35
4 DIAKONISSAIHANNE DIAKONISSAKOULUTUKSESSA	37
4.1 Yhteys diakonissan identiteetin käytännön turvana	37
4.2 Koulutus diakonissan hengellisen kasvun palvelijana	42
4.3 Yhteenveto	46
5 YHTEISÖN MERKITYS DIAKONISSAN KASVATTAJANA	48
5.1 Pyhitys ja todellinen jumalanpalvelus tienä yhteyteen	48
5.2 Yhteenveto	56
6 DIAKONISSAN KILVOITTELU OMASTAAN LUOPUMISESSA	58
6.1 Evankeliset neuvot ohjenuorana luopumisen tiellä	58
6.2 Yhteenveto	66

7 EINFALT – YKSEYTTÄ, YHTEYTTÄ, HARMONIAA SEKÄ PYHITYSTÄ	68
7.1 Einfalt Jumalan ominaisuutena ja kristityn päämääränä	69
7.2 Yhteenveto	75
LOPPUKATSAUS	77
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	82

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja aikaisempi tutkimus

Uusimmassa diakoniatutkimuksessa on käyty ja käydään keskustelua käsitteen *diakonia* merkityksestä, sisällöstä ja tulkintahistoriasta. Keskustelun aloittajana pidetään yleisesti John.N.Collinsin vuonna 1990 julkaistua tutkimusta *Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources*, vaikka laajempi keskustelu aiheesta on sijoittunut vasta uuden vuosituhannen puolelle. Yksi keskustelun haara on koskenut diakonian ymmärtämistä karitatiiviseksi toiminnaksi ja tämän käsityksen syntyjuuria 1800-luvun saksalaisessa diakoniassa.¹ Esko Ryökäs on useissa artikkeleissaan käsitellyt ehkä tunnetuimman saksalaisen diakonissalaitosten kehittäjän, Theodor Fliednerin, käsitystä diakoniasta. Samalla hän on viitannut siihen, että Wilhelm Löhe edusti käsityksissään Fliedneristä poikkeavaa linjaa erityisesti diakonian virkaa koskevissa perusteluissaan.²

Wilhelm Löhen diakoniakäsitystä on tutkittu vähän, Suomessa ei lainkaan. Ainoa Löheä käsittelevä suomalainen väitöskirja on Matti Sihvosen *Jumalan kaunein kukka – Wilhelm Löhen kirkkokäsitys* vuodelta 1980. Siinä Sihvonen ei käsittele diakoniaa kuin ohimennen virkaa koskevassa osiossa. Kansainvälisesti uusin suoranaisesti Löhen diakoniaa käsittelevä tutkimus on vuonna 2001 julkaistu Anne Stempel-de Falloisin väitöskirja *Das diakonische Wirken Wilhelm Löhes. Von den Anfängen bis zur Gründung des Diakonissenmutterhauses Neuendettelsau (1826-1854)*. Löhe-Forschungstellen websivuilta³ on löydettävissä varsin kattava bibliografia Löhe-tutkimukseen liittyen. Stempel-de Falloisin väitöskirjaa uudemman tutkimuksen kohteena ovat olleet muun muassa Löhe ja yksityisrippi, Löhe ja kirkkounionit sekä Neuendettelsaun diakonissalaitoksen johtamiskäytännöt.⁴ Vuosina 2008 ja 2009

---

1 Latvus 2011, 169-173.

2 Ryökäs 2011, 123-124.

3 <http://www.loehe-forschungsstelle.de/>, luettu 20.4.2012.

4 Schwemmer, Siegfried J.: *Führen und Leiten in diakonisch-sozialen Unternehmen am Beispiel der Altenhilfe. Wilhelm Löhe, die Diakonie Neuendettelsau und ihre Altenhilfe* (2009); Hoeck, Stephen van der: *The teaching of private confession as confessed and practiced by the Lutheran reformers and revived in the nineteenth century by Wilhelm Löhe* (2007); Brunn, Frank Martin: *Union oder Separation? Eine Untersuchung über die historischen, ekklesiologischen und rechtlichen Aspekte der lutherischen Separation in Baden Mitte des 19. Jahrhunderts* (2006).

ilmestyi Saksassa kaksi laajaa artikkelikokoelmaa⁵ Löhen teologiasta, liittyen vuonna 2008 vietettyyn Löhe-juhlavuoteen ja sen tapahtumiin. Hieman vanhemmasta tutkimuksesta on vielä syytä mainita Christian Weberin vuonna 1996 julkaistu väitöskirja *Missionstheologie bei Wilhelm Löhe. Aufbruch zur Kirche der Zukunft* sekä Thomas H. Schattauerin väitöskirja *Announcement, Confession, and Lord's Supper in the Pastoral-Liturgical Work of Wilhelm Löhe. A Study of Worship and Church Life in the Lutheran Parish at Neuendettelsau, Bavaria, 1837-1872* vuodelta 1990.

Minkälainen on Wilhelm Löhen diakoniakäsitys?

Wilhelm Löhen sisälähetystä ja diakoniaa koskevan ajattelun lähtökohtana on uustestamentillinen yhteys-käsite. Yhteyden toteuttaminen johtaa hänen mielestään välttämättä järjestettyyn diakoniaan. Ja niin kuin ei voi ajatella kirkkoa ilman uskovien elämänyhteyttä Kristukseen ja keskenään, niin ei voi myöskään ajatella veljellisen rakkauden harjoitusta ilman diakonianvirkaa. Diakonia on kirkon toimintaa ja voidaan vain sellaisena ymmärtää.⁶

Näin kuvaa Pentti I.Hissa seurakuntien opintopiireille tarkoitettussa kirjassaan *Tiennäyttäjiä palvelun poluille* vuonna 1964. Hissan määritelmä on kattavin löytämäni suomenkielinen kuvaus Löhen diakonianteologiasta. Kirjallisuudessa se yleisesti kuvataan erottamattomasti yhteydessä kirkkoon ja sen jumalanpalveluselämään.⁷ Tämänkaltaiset viittaukset olivat yksi merkittävä syy siinä, miksi itse kiinnostuin Löhen diakonianteologiasta ja sen tutkimisesta. Miten Löhe, yksi laitosdiakonian isistä yhdistää nämä kaksi aspektia, diakonian seurakunnallisuuden ja laitosdiakonian? Edellä esitettyyn kysymykseen liittyy toinen, osittain siitä irrallinen tutkimusaihe: kirjallisuudessa Löheä usein luonnehditaan ehtoollisen ja diakonian yhdistäväksi teologiksi. Tämän teeman syvempi tutkiminen ei vielä tässä tutkielmassa ole mahdollista, mutta myös Löhen omat tekstit antavat aiheen pitää sitä merkittävänä juonteena hänen ajattelussaan.

---

5 Wilhelm Löhe (1808-1872) – Seine Bedeutung für Kirche und Diakonie sekä Wilhelm Löhe – Erbe und Vision. Tarkemmat tiedot teoksista löytyvät kirjallisuusluettelossa tässä tutkimuksessa käytettyjen artikkelien yhteydessä.

6 Hissa 1964, 73.

7 Katso esimerkiksi Ahonen 1991, 60-61, Olson 2005, 222, Ryökäs 2006, 122.

1.2 Tutkimustehtävä

Tämän tutkielman tavoitteena on tutkia Wilhelm Löhen diakoniakäsitystä. Ilman tarkennuksia tämä tehtävä olisi varsin laaja, ja uhkana olisi tutkielman jääminen varsin pinnalliseksi. Siksi tutkimustehtävää on rajattava. Ensimmäinen rajausta muodostuu ajallisesti, vuodesta 1848 eteenpäin. Anne Stempel-de Fallois jakaa tutkimuksessaan Löhen elämän kolmeen eri vaiheeseen, joista viimeinen, Löhen ”kirkollistunnustuksellista” diakoniakäsityksen teologista muotoilun ja sen käytännön toteuttamisen käsittävä jakso alkaa vuodesta 1848⁸. Vuotta 1848 voidaan muutoinkin pitää tärkeänä merkkipaaluna saksalaisessa sisälähetys- ja diakonianhistoriassa. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen seurannut kasvava havahtuminen yhteiskunnan sosiaalisiin ongelmiin sekä J.H.Wichernin kuuluisa puhe⁹ Wittenbergin kirkkopäivillä vaikuttivat merkittävästi seuraavien vuosien ja vuosikymmenten kehitykseen.

Toinen rajausta tutkimustehtävään koskee tarkastelunäkökulmaa. Edellisessä luvussa esitetystä Pentti I. Hissan lainauksesta¹⁰ voi päätellä, että Löhen diakoniakäsitykselle keskeistä on käsitys yhteydestä. Thomas H. Schattauer on esittänyt, että Löhen ajattelun merkittävä jäsentäjä on käsite *communio* (Gemeinschaft).¹¹ Myös Sihvosen tutkimustulokset osoittavat sen tärkeyden Löhen teologialle ja kirkkokäsitykselle.¹² Ryökäs käsittelee diakoniakäsityksen määrittelyn kannalta merkittäviä oppikäsityksiä teoksessaan Kokonaisdiakonia. Näistä keskeisiksi diakonian historian ymmärtämisen osalta ovat hänen mukaansa osoittautuneet erityisesti kysymykset siitä mikä on kirkko sekä siitä, millaista on kristityn vaellus. Tällöin liikutaan siis erityisesti kolmannen uskonkappaleen alueella.¹³

Tarkasteltaessa diakoniakäsitystä kristityn vaellukseen liittyvien kysymysten kautta yksi näkökulma on kysymys diakonissaihanteesta. Tutkimalla Löhen diakonissaihanetta voidaan nähdä, miten hänen teologiassaan kristityn vaellus jäsentyy osaksi hä-

---

8 Stempel-de Fallois 2001, 46-47.

9 Wichernin puhe koski sisälähetysten organisoimista Saksan protestanttisissa kirkoissa. Katso tarkemmin tämän tutkielman luvussa 2.4.

10 Hissa 1964, 73.

11 Schattauer 2009, 50-56.

12 Sihvonen 1980, 120-121.

13 Ryökäs 2006, 189-190.

nen diakoniakäsitystään. Koska kirjallisuuden perusteella on syytä olettaa, että käsitys yhteydestä on keskeistä Löhen diakonianteologialle, tarkastellaan sitä osana hänen diakonissaihannettaan. Tutkimustehtäväksi muodostuu näin ollen kysymys siitä, millainen on Wilhelm Löhen diakonissaihanne. Miten siinä näkyy hänen käsityksensä yhteydestä?

Tehdyt rajaukset antavat mahdollisuuden saada selville joitain ulottuvuuksia Löhen diakoniakäsityksestä, vaikka sen laajempi ja syvempi selvittäminen jääkin myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi. Tutkimusmenetelmänä tässä tutkielmassa on systemaattinen analyysi. Se on menetelmä, jossa käytetään toisiinsa liittyviä tekstianalyttisiä menetelmiä. Nämä ovat käsitteiden, väitteiden, argumenttien ja edellytysten analyysi.¹⁴

1.3 Lähdeaineisto ja tutkielman rakenne

Kuten edellä esitetystä aikarajauksesta käy ilmi, lähteinä on käytetty ainoastaan tekstiaineistoa, jonka Löhe on kirjoittanut joko vuonna 1848 tai sen jälkeen. Löhen laajaa kirjallista tuotantoa on suureksi osaksi julkaistu Klaus Ganzertin toimittamassa ja koaamassa *Gesammelte Werke*-julkaisusarjassa¹⁵ [GW], jossa on tällä hetkellä 12 osaa sekä 2 täydentävää julkaisua. Olen käyttänyt lähdeaineistona tämän sarjan niiteistä löytyviä diakoniaa ja sisälähetystä käsitteleviä kirjoituksia. Olen rajannut tutkimusaineiston ulkopuolelle Löhen laajat saarnakokoelmat (GW 6.1, 6.2, 6.3 sekä GW.E 1) sekä osasta GW 4 löytyvät diakonissojen nekrologit¹⁶, jotta tutkielman laajuus pysyisi siltä odotettavalla tasolla. Samasta syystä myös Löhen päiväkirjat ja kirjeenvaihto (GW 1 ja GW 2) sekä jumalanpalveluskaavat (GW 7.1) on jätetty pois lähdeaineistosta.¹⁷

---

14 Jolkkonen 2007, 12. Tässä tutkielmassa en pyri tarkastelemaan Löhen ajattelua suhteessa filosofisiin tai mahdollisiin teologisiin vaikutteisiin, vaikka niiden olemassaolon joissakin kysymyksissä toteankin.

15 Sarja on koottu vuosina 1951-1966. Sarjan synnystä katso tarkemmin esim. Blaufuß 2009, 20-23.

16 Lukijalle herää tästä rajauksesta väistämättä kysymys eikö nekrologien käsittely Löhen diakonissaihannetta tutkiessa olisi oleellista. Koska Ute Gause (2008) on artikkelissaan „Die Diaconissin, ein Beispiel für Nacheiferung für alle” *Das Diaconissenbild Wilhelm Löhes* käsitellyt kysymystä erityisesti näiden nekrologien pohjalta nojaan hänen havaintoihinsa niiltä osin kuin ne tässä tutkielmassa ovat oleellisia.

17 Luettelo käyttämistäni Löhen kirjoituksista viitetietoineen löytyy tutkimuksen lähdeluettelosta.

Tutkielman alussa, luvussa 2, esittelen sen historiallisen ja aatteellisen kontekstin, jossa Wilhelm Löhe eli ja toimi. Käsittelen Löhen henkilöhistoriaa sekä hänen teologista ympäristöään. Kuvaan historiallista kehitystä 1800-luvun saksalaisessa yhteiskunnassa ja kirkollisessa elämässä, sekä naisen asemaa muutoksen keskellä. Esittelen diakonian historian keskeisiä tapahtumia 1800-luvulla Saksassa sekä Löhen kannalta merkittävimmät tämän aihealueen teologiset keskustelukumppanit Theodor Fliednerin ja Johann Hinrich Wichernin.

Tämän jälkeen luvussa 3 analysoin minkä sisällön Löhe käsitteelle diakonia antaa. Käsittelen sitä, miten Löhe käyttämänsä Raamatun kohdat ymmärtää. Tässä tutkielmassa en esittele sitä, miten näitä samoja kohtia myöhemmässä diakoniatutkimuksessa on tulkittu, sillä se ei tutkimustehtävän kannalta ole oleellista. Käsittelen myös lyhyesti Löhen virkateologiaa sitä kautta, miten hän ymmärtää kirkon virkojen kehittyneen varhaisessa kirkossa. Näiden lisäksi analysoin Löhen käsitystä sisälähetyksestä, sillä se oli 1800-luvun saksalaisessa keskustelussa käsitteen diakonia sisarkäsite, paikoin jopa synonyyminen tai päällekkäinen ilmaus samalle toiminnalle. Siksi on välttämätöntä ymmärtää, miten nämä kaksi käsitettä suhteutuvat toisiinsa Löhen ajattelussa. Sen myötä tulee mahdolliseksi myös ymmärtää niitä käytännön ratkaisuja, joita Löhe teki, sekä hänen niille antamia perusteluja.

Näitä ratkaisuja kuvaan ja analysoin luvussa 4, jossa analysoin diakonissalaitoksen perustamiseen johtanutta kehitystä sekä diakonissakoulutuksen käytännön toteuttamista ja koulutuksen sisältöä. Tarkastelen sitä, mitä näiden perusteella voi sanoa Löhen diakonissaihanteesta. Luku 4 myös antaa pohjan ja kontekstin seuraavissa luvuissa käsiteltäville teemoille. Tämän jälkeen luvut 5-7 käsittelevät lähemmin niitä ihanteita ja periaatteita, joita Löhe diakonissoille asetti ja joiden mukaan hän diakonissakoulutusta, ehkä voitaisiin sanoa myös diakonissakasvatusta, toteutti.

Luvun 5 teemana ovat kuri, yhteys ja uhri, kolme periaatetta, jotka Löhe näki kirkollisen elämän uudistamisen toteutumisen kannalta välttämättömäksi. Nämä periaatteet toteutuivat käytännössä erityisesti diakonissalaitoksen elämässä.¹⁸ Luvussa 6

---

18 Geiger 2003, 308.

analysoin sitä, minkä sisällön Löhe antaa kristillisessä perinteessä tunnetuille evankelisille neuvoille, eli siveydelle, köyhyydelle ja kuuliaisuudelle, joita hän piti diakonissan sisäisen kasvun ohjenuorina ja kilvoittelun kohteena. Näiden diakonissayhteisöä ja yksittäistä diakonissaa koskevien lukujen jälkeen analysoin lopuksi Löhen teologialle erityisesti leimaa antavaa¹⁹ käsitettä *Einfalt* luvussa 7. Löhen kirjoitusta *Von der weiblichen Einfalt* on pidetty hänen ”ohjelmanjulistuksenaan naisdiakonian olemuksesta”.²⁰

Viimeisessä luvussa teen yhteenvedon tutkimuksen kuluessa esille tulleista Löhen diakonissaihanteen kannalta keskeisistä ulottuvuuksista. Tarkastelen sitä, kuinka käsitys yhteydestä jäsentää tätä ihannetta. Lisäksi käsittelen esille nousseita kysymyksiä, joita myöhemmän tutkimuksen erityisesti tulisi selvittää.

---

19 Sihvonen 1980, 21.

20 Stempel-de Fallois 2001, 292, Geiger 2003, 254.

2 WILHELM LÖHEN HISTORIALLINEN KONTEKSTI

2.1 Wilhelm Löhen elämänvaiheet ja teologiset peruskorostukset

Johann Konrad Wilhelm Löhe syntyi 21.2.1808 Fürthissa kauppiasperheeseen. Vuonna 1821 hän aloitti opinnot Nürnbergin Melanchtongymnasiumissa, jossa rehtorina toimi Karl Ludvig Roth. Roth oli aktiivisesti mukana Frankenin alueen herätyksen yhteydessä syntyneessä liikehännässä, ja hänestä tuli tärkeä vaikuttaja Löhen hengellisessä kehityksessä.²¹ Löhen äiti oli aina toivonut pojastaan pastoria. Vuonna 1826 Wilhelm Löhe aloitti teologian opinnot Erlangenin yliopistossa. Opiskeluaikanaan hän osallistui aktiivisesti Erlangenissa lähetys- ja raamattupiireihin, jotka osaltaan vaikuttivat hänen diakoniakäsityksensä kehittymiseen.²²

Teologian opintojensa aikana Löhe sai vaikutteita monelta eri taholta. Voimakkaasti häneen vaikuttivat professorien Christian Krafftin ja Karl von Raumerin luennot ja persoonat. Molempien taustana oli reformoitu kristillisuus ja teologia, ja he olivat mukana herätysliiketoiminnassa. Geigerin mukaan Löheen teki erityisen vaikutuksen se, kuinka näiden miesten elämässä usko näkyi tekoina eikä vain sanoina.²³ Löhen teologianopintojen kanssa samoihin aikoihin ajoittuu niin sanotun Erlangenin koulukunnan synty. Koulukunnan syntyyn vaikutti käynnissä ollut tunnustustaistelu, mutta sen ohella myös romantiikan aikakausi ja saksalainen idealismi. Merkittävänä vaikuttajana koulukunnan syntymisessä pidetään Friedrich W.J. Schellingiä, joka toimi professorina Erlangenissa vuosina 1820-1827. Myös Löhe osallistui opintojensa alkuvaiheessa hänen luennoilleen.²⁴

---

21 Stempel-de Fallois 2001, 49-51.

22 Geiger 2003, 27,52; Stempel-de Fallois 2001, 54.

23 Geiger 2003, 53-55. Sihvosen (1980, 26-27) mukaan herätysliikkeiden teologialle tyypillistä oli mieltymys mystiikkaan. Tämä nähtiin usein epäilyttävänä ja myös Löheä syytettiin ”tunneuskonnosta, separatismista ja mystiikasta”. Mystiikka yhdisti herätysliikkeitä sekä pietismiin että idealismiin.

24 Sihvonen 1980, 23-24; Karppinen 1994, 30; Zöller 2000, 207-210. Erlangenin teologeista Schellingin vaikutus on tutkimusten mukaan nähtävissä erityisesti Harlessin ja Hoffmanin teologiassa. Schellingin idealismissa tyypillistä oli käsitys Absoluutista, Jumalasta, kaiken olemassa olevan alkulähteenä ja lähtökohtana. Kaikki olemassa oleva on yhtä, ja kaikki siihen liittyvä tieto ja tutkimus muodostavat kokonaisuuden. Historia on Jumalan ilmoitusta itsestään, Absoluutin jatkuvaa paljastumista.

Professori Karl von Raumerin johtamassa lähetyspiirissä Löhe sai käytännön kokemusta siitä, mitä hän myöhemmin nimitti diakoniaksi. Piirin jäsenet halusivat pyrkiä henkilökohtaiseen pyhitykseen tavoitteenaan nöyryys Jumalan edessä. He myös pyrkivät käytännön tekemisen kautta levittämään Jumalan valtakuntaa esimerkiksi vierailien sairaiden luona. Samaan aikaan Löheen teki suuren vaikutuksen pietistisen liikkeen J.F.Oberlinin tapa toteuttaa lähetystä ja lähimmäisenrakkauden tekoja seurakunnassaan Steintalissa. Myös Berliinissä vaikuttanutta, roomalaiskatolisesta pastorista evankeliseksi pastoriksi kääntynyttä Johannes Evangelista Goßneria pidetään merkittävänä henkilönä nuoren Löhen elämässä ja ajattelussa. Hänen kauttaan mahdollisesti Löhe tutustui myös Amalie Sievekingin ajatteluun ja toimintaan.²⁵

Opintojensa aikana Löhe osallistui luennoille myös Berliinissä, jossa hän opiskeli kaksi lukukautta vuonna 1828. Yliopistossa vaikuttivat luennoitsijoina tunnetut nimet kuten Hegel, Schleiermacher, Neander ja G.F.Strauß, joiden luentoja Löhe kävi kuuntelemassa. Filosofiaa hän ei pitänyt vahvana alueenaan: Hegelin luennoista hän mainitsee päiväkirjoissaan, ettei ymmärtänyt niistä mitään. Sen sijaan teologian luennot hän koki antoisina. Teologian professoreilla oli myös tapana saarnata sunnuntaisin Berliinin eri kirkoissa, joissa Löhe kierteli heitä kuuntelemassa. Erityisesti Schleiermacherin saarnoja hän arvosti. Berliinissä ollessaan hän tutustui myös herrnhutilaisen pietismin juurilta syntyneeseen laupeudentyöhön. Löhe osallistui aktiivisesti köyhille ja työttömille työtä järjestävän laitoksen hartauselämään.²⁶

Heinäkuussa 1831 Löhe ordinoitiin pastoriksi Ansbachissa, ja kaksi kuukautta myöhemmin hän aloitti työnsä apupappina (Vikar) Kirchenlamitzissa.²⁷ Baijerin alueella vallitsi näinä vuosina laajamittainen köyhyys, takana oli monia katovuosia ja niistä seuranneet ongelmat kuten nälänhätä ja koleraepidemiat antoivat leimansa ajalle. Lisäksi Kirchenlamitzissa oli vähän ennen Löhen saapumista koettu suuri

---

25 Stempel-de Fallois 2001, 60-65; Hauss 1991, 329-333. Goßnerin ja Sievekingin yhteyksistä katso tarkemmin esim. Hauss 1991, 332. Olsonin (2005, 214-215) mukaan Sieveking oli saanut ajatteluunsa vaikutteita sekä herätysliikkeiltä että Vinzenz von Paulin ajatuksista. Hän perusti oman yhdistyksensä Berliinissä 1832. Yhdistyksen jäsenenä olleiden naisten erityisenä tehtävänä oli vierailla sairaitten luona.

26 Geiger 2003, 58-61.

27 Schlichting 1991, 410.

tulipalo, jossa 124 perhettä oli menettänyt kotinsa. Hätä oli konkreettisen lähellä, ja Löhe omalta osaltaan pyrki siihen vastaamaan. Hän teki paljon kotikäyntejä sairaiden ja apuatarvitsevien luokse pyrkien samalla aktivoimaan seurakuntalaisiaan toimimaan samoin. Saarnoissaan hän korosti tätä jokaisen kristityn velvollisuutena. Ehtoolliselle kokoontuvan seurakunnan hedelmänä oli hänen mukaansa laupeus²⁸, joka näkyi käytännön tekoina. Löhe oli mukana perustamassa seurakuntaan sekä raamattu- että köyhäinhoitoyhdistystä. Hän työskenteli seurakunnassa vuosina 1831-34, ja tutustui tänä aikana erityisesti Christian Heinrich Zellerin, Vinzenz von Paulin ja Maria de la Fléchèren ajatuksiin diakoniasta.²⁹

Vuosina 1834-37 Löhellä oli useita lyhytaikaisia työtehtäviä pastorina. Tänä aikana hän oli kiinnostunut erityisesti pedagogiikasta teologian, kirkon ja diakonian kontekstissa. Samalla hänen ajattelussaan tapahtui selkeä käänne tunnustukselliseen suuntaan hänen perehtyessään luterilaisen ortodoksian teologeihin. Varsinkin David Hollaz ja Leonhard Hutter olivat hänen kiinnostuksensa kohteina. Löhe alkoi korostaa Jumalan näkyvää ja kuultavaa sanaa laupeuden harjoittamisen ja kirkon perustana ja keskipisteenä. Laupeus oli hänen mukaansa aina sanaan sidottua ja tunnustukselle alisteista. Löhe oli jo tutustunut monenlaisiin diakoniamalleihin ja halusi nyt keskittyä niihin, jotka perustuivat luterilaiseen traditioon. Erityisen kiinnostunut hän oli August Hermann Francken kirjoituksista ja Hallen laitosten toiminnasta. Vaikka Francke ei käyttänyt käsitettä diakonissa, Stempel-de Falloisin mukaan Löhe löysi diakonissan viran olemassaolon osittain juuri Francken kirjoituksista.³⁰

Heinäkuun 25. päivä vuonna 1837 Löhe avioitui Helene Andreaen³¹ kanssa, ja elokuussa pariskunta aloitti yhteisen elämän Neuendettelsaussa. Helene kuoli vain

28 Löhe ei käyttänyt vielä sanaa diakonia, se ilmestyy hänen kielenkäyttöön vasta vuonna 1844. Stempel-de Fallois 2001, 15.

29 Stempel-de Fallois 2001, 78-81, 86, 97-101. Erityisesti Löheä kiinnostivat Zellerin ajatukset pedagogiikasta, jossa ylin tavoite oli lasten kasvattaminen todellisen evankelisen kasvatuksen mukaisesti. Vuonna 1832 Müncheniin oli perustettu Vinzenz von Paulin mallin mukainen Barmherzige Schwestern -sääntökunta, jonka malli laupeudentyön toteuttamiseksi kiehtoi Löheä. Gilley'n (2003, 113) mukaan von Paul korosti lähimmäisenrakkauden tekoja sekä niiden yhteyttä säännölliseen ehtoolliselle osallistumiseen ja rippiin. Maria de la Fléchère ja hänen miehensä Guillaume puolestaan olivat metodisteja, joiden diakonianäkemys myös kiinnosti Löheä.

30 Stempel-de Fallois 2001, 108-118, 122.

31 Stempel-de Fallois 2001, 204-205; Geiger 2003, 89-92, 108-110. Stempel-de Fallois pitää Heleneä esikuvana sille naisihanteelle, jonka Löhe kuvaa teoksessaan Von der weiblichen Einfachheit. Helene oli osin Löhen itsensä kasvattama, sillä hän huolehti Helenen konfirmaatio-opetuksesta kirjeitse usean vuoden ajan. Helene oli Wilhelm Löheä 11 vuotta nuorempi.

kuusi vuotta myöhemmin. Perheeseen oli syntynyt neljä lasta, joista yksi menehtyi aivan pienenä. Neuendettelsaussa Löhe oli seurakuntansa pastorina vastuussa paikallisesta köyhäinhoidosta. Lisäksi hän kuului johtokuntaan, jonka vastuulla oli alueellinen köyhäinhoito laajemmin Neuendettelsaun ympäristössä. Löhe jatkoi vierailujaan sairaiden luona kuten hän oli tehnyt Kirchenlamitzissäkin, ja saarnasi seurakunnalleen köyhäinhoidon merkityksestä. Saarnojen keskeisenä teemana oli ajatus siitä, että pastorin ja seurakuntalaisten yhteisenä tehtävänä oli rakentaa seurakuntaa yhteisöksi, joka auttoi jäseniään sekä ruumiillisessa että hengellisessä hädässä. Tämän yhteisön rakennusvälineinä olivat erityisesti sana ja sakramentit. Vuonna 1837 ilmestyivät Löhen ensimmäiset kirjoitukset kirkkokurin merkityksestä yhteisön rakentajana.³²

Ensimmäisten Neuendettelsaun vuosien aikana Löhe tutustui Johann Heinrich Pestalozzin pedagogiikkaan. Yhdessä vaimonsa Helenen kanssa Löhe organisoi pienten lasten koulun, joka toimi vuosina 1837-39. Muitakin pieniä alkuja myöhemmälle diakoniselle toiminnalle seurakunnassa ja Löhen lähipiirissä esiintyi. Myös uutiset Kaiserswerthistä ja Fliednerin toiminnasta mitä todennäköisimmin motivoivat Löheä. Vuonna 1838 kirjoituksessaan Schulkonferenz-Reden Löhe linjasi näkemyksiään koulutuksesta ja pedagogiikasta korostaen, että kaiken koulutuksen ja kasvatuksen tuli tapahtua yksinkertaisuudessa (auf dem Weg der Einfach). Myös rukouskirjassaan Betbüchlein für das kindliche Alter Löhe puhuu paljon Einfachista.³³

Vuonna 1840, monien Pohjois-Amerikan siirtolaisten suunnalta tulleiden vetoomusten jälkeen, Löhe järjesti koulutuksen ensimmäisille lähetystyöntekijöille. Pohjois-Amerikkaan muuttaneiden saksalaisten keskuudessa oli huutava pula työntekijöistä: 1200 seurakuntaa kohti oli 400 pastoria. Ensimmäiset koulutettavat asuivat Neuendettelsaun pappilassa ja saivat Löheltä opetusta tehtäviinsä. Myöhemmin Löhe koulutti vielä muita nuoria miehiä samalla tavalla, ja lisäksi organisoi keräyksiä, joilla kerättiin varoja luterilaisen seminaarin perustamiseksi Pohjois-Amerikkaan.³⁴

---

32 Stempel-de Fallois 2001, 114, 124, 130-141, 190.

33 Stempel-de Fallois 2001, 156, 190-195. „Einfalt ist ein Leben aus Gott und zu Gott, Einfalt ist Andacht und ein von Andacht getragenes Leben.“ Sihvosen (1980, 21) mukaan Löheä on sanottu Einfachin eli yksinkertaisuuden teologiksi. Teemaan Einfach palataan tarkemmin tämän tutkielman luvussa 7.

34 Geiger 2003, 143-149; Keller 2009, 181.

Vuonna 1844 Löhe julkaisi teoksen *Pastoraltheologie*, jossa hän ensimmäistä kertaa käsittelee laajemmin virkateologiaa. Tässä teoksessa hän myös käyttää käsitettä diakonia viitaten niillä pastorin viran tehtäviin, sanan ja sakramenttien jakamiseen (*ministerium docendi evangelii et porrigendi sacramenta*). Hän puhuu myös käsitteestä *διακονία πνεύματος*, johon hän sisällyttää yhtäläisesti niin presbyteerit, piispat, paimenet ja opettajat kuin myös diakonit, erotuksena yleisestä pappudesta. Stempel-de Fallois sanoo Löhen saaneen virkateologiaansa paljon vaikutteita luterilaisesta ortodoksiasta, erityisesti Johann Gerhardtilta sekä Leonhard Hutterilta. Jo tässä vaiheessa Löhellä esiintyy viran sisäinen hierarkia piispat, presbyteerit ja diakonit. Tämä jako on Löhellä kuitenkin *de iure humano*, kun virka kokonaisuudessaan oli *de iure divino*. Kun diakonia on tässä Löhelle viran hoitoa, näkee hän samalla laupeudentyön koko kirkon asiana, jokaisen kristityn tehtävänä, jota seurakunta hoitaa pastorin ohjauksessa.³⁵

Vuotta myöhemmin Löhe julkaisi yhden tunnetuimmista teoksistaan, *Drei Bücher von der Kirche*. Myös tässä teoksessa Löhe korostaa, että köyhäinhoito on kirkon tehtävä, ei esimerkiksi laitosten. Kirkko on Löhelle sekä lähetyksen kantaja että sen päämäärä: se hoitaa Jumalan antamaa tehtävää koota ihmiset yhdeksi kirkoksi, pyhien yhteisöksi.³⁶ Vuodesta 1848 aina kuolemaansa vuonna 1872 asti Löhe omisti elämänsä diakonissakoulutukselle ja sen kehittämiseksi Neuendettelsaussa. Näihin vuosiin mahtuu laitoksen perustaminen ja sen voimakas laajentuminen eri työaloille. Oman leimansa antavat myös kirkon johdon kanssa syntyneet vastakkainasettelut koskien esimerkiksi sairaanvoitelua ja eronneiden vihkimistä.³⁷

2.2 Löhe ja uusluterilaisuus

Wilhelm Löheä pidetään uusluterilaisuuden yhtenä merkittävimmistä edustajista. Hänen teologiallaan oli merkittävä vaikutus erityisesti uusluterilaisuuden virkakäsityksen kehitykseen Baijerissa. Löhen asetuttua Neuendettelsaahun siitä

---

35 Stempel-de Fallois 2001, 198-200. Myöhemmin Löhen kirjoituksissa diakonia ja laupeudentyö ovat merkitykseltään lähes yhteneviä käsitteitä, kuten tämän tutkimuksen luvussa 3.1 osoitan.

36 Stempel-de Fallois 2001, 201-203.

37 Geiger 2003, 229-238, 260-262.

kehittyi sängen nopeasti alueen toinen merkittävä teologinen keskus Erlangenin ohella.³⁸

Käsite uusluterilaisuus viittaa Saksassa 1800-luvulla syntyneeseen liikehdintään, joka liittyi meneillään oleviin kirkollisiin kiistoihin. Erlangenin koulukunta ja uusluterilaisuus eivät ole toisensa korvaavia käsitteitä, vaikka niiden välillä onkin tiettyä päällekkäisyyttä. Uusluterilaisuus ei ollut yhtenäinen liike, huolimatta sen yhteisestä päämäärästä. Liikkeen teologit kävivät kiihkeitä debatteja esimerkiksi viran olemuksesta. Löhe kiisteli virasta muun muassa Harleßin ja Höflingin kanssa.³⁹ Erlangenin koulukunnan⁴⁰ ohella uusluterilaisuus sai vaikutteita myös Tübingenin koulukunnalta, erityisesti orgaanisen ajattelun osalta.

Uusluterilaisuudessa korostuivat Jumalan sanan ja sakramenttien asema kirkon elämän keskuksena. Erityisesti otettiin kantaa ehtoolliseen ja virkaan liittyviin kysymyksiin, sekä kirkko-oppiin.⁴¹ Unionipyrkimykset⁴² nähtiin vääränlaisena puutumisenä kirkon sisäisiin asioihin. Matti Sihvosen mukaan Löhe itse näki kirkon ja valtion liiton olleen kirkolle vahingollinen jo Konstantinuksesta alkaen. Hänen mukaansa kirkon oli uudistuttava sisältä käsin löytämällä uudelleen apostolinen tapa elää. Keskeisiä elementtejä tässä uudistumisessa olivat juuri ehtoollinen sekä viran aseman selkeyttäminen.⁴³ Uusluterilaiset ymmärsivät luterilaisen tunnustuksen kirkolliseksi dokumentiksi, jonka rakentaminen oli kyllä päättynyt, mutta jonka

---

38 Kantzenbach/Mehlhausen 1994, 329-333.

39 Kantzenbach/Mehlhausen 1994, 334; Fagerberg 1978, 589.

40 Heinin (1982, 161) mukaan Erlangenin koulukunnan syntyyn eniten vaikuttaneet ajankohtaiset virtaukset olivat saksalainen idealismi, romantiikan myötä uudelleen herännyt historiatietoisuus sekä alueen voimakkaat herätykset. Herätyksen vaikutukseen viittaa myös Slenczka (1998, 15-19), jonka mukaan koulukunta ei teologisesti ollut kovinkaan yhtenäinen. Koulukunnan edustajien näkemykset esimerkiksi sovituspista (Hoffmann), kenosisopista (Thomasius) sekä subjektivismista (Frank) saivat kritiikkiä osakseen myös koulukunnan sisällä. Yhteisenä piirteenä kaikille hän kuitenkin pitää uskon henkilökohtaisuuden korostamista samanaikaisesti luterilaisen tunnustuksen korostamisen rinnalla. Tunnustuksessa on ilmaistu se yhteinen usko [Gemeinglaube], johon kukin yksilö liittyy.

41 Sihvonen 2006, 107-113. Sihvonen (1980, 27-31) mukaan Preussin luterilaisten huomattavimpia hahmoja olivat Johann Gottfried Scheibel ja Georg Philipp Eduard Huschke sekä heidän kanssaan toiminut tanskalais-saksalainen Andreas Gottlob Rubelbach, joka oli myös Löhen läheinen ystävä ja neuvonantaja. Erlangenin professoreista Löhen läheisimpään ystäväpiiriin kuuluivat erityisesti Erlangenin teologian ohjelman esittäjänä pidetty Adolf Gottlieb Christoph v. Harless sekä Franz Julius Delitzsch.

42 Saksassa pyrittiin 1800-luvulla toteuttamaan, ja toteutettiin, lukuisia kirkkounioneja reformoitujen ja luterilaisten kirkkojen välillä. Tästä tarkemmin luvussa 2.3.

43 Sihvonen 1980, 48-50.

ymmärtäminen kehittyi organisena osana kirkon elämää. Löhe sovelsi tätä periaatetta erityisesti ehtoollis- ja virkateologiassaan sekä eskatologiassaan.⁴⁴

2.3 Kehitys saksalaisessa yhteiskunnassa ja luterilaisessa kirkossa 1800-luvulla

Aikakautta, joka sijoittuu vuosiin 1815-1848 nimitetään usein Saksan historiassa käsitteellä Vormärz. Kyseessä on aika Wienin kongressista Maaliskuun vallankumoukseen: ajanjakso, jolloin tapahtui merkittävä kehittyminen kohti modernia yhteiskuntaa.⁴⁵ Elettiin Napoleonin vallan jälkeisiä vuosia. Saksalais-roomalainen keisarikunta oli sortunut 1806, ja sen seurauksena sekä sääty- että tunnustusrakenteet olivat muutoksessa. Luovuttiin yhden alueellisen tunnustuksen periaatteesta.⁴⁶ Agraariyhteiskunta väistyi vähitellen teollistumisen tieltä, samalla kun siirryttiin kohti markkinataloutta. Perinteiset yhteiskuntaluokat murtuivat aateliston merkityksen vähetessä ja työläisten noustessa. Porvaristo eriytyi eri ryhmiin [Besitz-, Bildungs- und Wirtschaftsbürgertum]. Valistuksesta ja idealismista siirryttiin vähitellen kohti historismia, individualismia ja modernismia.⁴⁷

Yhden alueellisen tunnustuksen periaatteesta luopumisen seurauksena syntyi protestanttisella puolella lukuisia pyrkimyksiä kirkkounioneihin.⁴⁸ Reformaation 300-vuotisjuhlavuonna 1817 Preussin kuningas Friedrich Wilhelm III oli antanut asetuksen kirkollisen unionin toteuttamisesta luterilaisten ja reformoitujen välillä Preussin valtakunnassa.⁴⁹ Hän edusti ajattelua, jonka mukaan reformoidun ja luterilaisen kirkon välillä vallitsi vain ulkoisia eroavaisuuksia. Unionin avulla

---

44 Kantzenbach/Mehlhausen 1994, 331-332.

45 Albrecht 2003, 291. Albrechtin mukaan politiikanhistoriassa esiintyy myös jaottelu 1815-1830 Restauration, 1830-1848 Vormärz.

46 Maron 1981, 585-586.

47 Albrecht 2003, 291-292.

48 Maron 1981, 586.

49 Mannermaa 1978, 11-12; Nipperdey 1993, 432-433. Unionipyrkimysten taustalla oli monia vaikuttavia tekijöitä. Preussin kuninkaalla oli paitsi poliittisia, myös henkilökohtaisia syitä: Friedrich Wilhelm III oli itse reformoitu, mutta hänen vaimonsa luterilainen. Täten puolisoilla ei ollut ehtoollisyhteyttä. Samalla kuningas tavoitteli myös kirkon hengellistä uudistamista liittyen ajalle tyyppisiin pyrkimyksiin vähentää tunnustuskuntien välistä vastakkainasettelua. Tavoitteena oli mahdollistaa hurskas elämä ja uskon näkyminen käytännössä. Tähän suuntaan olivat vaikuttamassa eri motiiveista käsin ainakin valistus, pietismi, herätykset sekä idealistinen teologia. Unioniajattelu sopi kuitenkin myös valtiollisiin suunnitelmiin integraatiosta ja sisäisten levottomuuksien välttämisestä. Samankaltaisia unioneja toteutettiin esimerkiksi Badenissa, Pfalzissa, Nassaussa sekä molemmissa Hesseneissä.

voitaisiin keskittyä siihen olennaiseen, josta molemmat tunnustuskunnat olivat yhtä mieltä. Jo aiemmin oli yhdistetty näiden kahden kirkkokunnan hallintoelimet. Unionin perusongelma kiteytyi kuitenkin siihen, että tavoitteena oli samanaikaisesti sekä yhden, opillisesti pääasiassa yksimielisen kirkon synnyttäminen, että molempien kirkkojen identiteetin säilyttäminen. Vaikka kuninkaan kehoitus sai erityisesti Preussin valtakunnan länsiosissa myönteisen vastaanoton, ei unionikehitys edennyt kuninkaan toivomalla tavalla. Vuosina 1821-22 julkaistun kirkkoagendan oli tarkoitus nopeuttaa unionin toteutumista, mutta sen sijaan syntyi lisää vastarintaa. Niin kutsutussa Agendakiistassa sekä luterilaiselta että reformoidulta puolelta kritisoitiin erityisesti ordinaatiokaavaa, jossa virkaan vihittävältä vaadittiin sitoutumista evankelisen kirkon symbolisiin kirjoihin niiltä osin, kuin ne olivat keskenään yksimielisiä.⁵⁰

Joukko luterilaisia teologeja nousi vastustamaan unionipyrkimyksiä synnyttäen laajan rintaman. Yhdistävänä tekijänä ei kuitenkaan ollut pelkästään unionin vastustaminen, vaan myös halu säilyttää reformaation perintö ja taistella valistuksen rationalismia vastaan. Syntyneen uusluterilaisuuden tavoitteena oli uudistaa luterilaista kirkkoa sen omasta uskonperinnöstä käsin. Samaan aikaan myös Erlangenissa yliopistoteologien parissa tapahtui siirtymistä tunnustuksellisempaan suuntaan.⁵¹ Uusluterilaisuuden lisäksi saksalaisessa teologiassa esiintyi tuolloin lukuisia muitakin virtauksia. Schleiermacherin välitysteologia (Vermittlungstheologie) ja

---

50 Mannermaa 1978, 12-18. Mannermaan mukaan Agendakiistan osapuolet kritisoivat ordinaatiokaavan epäselvää muotoilua. Agenda jätti avoimeksi mikä kirkkojen tunnustuksille oli yhteistä, ja mitä tämä velvoitus sitoutua yhteiseen ainekseen käytännössä merkitsi. Siinä ei myöskään yksilöity, mitä kirjoja tunnustuksiin katsottiin kuuluvan. Jos molempien kirkkojen kaikki tunnustuskirjat otettiin huomioon, ristiriidat olivat kriitikkojen mukaan ilmeisiä.

Vuonna 1834 Preussin kuningas antoi asetuksen, jonka mukaan unionin tähtäimenä ei ollut kirkkojen tunnustusten kumoaminen. Tunnustuskunnat pysyisivät erillisinä, mutta niiden välillä vallitsisi ulkonainen yhteys ja avoin ehtoollispöytä. Agenda pysyi tässä asetuksessa kuitenkin velvoittavana säilyttäen unionin perusvaikeuden: saarnaaja voitiin asettaa seurakuntavirkaan riippumatta tunnustusperustasta. Kiistat jatkuivat aina vuoteen 1853 saakka, jolloin kuningas vahvisti unionin malliksi sellaisen kirkollisen yhteyden, jossa yhteys oli lähinnä hallinnollista. Kuninkaan selventävä asetus liittyi edellisenä vuonna annettuun asetukseen, jonka tarkoituksena oli ollut turvata sekä vuoden 1834 asetuksen että unionin toteutuminen. Siinä oli määrätty muun muassa tunnustuskuntien sisäisten kysymysten ratkaisemisesta niiden sisällä sekä tunnustuskuntien erojen säilyttämisestä. Luterilaiset olivat tulkinneet tämän asetuksen myönnytyksenä vastarinnalleen, mistä seurasi kiistojen uusi leimahtaminen.

51 Hein 1982, 162. Heinin mukaan pastori Christian Krafftin kautta herätysliikkeiden hartauselämä oli ollut jo pidempään leimallista Erlangenille. Hänen johtamaansa heränneiden ryhmään kuuluivat myös monet yliopiston teologeista.

Hegelin spekulatiivinen teologia, herätysliikkeiden voimakas nousu, rationalismin haasteet ja esimerkiksi Tübingenin koulukunta antavat oman leimansa ajalle.⁵²

Yhteiskunnan muuttuessa myös kirkon asema yhteiskunnassa nousi pinnalle teologisessa keskustelussa. Unionien lisäksi keskusteltiin kristinuskon vaikutuksesta yhteiskuntaan ja yksilön oikeuksiin. Kirkollista hallintoa uudistettiin kohti synodaalista rakennetta.⁵³ Katolisessa kirkossa elettiin voimakasta sääntökuntien kasvun aikaa. Erityisesti Barmherzige Schwestern -liike alkoi levitä laajalle Saksassa vuodesta 1820 alkaen, jolloin ensimmäinen sisarkunta perustettiin Münsteriin. Clemens Brentanon 1830-luvulla julkaisema teos laupeudensisarista saavutti laajan lukijakunnan myös protestanttisella puolella, ja oli osaltaan esikuvana perustetuille diakonissalaitoksille. Katolisen kirkon suhde valtioon kehittyi Saksassa toiseen suuntaan kuin protestanttisella puolella ultramontanismin myötä.⁵⁴

1800-luvulla saksalaisessa teologiassa keskusteltiin myös rakkaudesta. Rakkautta käsittelevät kirjoituksissaan muun muassa Fichte, Schelling, von Humboldt, Hegel, Kierkegaard, Schlegel ja Schleiermacher. Toisaalta rakkaus oli keskeinen teema myös keskusteltaessa sisälähetyksestä. Samaan aikaan Feuerbachin uskontokritiikki kyseenalaisti uskonnon merkityksen rakkauden motivaationa. Jürgen Albertin mukaan keskustelussa olivat täten vastakkain anthropologia amoris ja theologia verbi: oliko rakkaus ihmisen synnynnäinen ominaisuus vai kristinuskon synnyttämä hedelmä.⁵⁵ Protestanttisissa kirkoissa tapahtui voimakas yleisen pappisuuden nousu yksilön korostuessa tiedostavana subjektina. Kyse ei ollut niinkään protestista kirkkoinstituutiota kohtaan, vaan kysymyksestä miten elää kristinuskoa todeksi muuttuvassa ajassa. Kun samaan aikaan yhteiskunnan muutos nosti sosiaaliset kysymykset pinnalle, tarjoutui yleisen pappisuuden toteuttamiselle luonteva kohde. Lopullisena käännekohtana

---

52 Albrecht 2003, 292. Lisäksi on huomattava, että oman leimansa juuri Baijerin kirkolliselle tilanteelle antoivat roomalaiskatolisen kuninkaan toiminnan seurauksena syntynyt niin sanottu ”Kniebeugungstreit”, joka liittyi ehtoollisaineiden kunnioittamiseen valtiollisissa jumalanpalveluksissa. Geiger 2003, 137-139. Strohmmin (2009, 261-263), mukaan kirkollinen elämä oli myös Baijerissa keskusjohtoista ja valtion voimakkaan vaikutuksen alaista. Kuningas oli myös evankelisen kirkon muodollinen pää.

53 Albrecht 2003, 293.

54 Häusler 2002, 650; Schmidt 1998 30; Sticker 1989, 154. Schäferin (2009, 112) mukaan Barmherzige Schwestern-liikkeessä voidaan erottaa useita eri sääntökuntia, joille kaikille esikuvana oli Vincent von Paulin Ranskassa 1600-luvulla aloittama liike. Näitä eri sääntökuntia olivat esimerkiksi Clemensschwwestern, Borromäerinnen, Armenschwestern von heiligen Franziskus sekä die Grauen Schwestern von heiliger Elisabeth.

55 Albert 1987, 168; Albert 1997, 10-12.

sosiaalisten kysymysten nousuksi vuosisadan kysymykseksi Saksassa Gottfried Maron pitää vuoden 1848 vallankumousta siihen johtaneine tapahtumineen.⁵⁶

Yhtenä huomionarvoisena ilmiönä 1800-luvun Saksassa on pidettävä yhdistyskulttuurin syntymistä. Ihmisten kysymyksenä oli, kuinka toteuttaa yleistä pappeuttaan olemassa olevissa kirkollisissa rakenteissa. Lukuisat yhdistykset tarjosivat kanavan, johon sosiaaliin kysymyksiin heränneet ihmiset saattoivat suunnata työpanoksensa. Yhteiskunnassa vallinnut laajamittainen köyhyys ja muut sosiaaliset ongelmat olivat saaneet erityisesti porvariston heräämään yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.⁵⁷ Varsinaisen vastuu köyhäinhoidosta oli kunnilla, mutta kirkoilla ja yhdistyksillä oli myös oma merkittävä roolinsa. Samaan aikaan sijoittuu sairaanhoidon merkittävä kehittyminen valistuksen myötä 1700-1800-luvuilla, mikä synnytti tarpeen koulutetulle sairaanhoitohenkilökunnalle. Eturintamassa tähän tarpeeseen vastaamisessa toimivat juuri katoliset sääntökunnat, jotka tarjosivat samalla esikuvan evankeliselle puolelle. Ne keskittyivät erityisesti sosiaaliin kysymyksiin, koulutukseen ja lähetystyöhön.⁵⁸

Sosiaalisten kysymysten ratkaisussa myös naisille tarjoutui rooli ja tehtävä. Toisaalta tarjottu malli oli hyvin emansipatorinen verrattuna naisten muuhun rooliin yhteiskunnassa, mutta samanaikaisesti myös uusi rooli oli vahvasti miesten määrittelemä ja patriarkaalisiin malleihin sidottu.⁵⁹ Jo 1700-luvulla August Hermann Francke oli kantanut huolta naisten ja tyttöjen koulutuksesta, ja nähnyt tärkeäksi, että tytöille olisi tarjottava sama mahdollisuus koulutukseen kuin pojille. Hänen aikalaisensa Immanuel Kant puolestaan esitti, että mies ja nainen ovat luonnostaan erilaisia: mies edustaa jaloutta ja nainen kauneutta. Kantille oli selvää, että mies on naista ylempänä. 1800-luvun ajattelijat liittyivät usein Kantiin ajatuksissaan naisen asemasta. J.G.Fichten mukaan avioliitto on instituutio, jossa nainen saa arvonsa rakastaessaan miestänsä kaikella sillä, mitä hänellä on.⁶⁰

---

56 Albrecht 2003, 294; Albert 1997, 4; Maron 1981, 588.

57 Schäfer 2009, 111; Albert 1997, 5.

58 Kaiser 2008b, 21-25.30; Olson 2005, 207.

59 Schäfer 2009, 112. Jüttemanin (2008, 69) mukaan naisen asemaa miehen alamaana ei määritellyt pelkästään uskonto, vaan myös erityisesti porvariston keskuudessa ajan yleiset käsitykset sukupuolten tehtävistä. Köser (2008, 391) sanoo myöhempien naisasialiikkeiden kritisoineen Mutterhausdiakoniaa naiskuvan muuttamisesta väärään suuntaan historiassa, mutta samanaikaisesti joidenkin muiden tahojen pitäneen sitä esimerkkinä naisten emansipaatiosta.

60 Schaffenorth/Reichle 1983, 447, 452-453.

Gerta Schaffenorthin ja Erika Reichlen mukaan romantiikan ajatuksiin liittyi ajatus sukupuolten tasa-arvosta, mutta samaan aikaan vaikuttaneet nationalismi ja rationalismi estivät sen laajemman toteutumisen.⁶¹ Silke Köser puolestaan pitää vaatimuksia miehen ja naisen tasa-arvosta valistuksen ajatuksista nousevana, jotka romantiikan myötä joutuivat syrjemmälle. Hänen mukaansa romantiikan ajatuksiin liittyi oleellisesti kuva naisesta miestä heikompana.⁶² Schleiermacher näki miehen ja naisen Jumalan tasa-arvoisina luomuksina. Naisen alistuminen miehelle on hänen mukaansa vapaaehtoista, jotain, mitä mies ei voi vaatia. Tämän suuntaisten ajatusten on nähty tulleen Schleiermacherin ajatteluun erityisesti herrnhutilaisuudesta.⁶³

Valistuksen jälkeisenä aikana muuttui erityisesti porvariston yhteiskunnallinen asema, ja sen myötä muuttuivat myös miehen ja naisen roolit perheessä. Kun aiemmin molempien työpanos oli ollut välttämätön perheen toimeentulon kannalta, nyt miehen ja naisen elämänpiirit eriytyivät toisistaan. Miehen asema perheen elättäjänä korostui ja työ kodin ulkopuolella sai korostetun aseman. Samalla naisen roolina säilyi huolehtia kodista, mutta kotitöiden merkitys muuttui. Enää ei ollut kyse perheen elannosta, vaan naisesta tuli ”kodin hengetär”, jonka tehtävänä oli erityisesti huolehtia kodin mukavasta ilmapiiristä. Fyysisen kotityön määrän ehkä vähentyessä rooli muuttui yhä enemmän emotionaaliseen perheestä huolehtimiseen. Samalla syntyi uusi rooli äitinä, jonka vastuulla oli huolehtia lasten kasvatuksesta ja hoivasta. Vuosina 1813-15 perustettiin myös ensimmäiset naisyhdistykset, joiden tehtävänä oli helpottaa köyhyyttä. Niiden ja muiden vastaavien yhdistysten kautta naisten rooli hoivaajana ja kasvattajana kodeissa siirtyi myös malliksi naisten yhteiskunnallisesta roolista.⁶⁴

Evangelisten kirkkojen piirissä syntyi monenlaisia yhdistyksiä ja toimintamuotoja. 1800-luvun alussa perustettiin erityisesti lasten turvakoteja hylätyille ja orvoille lapsille. Näistä ensimmäisen perusti Johannes Falk Weimarissa vuonna 1813. Vuonna 1833 Johann Hinrich Wichern perusti Hampurissa Rauhes Haus-kodin irtolaisuudessa eläneille pojille. 1839 Wichern aloitti diakonikoulutuksen kouluttaen miehiä työskentelemään vankiloissa, slummeissa, turvakodeissa – paikoissa, joihin papit eivät

---

61 Schaffenorth/Reichle 1983, 453.

62 Köser 2008, 394.

63 Schaffenorth/Reichle 1983, 455.

64 Köser 2008, 392-397.

yleensä uskaltaneet.⁶⁵ Samoihin aikoihin Kaiserswerthissä Theodor Fliedner aloitti seurakunnassaan työmuotoja vastauksena ajan sosiaalisiin ongelmiin. Vuonna 1833 hän perusti turvakodin vankilasta vapautuville naisille, 1835 aloitettiin pienten lasten koulutus ja 1836 diakonissakoulutus.⁶⁶

2.4 Theodor Fliednerin ja Johann Hinrich Wichernin diakonianteologiset korostukset

Falkin, Wichernin ja Fliednerin ohella saksalainen diakoniahistoria on täynnä merkittäviä nimiä, kuten Amalie Sieveking, Friedrich von Bodelschwing, Heinrich Zeller, Johannes Gossner, Franz Heinrich Härter, Hermann Olitt, Friedrich Wilke ja Gerhard Uhlhorn.⁶⁷ Tässä käsittelen näistä tarkemmin kuitenkin vain Fliedneriä ja Wicherniä, joita voidaan pitää Löhen elämäntyön kannalta merkittävimpinä henkilöinä – teologeina, joihin Löhe itse omaa ajatteluaan peilasi. Wicherniä pidetään saksalaisen sisälähetyksen isänä ja Fliedneriä niin kutsutun Mutterhausdiakonian kehittäjänä. Nämä kaksi teemaa liittyvät oleellisesti Löhen diakonia-ajatteluun, ja siksi niitä on syytä jonkin verran avata tässä yhteydessä.

Theodor Fliedner (1800-1864) aloitti työnsä Kaiserswerthin seurakunnan pastorina⁶⁸ vuonna 1821. Seurakunta oli pieni ja köyhä, ja ensimmäisinä työvuosinaan Fliedner kulutti paljon aikaa matkustaen Englannissa ja Hollannissa keräämässä rahaa seurakuntansa toimeentuloa edistämään. Hän tutustui matkojensa yhteydessä muun muassa Elisabeth Fryn työhön sekä Hollannin mennoniittojen laupeudentyöhön, joilta hän myös sai käsitteen diakonissa. Fliedner näki tärkeäksi antaa kaikille laitoksensa

---

65 Olson 2005, 209. Olsonin mukaan ensimmäisen turvakodin perustamisen jälkeen syntyi yhdistys Verein der Freunde in Not edistämään vastaavien kotien perustamista myös muualle Saksaan, ja niitä syntyiikin lukuisa määrä koko 1800-luvun ajan, vuoteen 1867 mennessä yli 350.

66 Olson 2005, 211; Friedrich 2008, 87.

67 Philippi 1981, 637-640; Olson 2005, 227.

68 Olsonin (2005, 216) ja Friedrichin (2008, 89) mukaan Fliedner sijoittuu teologiassaan unionin kannattajien joukkoon. Hänellä oli hyvät välit Preussin kuninkaaseen Frederick Wilhelm IV:een, samoin Preussin unionikirkkoon, joilta hän sai virallista tunnustusta ja tukea työlleen. Friedrich sanoo Fliednerin ihailleen herrnhutilaisuutta ja kritisoineen pyrkimyksiä puhdasoppisuuteen, mikä viitanee esimerkiksi uusluterilaisuuteen. Toisaalta Stickerin (1989, 48-52) mukaan Fliedner vuoden 1835 unionikirkon jumalanpalvelusjärjestysjärjestystä koskeneessa kiistassa asettui vastustamaan uutta järjestystä, koska koki sen tuovan kirkkoon vaikutteita, jotka eivät kuuluineet oikeaan kristilliseen jumalanpalvelukseen. Evankelisesta taustasta tullut Fliedner asettui tässä katsomaan kiistaa reformoidusta näkökulmasta. Friedrich (2008, 87) sanoo näiden reformoitujen vaikutteiden tulleen Fliednerin teologiaan erityisesti hänen Hollannin matkojensa seurauksena.

diakonissoille sairaanhoitajakoulutuksen riippumatta siitä, mihin tehtäviin nämä myöhemmin sijoittuivat. Samalla hän koulutti naisia myös opettajan tehtäviin. Hän kantoi huolta katolisten laupeudensisarten suuresta määrästä sairaaloissa, peläten näiden käännettävän sairaita ja puolustuskyvyttömiä ihmisiä omaan kirkkoonsa. Toisaalta hän tutki tarkoin Münsterin Barmherzige Schwestern-sisariston sääntöjä ja sovelsi niitä omassa laitoksessaan.⁶⁹

Fliednerin Mutterhausdiakonia-malli levisi laajalle sekä Saksassa että muualla Euroopassa ja vastaavia laitoksia perustettiin lukuisia. Kymmenen vuotta diakonissalaitoksen perustamisen jälkeen suurin osa diakonissoista työskenteli muualla kuin laitoksessa, esimerkiksi sairaaloissa, turvakodeissa, orpokodeissa ja seurakunnissa. Osa oli löytänyt paikkansa ulkomailta: Kaiserswerthin diakonisoja työskenteli muun muassa Lontoossa ja Jerusalemissa sekä Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan alueella. Fliednerin omana unelmana oli, että jokaisessa seurakunnassa toimisi diakonissojen hoitama sairaanhoitoasema tai -laitos, sekä pienille lapsille tarkoitettu koulu, jota hänen kouluttamansa opettajat pitäisivät. Vuonna 1861 Fliedner kutsui koolle ensimmäisen Kaiserswerther Generalkonferenz-kokouksen, jonka tarkoituksena oli toimia yhteistyöelimenä erityisesti Fliednerin mallin mukaisesti perustetuille diakonissalaitoksille.⁷⁰

Diakonissat sitoutuivat yhteisön jäseniksi aluksi viideksi vuodeksi kerrallaan. Heillä oli periaatteessa lupa lähteä sisaryhteisöstä mennäkseen naimisiin. Fliedner kuitenkin piti tärkeänä teroittaa diakonissoille, että sisaryhteisö oli nyt heidän perheensä, jossa Fliednerillä oli isän rooli ja tehtävä, hänen vaimollaan äidin. Anna Stickerin mukaan Fliedner korosti kuuliaisuutta yhteisössä. Tärkeätä oli olla kuuliainen ylemmille, ei osoittaa omaa aloitteellisuutta. Sticker sanoo Fliednerin esikuvana tässä olleen vallinneen yhteiskuntafilosofian ja hallintorakenteet, joissa valta oli ylhäällä ja alamaisten tehtävä oli osoittaa sille kuuliaisuutta.⁷¹ Ute Gausen mukaan Fliednerille tärkeimmät diakonissahyveet tai -ihanteet olivat rauha Jumalan kanssa, nöyryys, yksinkertaisuus (Einfalt) Kristuksessa, itsensä kieltäminen sekä sisarten keskinäinen rakkaus. Fliednerille tämä Einfalt merkitsi lapsenomaista yksinkertaisuutta suhteessa

69 Olson 2005, 211-212; Sticker 1989, 154.

70 Olson 2005, 218-19; Sticker 1989, 90. Kaiserswerther Generalkonferenz toimii edelleen tässä tehtävässään, vaikka laitosten toiminta on yli 150 vuoden aikana muuttunut merkittävästi. Katso tarkemmin www.kaiserswerther-generalkonferenz.org/. Luettu 18.4.2012.

71 Sticker 1989, 78; Olson 2005, 213; Schmidt 1998, 107-108.

ylempiin, lapsenomaista oman tahdon puuttumista sekä kyseenalaistamatonta luottamusta.⁷²

Johann Hinrich Wichernin (1808-1881) teologialle leimallista oli voimakas yleisen pappeuden korostus. Osittain yhdistyskulttuurin nousun ja vahvistumisen synnyttämä teologinen keskustelu kirkosta ja sen virasta oli parhaillaan käynnissä. Wichernin teologialle antoi leimansa Schleiermacherin ajattelua muistuttava näkemys: hänen mielestään katolisessa teologiassa kirkko on välittäjän roolissa ihmisen ja Kristuksen välillä, protestanteilla Kristus on välittäjänä ihmisen ja kirkon välillä.⁷³ Jokainen kristitty on kasteensa perusteella pappi, jolla on tehtävä yhteiskunnan kristillistämässä, kirkon pappisviralla ei ole hänen mukaansa monopolia tässä tehtävässä. Yhteiskunnan kristillistämisen eli sisälähetyksen hän näki tapahtuvan kolmella tavalla – kirkollisen, yhteiskunnallisen ja vapaan diakonian kautta. Diakonia ei siis ole Wichernille jotain mitä kirkko instituutiona toteuttaa, vaan laajempi ilmiö.⁷⁴

Wichern lähtee diakoniakäsityksensä perustelussa kirkkohistoriasta. Hänen mukaansa kirkko on aina ollut palveleva kirkko, missionäärinen ja diakoninen kirkko, ja siksi sen pitäisi olla sitä myös 1800-luvulla. Tämä historia on Wichernin mukaan dokumentoitu siten, että sitä on vaikea tai lähes mahdoton löytää – se löytyy pienistä julkaisuista ja vuosikertomuksista, joiden levinneisyys on vähäinen.⁷⁵ Varsinaisesti Wichernin kiinnostuksen kohteena ei kuitenkaan ollut kirkon muuttaminen, vaan hänen huomionsa kiinnittyi laajempaan kristillisyyden (Christenheit) käsitteeseen. Hänen tavoitteistaan tuli hänen ehkä sitä tahtomattaankin

---

72 Gause 2003, 73-74. „Um sich in Gottes Willen zu schicken bedarf es der kindlichen Einfalt, die ebenfalls Diakonissentugend besungen wird. Kindliche Willenlosigkeit, die Verachtung von Ehre und Ruhm, Aufrichtigkeit und das fraglose Vertrauen in die Mutter werden als vorbildlich dargestellt.“

73 Albertin (2009, 252-253) esittämä tulkinta Wichernin ajattelusta liittyy ilmeisesti hänen tulkintaansa yleisen pappeuden merkityksestä. Albertin mukaan Wichernille yleisen pappeuden perustelu ei noussut ekklesiologiasta vaan kristologiasta. Nähdäkseni taustalla saattaa olla ajatus kirkosta instituutioon ja yhteiskunnan osana, mutta Albertin lausuman sisältö välittäjästä jää silti jossain määrin epäselväksi lukijalle.

74 Herrmann 2003, 736-737; Albert 2009, 249-255. Hermannin mukaan nämä diakonian kolme tehtäväaluetta Wichernin teologiassa voidaan määritellä seuraavasti: Kirkollinen diakonia merkitsee evankeliumin julistamista köyhille, sekä diakonian viran palvelutehtävää köyhien parissa. Yhteiskunnallinen diakonia merkitsee esimerkiksi lakiin perustuvaa köyhäinapua ja muuta yhteiskunnallista apua. Vapaa diakonia on kristityn perheessä, naapurustossa ja ystäväpiirissä sekä laajemmissa yhteyksissä kuten eri yhdistyksissä (esimerkiksi säästö- ja sairauskassat, hautauspalvelu, sairaalat, orpokodit ja turvakodit) tekemää sisälähetytyötä. Albertin (1987, 171) mukaan Wichernin ajattelussa vain kirkollinen diakonia ja samalla diakonaatti on saarnaviralle alisteista, muu diakonia on vapaata.

75 Hermann 2008, 11.

poliittisia hänen pyrkiessään vaikuttamaan yhteiskunnalliseen muutokseen. Kriitikki ei kuitenkaan kohdistunut esimerkiksi sääty-yhteiskunnan rakenteisiin, vaan köyhyyteen ja sen poistamiseen.⁷⁶

Syyskuussa 1848 järjestettiin Wittenbergissä evankeliset kirkkopäivät, jossa Wichern piti runsaasti huomiota sekä omana aikanaan että myöhemmin saaneen puheensa sisälähetyksestä ja sen organisoimisesta kirkossa. Taustalla vaikutti maaliskuun 1848 vallankumous sekä siihen liittyneet tapahtumat, joihin Wichernin ohjelmaa voidaan pitää reaktiona.⁷⁷ Wichernin puheen seurauksena evankeliset kirkot aloittivat sisälähetyksen keskusjohtoisen organisoinnin. Pohjaksi tälle työlle nimettiin Corpus Evangelicorum, jonka merkitys oli hävinnyt valtakunnan pirstoutuessa 1800-luvun alussa. Tarkoituksena ei ollut muodostaa kirkkounionia, vaan ainoastaan pyrkiä yhteistyöhön sisälähetyksen järjestämisessä. Tästä huolimatta erityisesti uusluterilaiset vastustivat yhteistä keskusjohtoa reformoidulle ja luterilaiselle sisälähetykselle. Tammikuussa 1849 syntyi kuitenkin sisälähetystä ja diakoniaa koordinoiva keskuskomitea.⁷⁸

2.5 Yhteenveto

Wilhelm Löhe sai opiskeluaikanaan vaikutteita sekä herätysliikkeistä (Erweckungsbewegungen) että samoihin aikoihin syntyneeltä Erlangenin koulukunnalta. Löhe itse päätyi vaikuttamaan voimakkaasti uusluterilaisuudessa. Laupeudentyö oli mukana Löhen ajattelussa jo varhain. Kirchenlamitzissa pastorinuransa vuonna 1831 aloittanut Löhe kohtasi hädän konkreettisen läheltä ja pyrki monin tavoin seurakunnassa siihen vastaamaan. Vuonna 1837 hän siirtyi pastoriksi Neuendettelsauhun. Löhen myötä Neuendettelsausta kehittyi uusluterilaisuuden merkittävä keskus alueelle.

---

76 Kaiser 2008b, 28-29; Albert 2009, 248. Kaiser myös sanoo, että vasta Wicherniä seuraavat sukupolvet näkivät selvemmin teollistumisen vaikutukset yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Wichernille ongelma näyttäytyi nimenomaan köyhyytenä. Vastauksena tähän Wichernille oli esimerkiksi maallistumisen pysäyttäminen.

77 Stempel-de Fallois 2001, 228-231. Vuosina 1846-47 Saksassa vallitsi voimakas elintarvikepula, taloudelliset ongelmat levisivät ja tehtaiden huonot työolot aiheuttivat levottomuuksia. Tästä seuranneet protestit vuosina 1847-49 sekä laaja poliittinen tyytymättömyys erityisesti alemman porvariston, maanviljelijöiden sekä muiden alempien säätyjen keskuudessa kulminoituivat Maaliskuun vallankumoukseen 1848, jonka seurauksena keisari Ludvig I väistyi ja tilalle astui hänen poikansa Maximilian II.

78 Kaiser 2008b, 21-27.

Yhteiskunnallisesti elettiin murrosten aikaa. Teollistumisen haasteet, yhteiskuntaluokkien murtuminen ja lisääntyvä köyhyys olivat ajalle leimallisia. Protestanttiset kirkkounionit saivat aikaan myös vastarintaa, erityisesti uusluterilaisten taholta. Sosiaaliset kysymykset olivat yhteiskunnallisesti pinnalla. Syntyi lukuisia yhdistyksiä, jotka pyrkivät vastaamaan sosiaaliseen hätään. Näiden kautta myös naiset saivat roolin ja tehtävän yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Tämä rooli oli usein painottunut hoivaajan ja kasvattajan tehtäviin. Theodor Fliednerin kehittämä Mutterhausdiakonia-malli levisi Saksasta ympäri maailman. Samaan aikaan Johann Hinrich Wichernin vaikutus evankelisten kirkkojen sisälähetyksen organisointiin koko Saksassa oli merkittävä.

3 DIAKONIA JA LÄHETYS KIRKON TEHTÄVÄNÄ

Jotta ymmärtäisi Löhen käsitystä diakonisojen asemasta ja koulutuksesta hänen oman aikansa kirkollisessa tilanteessa, on välttämätöntä ensin analysoida mitä Löhe ymmärtää käsitteellä diakonia ja miten hän näkee diakonian viran⁷⁹ kehittyneen varhaisessa kirkossa. Erityisesti vuoden 1848 jälkeen käydylle diakoniakeskustelulle saksalaisella kielialueella oli keskeistä keskustelu sisälähetyksestä ja sen suhteesta diakoniaan. Siksi käsittelen tässä luvussa näitä teemoja.

Keskeisimpiä Löhen teoksista tämän luvun aihepiirin kannalta ovat Vorschlag zu einem Lutherischen Verein für apostolisches Leben samt Entwurf eines Katechismus des apostolischen Lebens, Aphorismen über die neutestamentlichen Ämter und ihr Verhältnis zur Gemeinde sekä Innere Mission in allgemeinen. Näistä kahdessa ensin mainitussa Löhe kuvaa käsitystään diakoniasta ja virasta. Kolmas käsittelee sisälähetystä ja diakoniaa. Näiden teosten lisäksi viitataan tarvittaessa muihin Löhen kirjoituksiin⁸⁰.

3.1 Diakonia koinoniana

Löhen näkemykselle varhaisen kirkon diakoniasta voidaan löytää kaksi leimallista piirrettä: diakonia on köyhäinhoitoa ja diakonia kasvaa seurakunnan keskinäisestä yhteydestä ja rakkaudesta. Näiden ympärille rakentuu hänen argumentaationsa siitä, mitä diakonia on, ja mitä sen pitäisi olla myös hänen omana aikanaan. Seuraavassa analysoin näitä kahta teemaa tarkemmin.

---

79 Ajankohtaisessa diakonaattikeskustelussa käsite ”diakonian virka” on problematisoitu. Kari Latvuksen mukaan olisi parempi puhua diakonin virasta. <http://www.kotimaa24.fi/blogit/article/?id=21043&bid=353> (luettu 9.3.2012) Tässä tutkielmassa käytän termiä diakonian virka koska se esiintyy tässä muodossa myös Löhellä.

80 Nämä teokset ovat tässä luvussa Der evangelische Geistliche; Von der seligen Übung der Barmherzigkeit; Von der Barmherzigkeit; Sechs Kapitel für jederman, zuletzt ein siebentes für Dienerinnen der Barmherzigkeit; Von den heiligen Personen, der heiligen Zeit, der heiligen Weise und dem heiligen Orte; Mitteilung über eine Pastoralkonferenz 27./28. März 1848; Von den Diakonissen, Von der weiblichen Einfalt sekä Das zehnte Jahr der Diakonissenanstalt Neuendettelsau. Viittaus ”Erläuterungen” viittaa Löhen koottujen teosten toimittajan Klaus Ganzertin toimittamaan lisämateriaaliin, joka löytyy kunkin niteen lopusta.

”Aivan kuten κοινωνία, yhteisö, samoin myös διακονία, köyhäinhoito, on lähtöisin Jumalan pyhydestä, ihanimmasta rakkaudesta”⁸¹, kirjoittaa Löhe. Selittäessään diakonian syntyä varhaisessa kirkossa hän lähtee liikkeelle Apostolien tekojen kuvauksista, jossa kerrotaan kristittyjen eläneen tiiviissä yhteydessä ja kaiken olleen yhteistä.

Tässä on jumalanpalveluksessa tapahtuvan uhraamisen, kirkollisen laupeuden ja köyhäinhoidon alkulähde, mistä koko diakonian pyhä rakenne periytyy. Vaikka Apt.2:44,45 ei täysin selvästi osoita, että kyse oli jumalanpalveluksessa antamisesta; näyttää niin kuin laupiaat olisivat jakaneet lempeät lahjansa itse. Mutta 4:32ss; 5:1ss näyttävät meille, että kaikki lahjat tuotiin apostolien jalkojen juureen, - ja näin muodostuu koko tapahtumalle sen hengellinen leima...Kirkollisesta antamisesta ja uhraamisesta saa alkunsa diakonian tai köyhäinhoidon pyhä kirkollinen virka.⁸²

Ensimmäinen seurakunta Jerusalemissa oli rakkauden yhteisö, κοινωνία.⁸³ Seurakunnan jäsenet toivat kukin lahjansa apostolien siunattavaksi ja apostolit jakoivat sen edelleen niille, jotka olivat avun tarpeessa. Löhe korostaa kaiken antamisen olleen vapaaehtoista eikä keneenkään tarvinnut antaa sitä, mitä itse elääkseen tarvitsi. Sama yhteys vallitsi myös seurakuntien välillä, mistä todistuksena Löhe näkee Paavalin kirjeissä olevat kuvaukset kolehdeista köyhempien seurakuntien auttamiseksi.⁸⁴

Jumala on tarkoittanut, että toiset ovat köyhiä ja toiset rikkaita ja tämän vuoksi jakanut kaikille lahjansa tahtonsa mukaan, kirjoittaa Löhe.⁸⁵ Seurakunnassa vallitsee keskinäinen rakkaus kaikkien sen jäsenten välillä ja tämä epätasa-arvoinen tilanne tulee rakkauden kautta korjatuksi Jumalan tarkoittamalla tavalla.⁸⁶ Löhelle kolehti ja κοινωνία ovat lähes synonyymeja.

Kuinka yleistä tällainen kielenkäyttö on, voidaan nähdä erityisesti myös kohdassa Room.15:26. Εὐδόκησαν (se on) Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. (”Makedonian ja Akhaian seurakunnat ovat näet päättäneet antaa yhteisen lahjan Jerusalemin seurakunnan köyhille.”) Tässä κοινωνία ei enää

81 GW 5.1 Aphorismen, 303. „Gleichwie die κοινωνία, die Gemeinschaft, so ging auch die διακονία, die Armenpflege, aus dem Heiligtum Gottes, aus der lieblichsten Liebe hervor“. Kaikki tässä tutkimuksessa esiintyvät Löhen sitaattien suomenkieliset käännökset ovat allekirjoittaneen.

82 GW 5.1 Aphorismen, 300. „Hier ist der Ursprung der gottesdienstlichen Oblationen, der kirchlichen Barmherzigkeit und Armenpflege, von welchem sich die ganze heilige Anstalt der Diakonie herschreibt. Zwar Apg.2,44.45 ist es noch nicht völlig klar, daß von einem Geben im Gottesdienste die Rede war; es scheint, als hätten die Barmherzigen ihre milden Gaben selbst ausgeteilt. Aber 4,32ss.; 5,1ss. finden wir, daß alle Gaben zu der Apostel Füßen gelegt wurden, - und das Ganze bekommt das entschiedenst geistliche Gepräge...Aus dem kirchlichen Geben und Opfern hervor ging der Anlaß zu dem heiligen Kirchenamte der Diakonie oder der Armenpflege.“

83 GW 5.1 Vorschlag, 245-246; GW 5.1 Aphorismen, 299-300. Löhe käyttää monia kohtia Raamatusta tukemaan käsitystään, esimerkiksi Apt.2:42-22, Apt.4:32,33, Room.12:13, Room.15:25-27; 1.Kor.16:1- ; 2.Kor.8:4; 2.Kor.9:13, 2.Kor.13:1-, Hepr.13:16.

84 GW 5.1 Vorschlag, 245-247; GW 5.1 Aphorismen, 299-300.

85 GW 3.2 Der Geistliche, 109.

86 GW 5.1 Vorschlag, 245-247.

merkitse jakamisen tapahtumaa, vaan kuten meidän käsitteessämme kolehti (Kollekte) siinä lähes yhdistyy jakamisen tapahtuman käsite lahjan kanssa.⁸⁷

Tämä omastaan antaminen tapahtui Löhen mukaan seurakunnan yhteisessä jumalanpalveluksessa. Ihmiset eivät siis jakaneet omastaan suoraan toisilleen, vaan kaikki uhraaminen tapahtui seurakunnan kautta.⁸⁸

Alussa yhteinen jakaminen toimi riittävän hyvin apostolien kautta, mutta ajan kuluessa heidän aikansa ei enää riittänyt ja he perustivat diakonian viran. Viran ensimmäisenä tehtävänä oli jakaa apostolien siunaamat lahjat eteenpäin, tulkitsee Löhe Apostolien tekojen 6. luvun kertomusta. Vaikka diakonian *virka* syntyy siis Löhen mukaan tässä, diakonian alku ja lähtökohta hänelle on Apt.2:42⁸⁹. Samaan tapaan kuin kolehti ja κοινωνία, myös kolehti ja διακονία saavat Löhen mukaan ajoittain lähes saman merkityksen. Κοινωνία tarkoittaa kaikenlaista yhteyttä – hengellistä ja aineellista, myös kolehtia. Διακονία:lle Löhe löytää myös käyttötarkoituksia⁹⁰, joissa ilmaisua käytetään viran palvelustyöstä, kolehdin perille viemisestä ja jopa kolehdista itseltään.⁹¹

Diakonaatti, diakonian virka on κοινωνία:n virka, ”kristinuskon pyhän κοινωνία:n ihana kantaja”.⁹² Löhe myös sanoo tämän κοινωνία:n olevan uutta ja juuri kristinuskolle ominaista, jossa rakkaus puhuu ja tulee näkyviin. Diakoniaa ennen täytyy tulla κοινωνία:n, joka syntyy veljesrakkauden ja Jumalan rakkauden hedelmänä.⁹³

---

87 GW 5.1 Aphorismen, 299. „Wie weit dieser Sprachgebrauch fortgeschritten ist, sieht man dann besonders auch Röm.15,26. Εὐδόχησαν (heißt es) Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. („Die aus Mazedonien und Achaja haben williglich eine gemeine Steuer zusammengelegt den armen heiligen zu Jerusalem“.) Hier ist κοινωνία schon nicht mehr bloß die Handlung des Mitteilens, sondern wie in unserm Wort Kollekte vereinigt sich schon fast mit dem Begriff der Handlung des Gebens der der Gabe.“

88 GW 5.1 Aphorismen, 299-300.

89 ”Seurakunta kuunteli ja noudatti uskollisesti apostolien opetusta. Uskovat elivät keskinäisessä yhteydessä, mursivat yhdessä leipää ja rukoilivat.” Apt.2:42. Junttilan (1989, 20) mukaan tämä jae on Uuden Testamentin κοινωνία-käsitteen käytön kannalta erityisen merkittävä, koska se esiintyy siinä itsenäisenä terminus teknikuksena merkitsemässä kristittyjen keskinäistä yhteyttä.

90 GW 5.1 Aphorismen, 300. Löhe viittaa seuraaviin Raamatunkohtiin: Apt.11:29, Apt. 12:25, Room.12:7 ja Room.15:25.

91 GW 5.1 Vorschlag, 247; Aphorismen 299-300. Ryökäksen ja Tahvanaisen (2011, 152-153) mukaan käsitteen diakonia merkitys kolehtina tunnettiin jo 1600-luvun teksteissä, joissa viitataan hyvin varhaisin lähteisiin.

92 GW 5.1 Aphorismen, 300. „Das Amt der Diakonie, der herrliche Träger der heiligen κοινωνία der Christenheit“.

93 GW 5.1 Vorschlag, 247-248; GW 5.1 Aphorismen, 301.

Yhteisöön kuuluu palveluvirka; κοινωvία:an kuuluu διακονία. Κοινωvία, Herran käsky, nouskoon jälleen Jeesuksen seurakunnassa, ja siitä syntyy sitten διακονία, aivan kuin kukka kasvaa varresta esiin, pakottamatta.⁹⁴

Löhe nimittää diakoniaa myös laupeuden (Barmherzigkeit) töiksi, ja diakonian virkaa ruumiillisen laupeuden viraksi (das Amt der leiblichen Barmherzigkeit). Tämän laupeuden kohteena olivat erityisesti lesket ja orvot, vanhukset, heikot, sairaat, hylätyt lapset, neitsyet, muukalaiset, sotavangit, orjat, konfessorit ja heidän perheensä sekä kuolleet.⁹⁵ Laupeus esiintyy Löhellä myös κοινωvία:n synonyymina, josta voidaan päätellä, että diakonia ja laupeus ovat hänelle vähintäänkin sisarkäsitteitä. ”Diakonissa on laupeuden palvelijatar”, kirjoittaa Löhe.⁹⁶

3.2 Diakonian virka seurakunnallisena virkana varhaisessa kirkossa

Diakonian virka siis saa Löhen mukaan alkunsa Apostolien tekojen kuudennessa luvussa, kun seurakunta valitsee seitsemän miestä hoitamaan avustusten jakamista apostolien puolesta. Virkaan valitut asetetaan tehtävänsä ordinaatiossa, kun apostolit siunaavat heidät käten päällepanemisella, tulkitsee Löhe.⁹⁷ Diakonian virka syntyy ennen presbyterien virkaa. Nämä ovat kaksi viran haaraa, jotka saavat alkunsa apostolaatista. Diakonian virka on köyhäinhoidon ja aineellisen avun virka, presbyterin virka sanan ja rukouksen virka. Vaikka diakonien tehtävänä on huolehtia kirkon varoista ja köyhäinhoidosta, he ovat osa hengellistä säätyä.⁹⁸

Löhen ajattelulle olennainen piirre alkuseurakunnan viroista puhuttaessa on niiden keskinäinen hierarkia. Löhen ajattelussa näyttää kuitenkin korostuvan myös ajatus viroista seurakunnan palveluvirkoina. Hän korostaa, että kyse ei ole hallitsemisesta yksinvaltiaasti (herrschen⁹⁹), vaan korkeamman edustajana (vorstehen¹⁰⁰). Alussa

94 GW 5.1 Vorschlag, 248. „Zur Gemeinschaft gehört das Helferamt; zur κοινωvία die διακονία. Die κοινωvία, ein Gebot des Herrn, erstehe wieder in der Gemeinde Jesu, und die διακονία wird dann aus ihr, gleich der Blume aus der Pflanze, ganz zwanglos entspringen.“

95 GW 4 Von der Barmherzigkeit, 485, 497-498; GW 5.1 Vorschlag 247. Löhen laupeuskäsityksestä katso tarkemmin Puustinen 2009, 127-136.

96 GW 4 Von der Seligen Übung, 463.

97 GW 5.1 Mitteilung, 210; GW 5.1 Aphorismen, 313-314.

98 GW 5.1 Vorschlag, 244-247; GW 5.1 Aphorismen, 284,302.

99 „herrschen...1. *Herrschaft (1) ausüben; regieren u. über Land u. Leute Befehlsgewalt haben:* allein, unumschränkt, seit Generationen herrschen; ein König herrscht in diesem Land, über das Volk; der Diktator herrscht durch Terror; die herrschende Partei, Klasse...“ Duden 2006, 799.

100 „vorstehen...2. *nach außen hin vertreten u. für die Interessen, Verpflichtungen verantwortlich*

hierarkian ylimpänä olivat apostolit, heistä seuraavina presbyteerit ja evankelistat. Diakonit olivat kaikkien näiden alapuolella, mutta seurakunnan yläpuolella. Myöhemmin apostolien kuoltua, ja evankelistan viran hävittyä tai sulaututtua presbyteraattiin presbyteerien asema oli arvoasteikon ylimpänä. Piispan ja presbyteerin virkaa Löhe pitää samana virkana.¹⁰¹

Muiden virkojen yksityiskohtainen tarkastelu ei tämän tutkimuksen kannalta ole olennaista, mutta presbyteerien osalta on tarpeen tuoda esiin se seikka, että Löhe näki presbyteerien valinnan kuuluvan viralle itselleen, seurakunnan ääntä voitiin kuulla, mutta viimeinen päätösvalta oli niillä, joilla jo tämä virka oli. Demokratia ja äänestäminen eivät saaneet kuulua valintaprosessiin. Löhe näkee ne vahingollisena ja seurakuntaa jakavana käytäntönä. Diakonian viran kohdalla asia oli päinvastoin, seurakunnan tuli saada valita diakonian viran haltijansa itse, apostolit ja presbyteerit hyväksyivät valinnan ordinoimalla valitut henkilöt. Eikö demokratia siis vahingoitakaan seurakuntaa? Löhe perustelee esittämänsä käytäntöä seuraavanlaisella jaottelulla: presbyteerit hoitavat seurakunnan keskellä Kristuksen antamia lahjoja [sana ja sakramentit], diakonit puolestaan seurakuntalaisten antamia lahjoja. Tämän vuoksi on tärkeätä, että seurakunta voi luottaa diakoneihinsa. Löhe nimittääkin diakonian virkaa ”seurakunnan viraksi seurakunnan aarteita varten”.¹⁰²

Diakonia on köyhäinhoitoa korostaa Löhe:

Voidaan siksi yleisesti sanoa, että diakonia on kirkollista köyhäinhoitoa. Sitä ei voida nimittää yleisesti sairaanhoidoksi. Hyvin toimeentulevat perheet pitivät itse huolta omista sairaistaan, ainoastaan sairaiden köyhien hoito tuli diakonian vastuulle, sillä sairastuneet köyhät tarvitsivat päivittäistä apua yhtä paljon, jos ei enemminkin kuin terveet köyhät. Ei siksi pidä selittää diakoniaa köyhäin- ja sairaanhoidoksi, vaan on pitäydettävä siinä, että diakonia on köyhäinhoitoa.¹⁰³

---

sein: einem Institut, einem Unternehmen, einer Behörde, einer Organisation, einer Schule vorstehen...“ Duden 2006, 1872.

101 GW 5.1 Aphorismen, 283-288. Raschzok (2009, 89) viittaa hierarkian funktionaalisuuteen: valta liittyy siihen vastuuseen, joka kullakin viralla on. G. Schoenauerin (2008, 270) mukaan tähän hierarkiaan liittyi kuuliaisuus ylempiä kohtaan. Kuuliaisuus oli ennen muuta evankeliumia kohtaan, jota virka edusti. Seurakunta on kuuliainen kaikkia virkoja kohtaan, mutta seurakunnalla on oikeus arvioida kaikkea Jumalan sanan valossa.

102 GW 5.1 Aphorismen, 302. Geigerin (2003, 192-198) mukaan Löhen esitys viroista johti laajaan kritiikkiin sekä Erlangenin teologien keskuudessa että Amerikan luterilaisten taholta. Tämän seurauksena Löhe esitti tarkennuksia saarnavirkaa ja ordinaatiota koskeviin näkemyksiinsä. Diakonian virkaan tai virkojen hierarkiaan näitä tarkennuksia ei liittynyt, enkä sen vuoksi käsittele hänen myöhempää virkateologiaansa tässä tutkimuksessa. Keskusteluista Amerikan luterilaisten kanssa katso esimerkiksi Keller 2009, 181-195; Nesson 2009, 282-293.

103 GW 5.1 Aphorismen, 303-304. „Man kann drum im allgemeinen sagen, die Diakonie sei Armenpflege im Sinne und Geiste der Kirche. Nicht in so allgemeinen Sinn kann man sie Krankenpflege nennen. Die wohlhabenderen Familien pflegten ihre Kranken selbst, nur die Pflege

Ensimmäisten diakonien tehtävät liittyivät alussa pöytäpalvelukseen ja avustamiseen päivittäisillä aterioilla. Löhe pitää kuitenkin selvänä, että tehtäviin kuului alusta asti myös muuta, sillä ”jokainenhan ymmärtää, että köyhät tarvitsevat muutakin kuin ruokaa”¹⁰⁴. Diakonit palvelivat paitsi naispuolisia leskiä, jotka Apostolien teot mainitsee, myös miehiä. Kaikki köyhäinhoidon tehtävistä eivät kuitenkaan soveltuneet miehille, joten pian virkaan valittiin myös naisia, diakonissoja. Tässä kohtaa diakonissojen tehtäväksi tuli huolehtia siis köyhistä naisista, sekä niistä tehtävistä, jotka kuuluivat naisille.¹⁰⁵ Löhe ei tarkemmin erittele mitä nämä naisten tehtävät ovat, mutta koska hän toisaalla pitää kaikenlaista hoivaavaa työtä naisille jo luomisesta alkaen kuuluvana, on perusteltua olettaa tämän olevan hänen ajatuksensa myös tässä.¹⁰⁶

Diakonien virka oli Löhen näkemyksen mukaan seurakuntakohtainen. Kokonaiskirkollisen diakonian tehtäviä, kuten kolehtien toimittamisen toisiin seurakuntiin, suorittivat apostolit ja presbyteerit. Kun Apostolien teoissa kerrotaan diakoniksi valitun Filippoksen matkustaneen saarnaamaan Samariaan, Löhe tulkitsee tämän johtuvan siitä, että diakonian tehtävät Jerusalemissa olivat käyneet vähäisiksi, ja Filippoksesta oli tullut evankelista. Diakonien tehtävistä puhuessaan Löhe ei ole kovin yksityiskohtainen, vaan korostaa ainoastaan sitä, että diakonia on nimenomaan köyhäinhoitoa, eivätkä diakonien tehtäviin kuulu ne tehtävät, jotka kuuluvat erityisesti apostoleille ja presbyteereille, eli avaintenvallan käyttäminen, sanan saarna ja sakramenttien hoitaminen. Sen sijaan joitakin tehtäviä jumalanpalveluksessa heille pian annettiin, kuten kasteissa avustaminen.¹⁰⁷

Diakonissojen tehtäviä Löhe sen sijaan kuvaa hyvin seikkaperäisesti nojaten Raamatun lisäksi varhaiskirkollisiin lähteisiin. Hän toteaa diakonissoilla olleen myös kokonaiskirkon tasolla hoidettavia tehtäviä. Esimerkkinä tästä Löhe mainitsee Foiben (Room.16:1), joka toimitti Paavalin kirjeen Roomaan. Vaikka seuraavassa jakeessa Foibesta käytetään kreikaksi ilmausta, joka Löhen mukaan pitäisi kääntää

---

der kranken Armen fiel ins Bereich der Diakonie, weil die kranken Armen die tägliche Handreichung ebensowohl und noch mehr bedurften als die gesunden Armen. Man braucht deshalb die Diakonie gar nicht als Armen- und Krankenpflege zu erklären; man lasse es dabei, daß sie Armenpflege sei.“

104 GW 5.1 Aphorismen, 303. „Es versteht sich aber von selbst, daß die Speise nicht das einzige Bedürfnis der Armen war, welchem man durch den zusammengelegten Schatz abhelfen wollte.“

105 GW 5.1 Aphorismen, 306.

106 Esimerkiksi GW 3.1 Einfalt, 462; GW 4 Von der seligen Übung, 463.

107 GW 5.1 Aphorismen, 304-307, 328.

esimieheksi (Vorsteherin), ei hän pidä mahdollisena, että Foibella olisi ollut tällaista hengellistä asemaa, vaan Paavalin täytyy tarkoittaa jotain, mikä liittyy Foiben tehtäviin köyhäinhoidon parissa.¹⁰⁸ Opetustehtäviä diakonissoilla ei ollut mahdollista olla, mutta jo varhain he hoitivat muita tehtäviä jumalanpalveluksissa, kuten avustivat naisten kasteissa.¹⁰⁹

Löhen mukaan Uusi Testamentti puhuu diakonissoista varsin vähän. Jo mainitun Foiben lisäksi Roomalaiskirjeen 16.luvussa luetellut muut naiset hän tulkitsee diakonissoiksi. Ensimmäisen kirjeen Timoteukselle viidennen luvun leskiin liittyvän tekstipätkän tulkinnassa Löhe kallistuu sille kannalle, että nämä lesket olivat diakonissoja, vaikka täyttä varmuutta tästä ei olekaan. Hän mainitsee kirkkoisienkin kannanottojen jakautuvan tässä kohtaa: Tertullianus ja Epifanius olisivat pitäneet näitä leskiä diakonissoina, Johannes Khrysostomos ja Ambrosius Milanolainen puolestaan nähneet kohdassa puhuttavan huolehdittavista leskistä. Diakonissojen erityiseen tehtäväkuvaan kuului jo mainitun kasteissa avustamisen lisäksi sairaiden ja surevien naisten sekä vankilassa marttyyrien ja konfessorien luona vieraileminen, naisten ruumiiden hautaan valmisteleminen, naisten kirkossakäynnin valvominen sekä leskien esimiehenä toimiminen. Diakonissat myös osoittivat laupeutta leskille ja orvoille, vanhuksille, heikoille ja sairaille, hylätyille lapsille, sotavangeille, muukalaisille sekä orjille. Löhe puhuu lisäksi Syyrian kirkon marttyrikertomuksista, joissa kerrotaan diakonissojen tehtäviin kuuluneen näiden lisäksi myös ylistyslaulujen laulaminen jumalanpalveluksissa sekä alttarin vaatettaminen. Muista varhaisista lähteistä Löhe on tuntenut ainakin Apostoliset konstituutiot, sillä hän viittaa niihin lainaten niistä löytyvää ordinaatorukousta kirjoituksessaan Von den Diakonissen.¹¹⁰

Diakonissojen tuli olla naimattomia tai leskiä. Naimisissa oleva ei voinut keskittyä seurakunnan palvelemiseen, koska hänen täytyi huolehtia perheestään. Myös leskien tuli ennen muuta huolehtia omasta perheestään, mutta mikäli tällaisia velvoitteita ei

---

108 GW 4 Von den Diakonissen, 448. „...wörtlich übersetzt heißt es: sie sei für ihn und für viele eine fürsorgende Vorsteherin gewesen, Nun wird Phöbe für den Apostel schwerlich eine geistliche Fürsorge getragen haben, deshalb sehen auch wir hier nichts anderes als die weibliche Fürsorge für das Äußere.“

109 GW 5.1 Aphorismen, 306. Opetustehtävien mahdottomuus perustuu Löhen mukaan Paavalin muihin ohjeisiin seurakunnille, joista hän mainitsee 1.Tim.2:12 ja 1.Kor.14:34.

110 GW 4 Von den Diakonissen, 448-451; GW 4 Von der Barmherzigkeit, 487, 497-498. Tässä tutkimuksessa en ole selvittänyt Löhen käyttämien lähdeviittausten oikeellisuutta.

ollut, hän saattoi sopia diakonissan tehtävään.¹¹¹ Löhen mukaan ensimmäisten kristittyjen diakonissaideaali oli ”vanheneva, pyhä ja toimielias matroona”. Diakonissan virka oli naisten ainoa kirkollinen virka. Viran mahdollisia nimityksiä olivat myös palvelijatar, leski tai vanhin. Piispa ordinoi diakonissat virkaansa. He olivat esikuvana kokosydämisestä palvelemisesta kaikille seurakunnan naisille. Diakonissan tehtävien ominaislaatu ei ollut niiden sisällössä, vaan siinä, että ne kohdistuivat seurakuntaan eivätkä omaan perheeseen.¹¹²

Diakonian viran kehittymisessä alkukirkon ajan jälkeen tapahtui Löhen mukaan taantumista. Diakoneille alettiin antaa presbyteerien tehtäviä, jolloin virka kuihtui. Diakonissoja tarvittiin yhä vähemmän, kun upotuskasteiden määrä väheni. Suurimpana syynä hän pitää kristinuskon maallistumista sen tultua valtionuskonnoksi Konstantinus Suuren jälkeen. Lännessä diakonissat hävisivät Löhen mukaan ensin, 700-800-luvulla, ja laupeudentyö siirtyi luostareihin. Idässä diakonissoja oli vielä 1100-luvulla. Löhe näki luostareiden perineen diakonian viran tehtävät, eikä pitänyt mahdollisena asiantilan muuttumista niin kauan, kuin elettiin valtion- tai kansankirkon aikaa. Protestanttisten kirkkojen yhdistyksiä ja diakonissalaitoksia hän piti luostareita muistuttavana järjestelmänä, jossa diakoniaa toistaiseksi voitiin toteuttaa.¹¹³

3.3 Lähetys kirkon olemassaolon merkinä¹¹⁴

Vuoden 1849 syksyllä Löhe perusti yhdessä ystäviensä kanssa sisälähetysyhdistyksen (Die Gesellschaft für innere Mission im Sinne der lutherischen Kirche). Yhdistyksen perustamisen ajankohta sekä yhdistyksen nimi eivät olleet sattumalta valittuja,

---

111 GW 5.1 Aphorismen, 305-306; GW 4 Von der Barmherzigkeit, 487.

112 GW 4 Von den Diakonissen 449-450; GW 4 Von der Barmherzigkeit 487.

113 GW 4 Von den Diakonissen, 451-452; GW 5.1 Aphorismen, 304. Vuonna 1864 Löhe kirjoitti päiväkirjassaan siitä, kuinka diakonian puuttumiselle kirkosta oli syynä se, ettei seurakunta ollut κοινωμία. „Bei uns Gemeinde ohne κοινωμία, darum ohne διακονία.“ GW 4 Erläuterungen, 671. „Die nun vom Heiligen Geiste zu heiligem Tun entzündet wurden, traten zu Bruder- und Schwesterschaften zusammen, und an die Stelle der heiligen Diakonen oder Diakonissen traten die Klöster mit ihren Mönchen und Nonnen. Die waren die Erben der guten Werke der alten Zeit, und solange die Zeit der Staats- und Massenkirchen dauern wird (sie dauert ja noch an), wird es auch nimmermehr anders sein können, wenn man auch in den protestantischen Staats- und Massenkirchen nicht von Klöstern, sondern von freien Vereinen und Diakonissenhäusern reden wird.“ GW 4 Von den Diakonissen, 452.

114 Weber (2008, 339) käyttää Löhen käsityksestä ilmausta „Mission ist...das Wesen der Kirche“.

vaan liittyivät olennaisesti J.H.Wichernin puheeseen Wittenbergin kirkkopäivillä 1848 ja siitä alkaneeseen sisälähetysinnostukseen. Löhe kritisoi Wichernin näkemyksiä sisälähetyksestä pitäen niitä vahingollisina ja vaarallisina. Myös yhdistyksen nimi ja muoto (Gesellschaft) oli tarkoin valittu, jotta se erottuisi Wichernin vastaavista yhdistyksistä (Verein). Jälkimmäisen yhdistysmuodon hallinto perustui demokratiaan ja enemmistöpäätöksiin, ensimmäisen Löhen mukaan ”aristokratiaan”.¹¹⁵

Aiemmin samana vuonna Löhen kirkon johdolle osoittama vetoamus¹¹⁶ kirkollisista uudistuksista oli torjuttu. Se oli sisältänyt myös ehdotukset sisälähetysyhdistysten järjestäytymisestä tunnustuskuntien mukaisesti, eli luterilaiset ja reformoidut erikseen, sekä diakonian viran kehittämistä. Kirkolliskokous (Generalsynode) kuitenkin päätti noudattaa sisälähetysten kehittämisessä Wichernin mallia. Vuonna 1850 Löhe kirjoitti oman näkemyksensä siitä, mitä sisälähetysten tulisi olla. Vaikka hänen kirjoituksessaan Innere Mission im allgemeinen ei siteeratakaan Wicherniä, sitä pidetään suorana vastauksena Wichernin sisälähetysohjelmalle.¹¹⁷

Kirjoituksessaan Löhe esittelee sisälähetysyhdistyksensä neljä tarkoitusta, joiden kautta se voi palvella luterilaista kirkkoa Jumalan sanalla ja rakkauden töillä: sisälähetys saarnan ja opetuksen kautta uskonveljien keskuudessa, sisälähetys kirjoituksia levittämällä, sisälähetys Amerikkaan muuttaneiden uskonveljien ja luterilaisten siirtokuntien keskuudessa sekä sisälähetys paikallisen hengellisen ja aineellisen hädän lievittämisen kautta. Hän selittää neljännen kohdan tarkoittavan sitä, mitä diakonia alun perin oli.¹¹⁸

Löhelle lähetys on kirkon perustehtävä, syy siihen, miksi kirkko on olemassa. Ei ole kysymys kirkon työalasta, vaan kirkon olemassaolosta:

Kun kirkossa puhutaan lähetyksestä, ei kyse ole jostain tehtävästä tai toimeksiannosta tässä merkityksessä, vaan siitä tehtävästä ja toimeksiannosta, jonka Herra ennen taivaaseenastumistaan Mark.16:15 omilleen antaa: ”Menkää kaikkialle maailmaan ja julistakaa evankeliumi kaikille luoduille. Joka sen uskoo ja saa kasteen, on pelastuva. Joka ei usko, se tuomitaan kadotukseen.” Lähetys ei siis ole mitään muuta kuin se tehtävä, jossa Jeesuksen kirkko

115 Geiger 2003, 204-210.

116 GW 5.1 Petition, 333-340.

117 Stempel-de Fallois 2001, 251-253. Kaiser (2008a, 39-40) sanoo Wichernin tarkoituksena olleen kirkko- ja seurakuntarajat ylittävä sisälähetystoiminta koko kansan keskuudessa, kun Löhe puolestaan pyrki rakentamaan diakonista seurakuntaa. Schwarz (2009, 239) kertoo Löhen vierailleen Hampurissa ollessaan Wichernin Rauhes Hausissa syksyllä 1848, mutta kritisoineen sitä erityisesti siitä, että se ei toiminut seurakunnan yhteydessä.

118 GW 4 Innere Mission, 185.

kutsutaan, kootaan, valaistaan ja varjellaan iankaikkiseen elämään – tehtävä, jonka vain Herran Henki voi suorittaa, mutta jonka Hän suorittaa ihmisten kautta, niin että tietyssä mielessä se on myös Jumalan lasten tehtäväksi annettu.¹¹⁹

Sisä- ja ulkolähetysten ero on Löhen mukaan siinä, kohdistuuko se kastettuihin vai kastamattomiin ihmisiin. Erityisesti sisälähetysten kohteena ovat ne kastetut, jotka eivät elä kirkon yhteydessä. Pohjimmiltaan lähetys on kuitenkin yksi, ja sen välineet samoja: sana ja sakramentit. Löhe kritisoi näkemystä, jossa sisälähetyksellä ymmärretään ennen muuta aineellisen hädän lievittämistä. Hän näkee aikansa ihmisten hädän johtuvan ensisijaisesti synnistä ja luopumuksesta sekä evankeliumin puutteesta ja olevan Jumalan rangaistusta kansalle, kun se on hylännyt Jumalan sanan. Tästä seuraa, että olisi puututtava hädän syihin ennen sen seurauksia.

Kun jalkojesi juuressa on taakka, joka sinun tulisi nostaa ja kantaa, etkä siihen kykene, on kaksi vaihtoehtoa, mikä auttaa. Joko lastia kevennetään tai voimia lisätään. Kumpaa mieluummin tahdot? Mikä palvelee eniten Jumalan kunniaa ja sinun pyhitystäsi? Ilmiselvästi se, että voimia lisätään. Nyt on valtavasti erilaista maallista hätää ympäri isänmaatamme, joten auta missä voit; älä kuitenkaan unohda, että sen juuret ovat siveettömyydessä ja epäuskossa.¹²⁰

Tärkeimmät auttamiskeinot Löhen mukaan ovat sananjulistus sekä suullisesti että kirjallisesti, sielunhoito sekä (kirkko)kuri, joista viimeksi mainitun hän näkee käsittävän ennen muuta moraaliin liittyvät kysymykset.¹²¹

Edellä sanotusta huolimatta Löhen ajattelussa myös aineellinen auttaminen ja aineelliseen hätään vastaaminen on oleellinen osa sisälähetystä. Hän korostaa ihmisen kokonaisvaltaisuutta, jossa sielua ja ruumista ei voida erottaa toisistaan:

Kristinusko tarkastelee ruumista suhteessa sieluun, samalla tavoin kuin vaimoa suhteessa mieheensä, ikuisen elämän kanssaperillisinä. Se ei jätä ruumista heitteille, kun hoitaa sielua. Hänen pyhä sanansa suussa – kädessä maallinen leipä, näin seisoo ihmisten Vapahtaja niiden viiden tuhannen ja maailman keskellä, ja Hän, joka määrää opetuslapsensa saarnaamaan

---

119 GW 4 Innere Mission, 179. „Wenn man aber in der Kirche von Mission spricht, so hat man da nicht irgend einen Auftrag oder irgend eine Aufgabe im Sinne, sondern den Auftrag und die Aufgabe, welche der Herr vor seiner Auffahrt Mark.16,15 den Seinigen gibt: „Gehet hin in alle Welt und prediget das Evangelium aller Kreatur. Wer da glaubet und getauft wird, der wird selig werden; wer aber nicht glaubt, der wird verdammet werden.“ Mission ist also nichts anderes als die Aufgabe, die Kirche Jesu zu berufen, zu sammeln, zu erleuchten und zu erhalten zum ewigen Leben, - eine Aufgabe, welche nur der Geist des Herrn lösen kann, welche er aber durch Menschen löst, so daß sie allerdings in einer gewissen Weise auch als Aufgabe, der Kinder Gottes hingestellt werden darf und sogar muß.“

120 GW 4 Innere Mission, 181. „Wenn eine Last zu deinen Füßen liegt, welche du heben und tragen sollst und doch nicht kannst, so ist eine doppelte Hilfe möglich. Entweder es wird die Last verringert oder es wird die Kraft vermehrt. Was willst du lieber? Was dient am meisten zu Gottes Preis und deiner Vollendung? Offenbar, wenn die Kraft vermehrt wird. Ist nun tausendsache Erdennot über das Vaterland ausgebreitet, so hilf ab, wo und wie du kannst; vergiß aber nicht, daß die Wurzel in der Unsittlichkeit und im Unglauben liegt.“

121 GW 4 Innere Mission, 180-182.

kaikkeen maailmaan – hän puhuu opetustehtävänsä lopuksi Matt.25:35ss: ”Minun oli nälkä, ja te annoitte minulle ruokaa. - Minä olin sairas, ja te kävitte minua katsomassa. - Minä olin alasti, ja te vaatetitte minut.” jne. Ja niin eivät hänen omansa voi vain tuoda Hänen sanaansa langenneille kastetuille; he harjoittavat myös laupeutta – ja heidän sydämensä ja mielensä pyrkii sitä kohti, että heidän veljensä voisivat ruumiin ja sielun puolesta iloita elävässä Jumalassa.¹²²

Juuri tästä kokonaisvaltaisuudesta kuitenkin seuraa Löhen mukaan se, että sisälähetyksestä puhuttaessa ei voida puhua vain aineellisesta auttamisesta. Tärkeysjärjestyksen tulee hänen mukaansa pysyä selvänä: ensin sana, sitten leipä. Aivan samoin kuin rakkaus on vasta seurausta uskosta, täytyy ensin tulla hengellisen auttamisen ja vasta sen jälkeen aineellisen avun.¹²³ Vuonna 1865, kirjoittaessaan diakonissalaitoksen kymmenvuotisesta historiasta Löhe sanoo lähetyksäkyn (Mark.16:15ss) olevan yhtä tärkeä kuin käsky laupeuteen (Matt.25:34ss).¹²⁴ Tässä yhteydessä hän kuitenkin puhuu diakonissojen työn arvostuksesta eikä teksti pyri vastaamaan samoihin kysymyksiin kuin sisälähetystä koskeva kirjoitus lähes kaksikymmentä vuotta aikaisemmin.

Christian Weberin mukaan Löhen lähetysteologia rakentuu Lutherin kolmannen uskonkappaleen selitykselle. Sillä on kolme keskeistä ulottuvuutta: ytimenä on kristityn hengellisen identiteetin rakentaminen, sen ympärillä kristillinen koulutus sekä käytännöllinen apu. Tavoitteena ei ole vain herättää uskoa, vaan myös säilyttää se, ja tässä keskeisiä ovat nimenomaan sana ja sakramentit. Lähetys tapahtuu konkreettisesti paikallisessa seurakunnassa, jossa se alkaa sisälähetystenä ja kasvaa siitä ulkolähetykseksi. Kristillisen koulutus on osa kristityn identiteetin rakentamista. Sen kautta toteutetaan lähetyksäkyn opetustehtävää. Weber näkee myös Löhen diakonissakoulutuksen osana Löhen lähetysajattelua ja -teologiaa. Tärkeällä sijalla oli kuitenkin myös käytännöllinen apu, kirjoittaa Weber, sillä Löhe ei ollut vain hengellisen ja

---

122 GW 4 Innere Mission, 182-183. „Das Christentum achtet den Leib im Verhältnis zur Seele, wie das Weib im Verhältnis zum Manne als auch Miterben des ewigen Lebens. Es vernachlässigt daher den Leib nicht, indem es die Seele pflegt. Sein heilig Wort im Munde – in der Hand das leibliche Brot, so steht der Erlöser der Menschen unter den fünf Tausenden und in der Welt, und er, welcher seinen Jüngern befiehlt, mit der Predigt in alle Welt zu gehen, - spricht auch beim Abschied von seinem Lehramt in der Zeit Mtth.25,33ss.: „Ich bin hungrig gewesen und ihr habt mich gespeist, - krank und ihr habt mich besucht, - nackt und ihr habt mich geleidet“ usw. Und so vermögen es denn auch wirklich die Seinigen nicht, nur das Wort den elenden verkommenen Getauften zu bringen; sie üben auch Barmherzigkeit – und ihr Herz und Sinn geht dahin, daß sich der Brüder Leib und Geist möge freuen in dem lebendigen Gott.“

123 GW 4 Innere Mission, 183.

124 GW 4 Das zehnte Jahr, 421. Kirjoituksessaan Von der Barmherzigkeit Löhe sanoo lähetysten olevan suurinta laupeutta, jota kirkko voi maan päällä tehdä. GW 4 Von der Barmherzigkeit, 484.

pedagogisen lähetyksen kannattaja. Tästä syystä diakoniaa ja lähetystä ei voinut erottaa toisistaan.¹²⁵

Löhen mukaan lähetys on annettu ennen muuta saarnaviran tehtäväksi kirkossa. Ja siellä, missä tätä tehtävää oikein toteutetaan, täytyy rinnalle syntyä ja siinä toimia myös diakonian virka:

Presbyteraatista, hengelle annetusta virasta, kehittyi kuten jo apostolien päivinä yhä uudelleen oikeassa järjestyksessä ja kuin itsestään aineellista apua varten diakonian pyhä virka, joka on yhtä tiukasti sidoksissa presbyteraattiin kuin vaimo mieheensä.¹²⁶

Löhe kuitenkin korostaa, että sekä lähetys että diakonia kuuluvat koko seurakunnan tehtäviin. Viralla ei ole yksinoikeutta tai -velvollisuutta näihin, vaan sen tehtävä on ohjata seurakuntaa näiden toteuttamisessa.¹²⁷

Myös diakonian viran ja lähetyksen suhde on kiinteä:

Sillä kun ymmärretään diakonissana oleminen oikein, on lähetys hyvin lähellä diakonissojen tehtävää. Diakonissat ovat alusta asti olleet saarnaviran vierelle annettuina, kuin Eeva Aatamille, ja kirkko, joka tekee Jumalan työtä pakanoiden keskuudessa ilman diakoniaa, näyttää minusta samalta kuin yksijalkainen ihminen.¹²⁸

Vielä ei ole ymmärretty, että kyseessä on yksi ja sama Herra, joka haluaa siunata sieluja ja ruumiita, ja että armon sana löytää harvoin tiensä sieluun saakka, jos sillä ei ole mukanaan laupiaan samarialaisen öljyä ja viiniä.¹²⁹

---

125 Weber 2008, 332-338. Weberin (2009, 76) mukaan Löhen lähetyksäkäsitykseen liittyy oleellisesti neljä verbiä: berufen, sammeln, erleuchten ja erhalten, eli kutsua, kerätä, valaista ja säilyttää. Nämä kuvaavat eri puolia siitä, mihin kirkko on kutsuttu ja lähetetty.

126 GW 4 Innere Mission, 183. „Aus dem Presbyterate, dem Amte, welches den Geist gibt, entwickelt sich wie in den apostolischen Tagen so immer wieder in richtiger Folge und wie von selbst für die heilige Leibespflge das Amt der Diakonie, das neben dem Presbyterate engverbunden steht, wie das Weib neben dem Manne.“ Kaiser (2008b, 40) sanoo Löhen diakoniakäsityksen olleen enemmän virka- kuin Kristus-keskeinen. H. Schoenauer (2008, 48) puolestaan sanoo, että Löhelle lähetyksen ja diakonian subjektina ei ole kirkko, vaan Jumala Jeesuksessa Kristuksessa. G. Schoenauer (2008, 275) korostaa Löhelle ekklesiologian ja kristologian olevan tiiviissä yhteydessä keskenään: missä Kristus on, siellä on kirkko. Nähdäkseni Kaiser asettaa Löhen ajattelussa viran ja Kristuksen vastakkain tavalla, joka ei tee oikeutta Löhen ekklesiologialle, vaikka on mahdollinen analyysi Löhen virkakäsityksestä kapeammin tulkittuna.

127 GW 4, Innere Mission, 184. Tekstiyhteydestä ei voi yksiselitteisesti tulkita tarkoittaako Löhe, että tällainen ohjaustehtävä olisi sekä saarnaviralla että diakonian viralla. Pidän sitä kuitenkin todennäköisenä tekstin kokonaisuuden perusteella.

128 GW 4 Das zehnte Jahr, 419. „Denn die Mission ist nach richtigen Verstand des Diakonissenwesens der Aufgabe der Diakonissen ganz nahe. Das Diakonissentum ist dem Predigtamte von Anfang her beigegeben wie Eva dem Adam, und eine Kirche, die unter den Heiden ohne Diakonie Gottes Werk treibt, kommt mir vor wie ein Mensch mit einem einzigen Bein.“

129 GW 4 Das zehnte Jahr, 421. „Noch ist's nicht begriffen, daß es ein und derselbe Herr ist, der die Seelen und der die Leiber zu segnen beabsichtigt, und daß das Wort der Gnaden den Weg zu den Seelen nur selten findet, wenn es nicht Öl und Wein des barmherzigen Samariters mit sich bringt.“

Kun Löhelle lähetys on osa kirkon olemusta, ja diakonia kiinteä osa lähetystä, on helppo ymmärtää miksi ne ovat niin keskeisellä sijalla hänen kirkollisen uudistuksen suunnitelmissaan. Hän pitää suurena häpeänä kirkolle sitä, että köyhäinhoidosta on tullut valtion tehtävä. Kirkon suurin aarre on evankeliumi ja sen kautta annettu Herran kutsu huolehtia kärsivistä. Diakonian uutta nousua protestanttisissa kirkoissa hän pitää hyvänä, vaikka pitääkin syntynyttä viran muotoa enemmän evankelisena muotona roomalaiskatolisen kirkon laupeudensisarista. Löhen pyrkimyksenä ja toiveena oli saada köyhäinhoito jälleen kirkon tehtäväksi, jolloin alkuperäinen seurakuntadiakonissan virka voisi jälleen nousta.¹³⁰

3.4 Yhteenveto

Löhelle diakonia-käsitteen pohja ja perusta on alkuseurakunnallisessa rakkauden yhteisössä, *κοινωνία*ssa. Vaikka hän sijoittaa diakonian viran synnyn Apostolien tekojen 6.luvun kertomukseen, katsoo hän diakonian lähtökohtana olevan kristittyjen keskinäisen rakkauden ja jakamisen. Diakonia syntyy veljesrakkauden ja Jumalan rakkauden hedelmänä syntyneestä *κοινωνία*sta. Diakonian sisarkäsite Löhelle on laupeus, jota hän käyttää myös *κοινωνία*n synonyymina.

Seurakunnalliset virat Löhe näkee ennen kaikkea palveluvirkoina. Apostolien virasta syntyy kaksi viran haaraa, diakonaatti ja presbyteraatti. Presbyterien tehtävänä on hoitaa seurakunnassa Kristuksen antamia lahjoja, joilla Löhe viittaa sanaan ja sakramentteihin. Diakonit hoitavat seurakuntalaisten tuomia lahjoja huolehtien köyhäinhoidosta. Diakonissojen tehtävänkuvana osana diakonaattia on tehdä niitä tehtäviä, jotka erityisesti kuuluvat naisille, sekä pitää kaikin tavoin huolta köyhistä naisista. Diakonaatin tehtäviin kuului varhaisessa kirkossa Löhen mukaan myös liturgisia tehtäviä, kuten kasteissa avustamista. Diakonissojen tuli olla naimattomia tai leskiä. Virkaan astuttiin piispallisen ordinaation kautta. Löhe katsoo diakonian viran tehtävien periytyneen historiallisen kehityksen kautta luostareille, ja piti protestanttisten kirkokuntien diakonissalaitoksia jossain määrin niitä vastaavana järjestelmänä, jossa diakoniaa voitiin toistaiseksi toteuttaa.

---

130 GW 3.1 Von den Heiligen Personen, 531-532.

Keskeinen käsite 1800-luvun keskustelussa oli diakonian ohella sisälähetys. Löhen ja hänen ystäviensä perustama sisälähetysyhdistys syntyi vastareaktion laajaa suosiota saaneeseen Wichernin mallin mukaiseen sisälähetysyhdistysmalliin. Löhen mukaan uuden sisälähetysyhdistyksen tarkoituksena oli palvella luterilaista kirkkoa Jumalan sanalla ja rakkauden töillä. Löhelle lähetys on kirkon perustehtävä ja merkki kirkon olemassaolosta. Vaikka hän tekee erottelun sisä- ja ulkolähetysten välille, pohjimmiltaan kyse on yhdestä tehtävästä, jonka välineinä ovat sana ja sakramentit. Niiden kanssa kiinteästi tapahtuu myös aineellisen hädän lievittäminen. Järjestys on kuitenkin Löhelle selkeä: ensin sana, sitten leipä. Siellä, missä lähetystehtävää oikein toteutetaan, täytyy rinnalle aina syntyä myös diakonian viran. Aikansa aineellisen hädän syynä hän pitää sekä kansan luopumista Jumalan sanasta että evankeliumin puutetta, eli hän asettaa vastuun sekä kirkolle instituutiona että kansalle. Löhe pyrki saamaan köyhäinhoidon jälleen kirkon tehtäväksi, jolloin alkuperäinen seurakuntadiakonissan virka voisi myös kasvaa jälleen kukoistukseensa.

Tarkasteltaessa Löhen käsitystä diakonian käsitteen sisällöstä sekä sitä, miten hän ymmärtää diakonissan viran kehittyneen historian kuluessa, huomataan, että keskeisestä on Löhen käsitys seurakunnasta yhteisönä. Oikea virka kasvaa oikeanlaisesta seurakunnasta. Siksi Löhelle diakonian uudistamisessa luterilaisessa kirkossa on kysymys koko kirkon uudistamisesta. Diakonissan ihannekuvaksi vallitsevissa oloissa muodostuu kuitenkin jossain määrin roomalaiskatolista nunnaa muistuttava malli, sillä kirkollinen tilanne ei mahdollistanut muuta.

4 DIAKONISSAIHANNE DIAKONISSAKOULUTUKSESSA

Miten Löhe alkoi käytännössä toteuttaa käsitystään diakoniasta ja diakonian virasta? Tässä luvussa kuvaan niitä vaihteita, joiden kautta hän päätyi kehittämään diakonissakoulutusta ulkoisesti hyvin samantapaisen mallin mukaisesti kuin Theodor Fliedner Kaiserswerthissa. Analysoin sitä, mikä sai hänet päättämään tähän ratkaisuun huolimatta alkuperäisten suunnitelmien toisenlaisesta suunnasta. Löhe itse on kuvannut ajatuksiaan ja tapahtumia erityisesti teoksessaan *Etwas aus der Geschichte der Diakonissenanstalt Neuendettelsau* sekä kirjoituksessa *An die ausgesegneten Diakonissen*.¹³¹ Tämän jälkeen kuvaan diakonissakoulutuksen käytännön sisältöä¹³² ja tarkastelen sitä, mitä sen perusteella voi sanoa Löhen diakonissaihanteesta.

4.1 Yhteys diakonissan identiteetin käytännön turvana

Diakonissalaitoksen historiikissa Löhe kuvaa oman näkemyksensä sen työn alkuvaiheista, joka johti Neuendettelsaun diakonissalaitoksen perustamiseen.

Ennen kuin nyt kerromme diakonissojemme alkuajoista, emme saa ohittaa sitä, kuinka vähän meidän pyrkimyksenämme alusta asti oli tulla toisten diakonissalaitosten (Anstalt) kaltaisiksi. Emme matkustaneet tutustumaan Fliednerin suureen ja ansiosta kuuluisaan työhön; emme lukeneet edes tietoja siitä, vaan muodostimme omat ajatuksemme omien tarpeittemme mukaisesti ja todella tiesimme, ettemme ole ihmisiä, jotka kopioivat muilta.¹³³

Löhelle oli tärkeätä korostaa eroa Fliedneriin, sillä hän halusi nimenomaan edistää luterilaista diakoniaa ja piti Fliednerin ja Wichernin unionimyönteistä teologiaa ongelmallisena. Vaikka hän arvosti suuresti molempien työtä, hän halusi omalla toiminnallaan ”padota sisälähetyksen ja diakonissuuden unioitua virtaa”.¹³⁴ Hän myös

131 Lisäksi viittaaan teokseen *Brüderliche Klage über Gewissenswirrung*.

132 Koulutuksen sisältö löytyy varsin hajanaisesti lähteistä ja kirjallisuudesta. Tässä olen käyttänyt Löheltä seuraavia tekstejä: *Etwas aus der Geschichte der Diakonissenanstalt Neuendettelsau*, *Vom Schmuck der heiligen Orte*, *Antwort auf eine Anfrage*, *Zu Dr. Gottfried Olearius' Anweisung zur Krankenseelsorge* sekä *Von der Barmherzigkeit*, *Sechs Kapitel für jederman*, zuletzt ein siebentes für Dienerinnen der Barmherzigkeit.

133 GW 4 *Etwas aus der Geschichte*, 276. „Ehe wir nun zur Erzählung unsrer ersten Diakonissenzeit übergehen, dürfen wir nicht leugnen, wie wenig uns von Anfang an daran gelegen war, andern Diakonissenanstalten ähnlich zu werden. Wir haben keine Reise gemacht, um Fliedners große und mit Recht berühmte Arbeit anzusehen; wir haben kaum einen Bericht gelesen, wir haben uns die Gedanken je nach unsern Bedürfnissen gemacht und haben recht wohl gewußt, daß wir die Leute nicht waren, andern nachzufolgen.“

134 Geiger 2003, 216-218. Vuonna 1868 Löhe ilmaisi aiemman tavoitteensa seuraavasti: „Als man die Gesellschaft für innere Mission gründete und hernach das diesige Diakonissenhaus, hatte ich, ich gestehe es gerade heraus, zunächst gar keine andere Absicht als die, mich für meine heimatlichen Gegenden *in Sachen der inneren Mission und des Diakonissentums der unierten S*

pelkäsi Fliednerin ja Wichernin erottavan diakonian kokonaan kirkon yhteydestä.¹³⁵ On kuitenkin hyvin todennäköistä, että Löhe todellisuudessa tunsi Fliednerin koulutusta varsin läheisesti, sillä vuonna 1853 Löhen johdolla perustetun ja 1854 toimiluvan saaneen Naisdiakoniayhdistyksen (Lutherische Verein für weibliche Diakonie) tärkeä vaikuttaja ja yksi kolmesta johtavasta naishenkilöstä oli Kaiserswerthissä koulutuksensa saanut diakonissa Caroline Rheineck.¹³⁶ Naisdiakoniayhdistyksen perustaminen oli osa vuonna 1849/50 perustetun Luterilaisen Sisälähetysseuran (Gesellschaft für innere Mission im Sinne der lutherischen Kirche) toimintaohjelmaa.¹³⁷

Strömung in der Weg zu legen. Wir in unserer Heimat sollten innere Mission und Diakonie vom Altare aus und zu dessen Ehren treiben, und zwar so, daß man an unserer Absicht gar nicht zweifeln könnte. Habe ich etwa gedacht, Wichern und Fliedner auszustechen? Gewiß kein Gedanke, kein Wunsch, keine Absicht. Ich verehere die Männer aufrichtigst und bewundere sie, und ihr großes mächtiges Gelingen wird von mir weder beneidet noch gewünscht und gesucht. Gott schenke es ihnen tausendfältig. Was ich aber wollte und noch will, ist weiter nichts, als den Beweis liefern, daß der Herr auch meine, der Augsburgischen Konfession sozusagen angestammte Heimat und uns arme Lutheraner deshalb, daß wir das Fähnlein der ungemischten Abendmahlsgemeinschaft emporhielten, weder von der innern Mission noch von der heiligen Diakonie des 19. Jahrhunderts ausschließe, sondern uns trotz allen Widerstandes von nah und fern fördern könne und werde.“ GW 5.2 Brüderliche Klage, 911. Kaiser (2008b, 26) sanoo Löhen suurimman eron Fliedneriin ja Wicherniin olevan siinä, että heidän toimintansa taustalla oli ennen muuta halu toimia käytännössä ajan sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi sisälähettyksen kautta, kun taas Löhen tavoitteet olivat laajemmin kirkkoa uudistamaan pyrkiviä.

135 Geiger 2003, 216-218; GW 4 Erläuterungen, 663. Ganzertin mukaan Löhen kirjeistä löytyy hänen huolensa Wichernistä ja Fliedneristä: „Darin wußte sich Löhe, bei aller Hochschätzung ihrer Werke, von Fliedner und Wichern geschieden. So ist es zu verstehen, wenn er am 4.5.53 an Wucherer schrieb: 'Schade, daß die Fliednersche Diakonissensache, die eine Macht geworden, nicht kirchlicher ist.' Wicherns Plan der inneren Mission fand er 'verfänglich und gefährlich', weil er 'die Konfession (i.e. die Wahrheit) in Vergessenheit zurückdrängt, Werkerei, die leicht auch von völlig unchristlichen Leuten affektiert werden kann, Herr über den glauben wird' und schließlich 'die Kirche gesprengt wird'. 'Gegen den Wichernschen Plan ist mein ‚Vorschlag‘ und ‚Katechismus des apostolischen Lebens‘ ein Lied im höhern Chor. Er fordert Christen, dadurch ist er schwerer; aber er schließt alles ein, schriftmäßig und kirchlich, was Wichern in großartigem Mechanismus erstrebt' (Brf. an Raumer 9.7.48). Von seinem Ansatz aus konnte Löhe Fliedners und Wicherns Einrichtungen nur als 'karikierende Diakonen- und Diakonissensetzungen' ansehen, durch welche 'das große pium desiderium der jetzigen Zeit nicht erfüllt wird' (s. V S.303), weil sie nicht organisch mit der Kirche verwachsen seien, sondern neben ihr stünden.“ Kaiserin (2008b, 35-36) mukaan Löhe ei ollut Wicherniä kritisoidessaan yksin, vaan myös esimerkiksi pohjoissaksalaiset Ludwig Adolf Petri ja August Münchmayer sekä uusluterilaisuuden teologeista Theodor Kliefoth ja August Christian Vilmar jakoivat hänen huolensa.

136 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 261; Stempel-de Fallois 2001, 305; Geiger 2003, 218. Naisdiakoniayhdistyksen johto koostui kuuden naisen muodostamasta naisjohtokunnasta (Frauenvorstand), Löhen johtamasta 8-henkisestä kollegiosta, jossa oli vain miesjäseniä (Kollegium der Helfer) sekä näiden kaikkein yläpuolelle sijoittuvista kolmesta johtajattaresta, joista yksi oli juuri Caroline Rheineck. Schwarz (2009, 244) sanoo yhdistyksen johdon olleen kokonaan naisten käsissä, ja miesten olleen mukana vain tukemassa naisia tässä tehtävässä. Yhdistyksen johtorakenteen ja vastuualueiden tarkemman analyysin olen jättänyt tämän tutkielman ulkopuolelle.

137 GW 4 Innere Mission, 185-186; Stempel-de Fallois 2001, 277.

Naisdiakoniayhdistyksen tarkoituksena oli olla niin sanottu emoyhdistys (Muttergesellschaft), jolle perustettiin tytäryhdistyksiä. Yhdistyksen säännöissä yhdistyksen tavoitteeksi nimetään palveluhengen herättäminen ja rakentaminen Baijerin luterilaisen naisväestön keskuudessa. Palvelustyön kohteeksi on mainittu ”kärsvä ihmiskunta”. Tavoitteeseen pääsemisen keinoiksi on sääntöihin nostettu luterilaisten sairaaloiden perustaminen, diakonisojen kouluttaminen eri tehtäviin, kuten hoitolaitoksiin, lähetystyöhön ja kouluihin sekä seurakuntien ja perheiden palvelukseen, nuorten naisten muu yleinen koulutus kärsvien palvelukseen sekä vastuunotto jo toiminnassa olevien hoitolaitosten toiminnasta.¹³⁸ Näin siis käsitteen diakonia alle voidaan yhdistyksen säännöistä lukea hyvin monimuotoista toimintaa. Diakonisojen erilaiset suunnitellut tehtävät liittyvät kirkkoon, mutta leimallisesti ne eivät ole vain sitä, mitä nykyisin ymmärrettäisiin seurakuntadiakonialla. On kuitenkin huomattava, että sairaalat, koulut ja hoitolaitokset nähdään yhdistyksen vastuulla oleviksi ja sitä kautta osaksi kirkon toimintaa.¹³⁹

Esitellessään yhdistyksen sääntöjä Löhe samassa yhteydessä korostaa, että juuri tämänkaltainen oli hänen ja hänen yhteistyökumppaneidensa alkuperäinen näky diakonian toteuttamisesta luterilaisessa kirkossa, ei sisarkodin (Diakonissenhaus) perustaminen. Samalla tavoitteena oli tämän ”hengen ja ymmärryksen” kautta rakentaa koko kirkkoa. Hän on pahoillaan siitä, että yhdistyksen tavoite on jäänyt suurelle yleisölle tuntemattomaksi huolimatta kaikesta vaivannäöstä.¹⁴⁰

Toukokuussa 1854 Naisdiakoniayhdistys perusti Neuendettelsauhin diakonissalaitoksen (Anstalt) diakonisojen koulutuksen aloittamiseksi. Tarkoituksena oli, että koulutettavat nuoret naiset saisivat opetusta teoriassa ja käytännössä niihin tehtäviin, joihin heidät koulutuksen jälkeen lähetettäisiin toimimaan osana heidän kotiseutunsa oman Naisdiakoniayhdistyksen tytäryhdistyksen toimintaa.¹⁴¹ Kaiken tavoitteena oli

---

138 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 262-263.

139 Voidaan kysyä, millä tavoin Löhen malli on kirkollisempi kuin Flidnerin malli jota hän kritisoi.

140 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 262. „Da diese alte Statuten des Vereins für weibliche Diakonie trotz aller Mühe der Verbreitung ziemlich unbekannt geworden sind, so lassen wir sie hier in extenso abdrucken und überlassen es den Lesern, sich aus dem Ganzen zu überzeugen, wie hoch bestrebt man von Anfang an gewesen ist, durch den Verein für weibliche Diakonie ganz ein und denselben Sinn und Geist und ganz das gleiche Leben in dem von uns als groß und weit gedachten Ganzen zu verbreiten. Dieses, nicht ein Diakonissenhaus oder dergleichen, war die eigentliche Absicht, die wir...hatten.“

141 Geiger 2003, 215-216. Perustetuista tytäryhdistyksistä ja niiden toiminnasta katso tarkemmin GW 4 Etwas aus der Geschichte, 269-272.

levittää ”Herran laupeutta monenlaisten hyvien tekojen” kautta niin Neuendettelsaussa kuin muilla paikkakunnilla.¹⁴² Naisten kouluttaminen ”kärsivän ihmiskunnan” palvelukseen oli yhdistyksen työnäky, jota Löhe monisanaisesti perustelee ja kuvailee historiikissaan. Hänen sanavalintansa diakonissoiksi koulutettavista naisista, jotka ”voivat käyttää taitojaan kärsivien palvelemiseen, pysyvätpä he naimattomina tai menivät naimisiin”¹⁴³ jättää auki kysymyksen siitä, voiko diakonissa olla naimisissa. Löhen muista kirjoituksista on kuitenkin nähtävissä, että hän pitää naimattomuutta yhtenä diakonissan perushyveistä.¹⁴⁴

Kolme vuotta diakonissalaitoksen perustamisen jälkeen Löhe kirjoitti diakonissoille ja työn ystäville suunnatussa laitoksen omassa lehdessä ajatuksiaan sen hetkisestä tilanteesta:

Ystävämme tietävät jo, että perustaessamme diakonissalaitosta (Werk) torjuimme täysin sen ajatuksen, että koulutettavamme muodostaisivat eräänlaisen suljetun sisar- tai sääntökunnan (Orden). Nyt meidän on kuitenkin tunnustettava, että ajan kuluessa olemme tulleet toisenlaiselle näkökannalle. Koulutettava, joka luopuu kiinteästä yhteydestä sisarkotiin (Mutterhaus) ja vertaisiinsa, joutuu ongelmiin; hän unohtaa sisarkodin, hänelle siellä teroitettut ajatukset, menettää kutsumusnäkönsä, joka nykyisissä seurakunnissa voi vain hyvin vähän saada sijaa, ja näin hänestä tulee palkkapalvelija ja maailman lapsi. Mikään ei ole tullut meille työn edistyessä selkeämmäksi kuin se, että diakonissan ulkoinen ja sisäinen ahkeruus on riippuvainen yhteydestä koko sisarkuntaan, joka on antanut itsensä Kristuksen palvelukseen hänen kärsivissään tiettyjen periaatteiden mukaisesti. Sen vuoksi olemme mekin alkaneet voittaa arkuutemme sisarkunnan perustamista kohtaan ja kuljemme Jumalan nimessä kohti sitä, mikä näissä olosuhteissa on lopulta välttämätöntä.¹⁴⁵

142 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 271. „Das aber wissen wir dennoch ganz gewiß, daß man hier so lange Jahre nichts gewollt und nichts erstrebt hat, als daß die Barmherzigkeit des Herrn in mancherlei guten Werken gepriesen und gerühmt werde. So Muttergesellschaft wie Zweigvereine gehen von jeher einen und denselben Weg.“

143 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 272-273. „Hier würden Diakonissen gebildet werden, welche ihre Befähigung zum Dienste der Elenden anwenden könnten, sie blieben nun im ledigen Stande oder heirateten.“ Stempel-de Fallois (2001, 279-280) näkee Löhen tässä ajattelevan, että diakonissan olisi mahdollista joko pää- tai sivutoimisesti, naimattomana tai naimisissa olevana. Nähdäkseni tämä tulkinta voidaan kuitenkin kyseenalaistaa Löhen muiden kirjoitusten perusteella, ja nähdä, että Löhe tässä tarkoittaisi, että koulutuksesta on hyötyä, vaikka diakonissa menisikin myöhemmin naimisiin ja luopuisi näin varsinaisesta tehtävästään. Tätä tulkintaa tukee esimerkiksi GW 4 Dettelsauer Leben, 400. „Die Schülerinnen sollten entweder zu Diakonissen von Stand und Beruf reifen, - oder sie sollten ohne Stand und Beruf der Diakonissen Sinn und Werke frommer Diakonissen in ihrem Stand und Berufe führen und üben.“

144 Katso esimerkiksi GW 4 An die Schwestern, 527-536.

145 GW 4 Erläuterungen (Korrespondenzblatt No 2. 1856/57), 669-670. „Es ist unsern Freunden bekannt, daß wir im Anfang des diesigen Diakonissenwerkes der Absicht völlig abhold waren, als sollten unsere Schülerinnen eine Art von geschlossener Schwesternschaft oder Orden sein. Da müssen wir nun aber bekennen, daß wir im Laufe der Zeit zu einer anderen Ansicht gekommen sind. Die Schülerin, die den engen Verband mit dem Mutterhaus und ihresgleichen aufgibt, gerät allenthalben in die gleiche Not; sie vergißt das Mutterhaus, die ihr dort eingepprägten Gedanken, verliert die hohe Ansicht von ihrem Beruf, der ja in den gegenwärtigen Gemeinden so wenig Wurzel findet, und sinkt allmählich zur Lohndienerin herunter und zum Weltkind. Nichts wurde uns im Fortgang des Werkes klarer, als daß innere und äußere Tüchtigkeit der Diakonissen von dem Zusammenhang mit der ganzen Schwesternschaft abhängt, die sich dem Dienste Christi in seinen Elenden nach einerlei Grundsätzen ergeben hat. Daher haben wir auch angefangen, die

Huolimatta alkuperäisistä suunnitelmista kehitys kohti sisarkotimuotoista diakonissalaitosta alkoi siis varsin nopeasti. Kirjeessään diakonissoille vuonna 1857, eli samoihin aikoihin edellisen lainauksen kanssa, Löhe samalla tavoin korostaa sitä, kuinka alussa tavoitteena ei ollut luoda diakonissojen ja laitoksen välille ”pysyvää sidettä”, vaan kouluttaa nuoria naisia palveluksen työhön omassa elämänpiirissään, joko omassa perheessään tai muussa palvelustyössä. Nyt hän kuitenkin kertoo havainneensa, että tämä suunnitelma on osoittautunut ”epäkäytännölliseksi”.¹⁴⁶

Miten Löhe sitten perustelee siirtymistä sisarkotijärjestelmään? Edellä lainatussa tekstipätkässä hän kantaa huolta siitä, että ilman kiinteää yhteyttä sisarkotiin diakonissa menettää kutsumusnäkynsä. Samaan teemaan hän kiinnittää huomiota myös kirjeessään, jossa hän kuvailee arkielämän olosuhteiden saavan sisaret unohtamaan sen, mikä heille on ollut tärkeätä koulutuksen aikana. Tämä koskee Löhen mukaan erityisesti niitä, jotka eivät toimi varsinaisesti diakonissan tehtävissä vaan esimerkiksi perheissään, mutta hän näkee saman vaaran uhkaavan myös diakonissoja. Hänellä on kuitenkin muitakin perusteluja. Sisarten sairauden- ja vanhuudenturva kaipaa järjestämistä, ja siinä Löhen mukaan on välttämätöntä luoda järjestelmä, jossa sisarkoti voi toimia ”turvapaikkana heikkouden päivinä ja ottaa sisaret avosylin vastaan.” Näin laitos kantaa vastuuta kouluttamisestaan naisista, kirjoittaa Löhe.¹⁴⁷

Sekä kirjoituksessaan laitoksen työn ystäville että kirjeessään diakonissoille Löhe on huolissaan siitä, että diakonissa alkaa tehdä työtään palkan vuoksi ja maallisista motiiveista. Siksi hän pitää hyvänä, että diakonissojen toimeentulo siirtyy sisarkodin

---

Scheu vor einer Schwesternschaft fahren zu lassen und in Gottes Namen in das einzugehen, was nach unseren gegenwärtigen Verhältnissen am Ende unvermeidlich ist.“

146 GW 4 An die ausgesegneten Diakonissen, 443. „Als vor drei Jahren das Diakonissenhaus hier entstand, waren wir nicht in der Meinung, zwischen dem Mutterhause und den ausgesegneten Diakonissen eine dauernde Verbindung erstreben zu sollen...Allein im Laufe dreier Jahren hat sich unser damaliger Vorsatz als unpraktisch aus mancherlei Gründen erwiesen.“ Tästä ratkaisusta huolimatta seurakuntadiakonia säilyi Löhen ajattelussa ensisijaisena, vaikka sen käytännön toteuttaminen ei hänen suunnitelmiensa mukaisesti toteutunutkaan. Vuonna 1864 hän kirjoittaa päiväkirjassaan: „Anstaltlich braucht's nicht zu sein, aber gemeindlich.“ GW 4 Erläuterungen, 671.

147 GW 4 An die ausgesegneten Diakonissen, 443-444. „Soll die Diakonisse aufopfernd und sorglos sich dem Dienste der leidenden Menschheit hingeben, so muß man ihrer Schwachheit dadurch zu Hilfe kommen, daß man ihr die Sorge für ihre Zukunft abnimmt; ihre Bildungsanstalt muß ihr ein Asyl und ein Mutterhaus werden, wo sie in Tagen der Schwachheit und Krankheit mit offenen Armen aufgenommen wird.“ Friedrichin (2008, 98) mukaan Löhe kuitenkin ajattelussaan edusti jossain määrin Fliedneristä poikkeavaa linjaa. Kun Fliedner korosti muualla työskentelevien diakonissojen yhteyttä Mutterhausiinsa, Löhelle oli tärkeää että nämä löysivät paikkansa osana paikallisseurakuntaa, ja tämän lisäksi, mikäli samassa paikassa oli useampia sisaria, elivät pieninä sisaryhteisönä. Tässä pienessä yhteisössä sisaret valitsivat keskuudestaan johtavan sisaren puhemiehekseen, jonka tehtävänä oli pitää yhteyttä sisarkotiin.

vastuulle siten, että heidän palkkansa maksetaan laitokselle, ja laitos maksaa diakonissoille taskurahaa ja huolehtii heidän toimeentulostaan. Tätä olivat toivoneet myös koulutettavat diakonissat itse. Lisäksi Löhe näkee hyväksi, että laitos päättää mihin kukin diakonissa lähetetään työskentelemään, jolloin päätös ei koidu liiaksi rasitukseksi yksittäiselle sisarelle, ja hän voi rauhassa palvella hänelle osoitetuissa tehtävissä.¹⁴⁸

Diakonissalaitoksen alkuperäinen tarkoitus toimia koulutuslaitoksena siis laajeni, ja siitä tuli sisarkoti, jonka tehtäviin kuuluivat koulutuksen lisäksi myös ”johtaminen ja hallinto, neuvonta ja ylläpito, elatus ja ravinto”.¹⁴⁹ Näyttää siltä, että kyse ei siis ollut yhdestä yksittäisestä syystä, joka olisi johtanut kehitykseen kohti kiinteää sisarkuntaa, vaan siihen vaikuttivat monet tekijät. Samanaikaisesti myös laitoksen johtamisrakente muuttui, kun sille nimettiin apulaisrehtori, ja rehtorin alaisuudessa toimineiden johtajattarien määrä väheni kolmesta yhteen. Diakonissat siirtyivät käyttämään yhteistä pukua ja päähinettä ja käyttöön otettiin ”vilpittömyyslupaus”.¹⁵⁰

4.2 Koulutus diakonissan hengellisen kasvun palvelijana

Kuten Naisdiakoniayhdistyksen säännöissä esitettiin, diakonissoja haluttiin kouluttaa monenlaisiin tehtäviin: sairaanhoitoon ja työhön hoitolaitoksissa, lähetystyöhön, opetustehtäviin, seurakuntatyöhön ja työhön perheissä.¹⁵¹ Tästä voidaan päätellä, että myös koulutuksen tuli olla monipuolista, jotta diakonissat saivat riittävät valmiudet työhönsä. Laitoksen keskipisteeksi Löhe kaavaili sairaalaa, jossa teoria saataisiin käytäntöön. Ajan myötä perustettiin myös laitos kehitysvammaisille, turvakoti

---

148 GW 4 An die ausgesegneten Diakonissen, 444-446.

149 GW 4 An die ausgesegneten Diakonissen, 444. „...eine Anstalt zur Leitung und Regierung, Berathung und Versorgung, Ernährung und Verpflegung...”

150 Stempel-de Fallois 2001, 331-335. Vilpittömyyslupaus (Gelübde der Aufrichtigkeit) oli Löhen vastine roomalaiskatolisten nunnien naimattomuuslupaukselle, jonka käyttöä sellaisenaan hän vieroksui, sillä hän halusi korostaa evankelista vapautta. Tavoitteena kuitenkin oli saada diakonissat kilvoittelemaan „zum Weg der Einfachheit“ päämääränään diakonissan neitseellinen elämä. Stempel-de Falloisin mukaan ensimmäisen vuosikurssin 15 diakonissaopiskelijasta vain neljä pysyi naimattomana ja teki elämäntyönsä diakonissana. Ensimmäisten kolmen vuoden aikana havaittiin, että Neuendettelsaussa koulutuksen saaneet nuoret naiset olivat erityisen haluttuja puolisoita, varsinkin seudun pastorien joukossa. Myös tämä oli yhtenä tekijänä johtamassa sisarkotijärjestelmän syntyyn, kirjoittaa Stempel-de Fallois.

151 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 262-263.

(Magdalenium) sekä ammattikoulu. Tärkeä osa Neuendettelsaun laitosten toimintaa olivat lasten koulut sekä kirkollisten tekstiilien valmistaminen.¹⁵²

Diakonissalaitoksen historiikissa Löhe kuvaa koulutuksen sisältöä. Sairaanhoidollisista opinnoista vastuussa oli lääkäri. Samassa yhteydessä hän erityisesti korostaa, miten ”suuri onni” laitokselle oli aina löytää lääkäreitä, jotka ”pysyttelivät kaukana kaikesta kevytmielisyydestä” ja opettivat tulevia diakonissoja säädyllisesti.¹⁵³ Myös psyykkisesti sairaiden hoitoon annettiin opetusta, erityisesti sielunhoitoon liittyvää. Löhen mukaan sielunhoito oli kaikkien kristittyjen tehtävä, mutta erityisesti pastorien, diakonien ja diakonissojen virkaan kuuluva velvollisuus.¹⁵⁴

Muita tärkeitä opetettavia aineita olivat kirkkomusiikki, matematiikka sekä kirjanpito, ajantieto ja historia sekä kaunokirjoitus. Lisäksi Löhe ainakin jossakin vaiheessa opetti tuleville diakonissoille runoutta, vieraita kieliä, kuten ranskaa, italiaa ja Raamatun kreikkaa, vanhaa saksankieltä (Mittelhochdeutsch) sekä psykologiaa ja lähetyksmaantietoa. Diakonissakoululaiset valmistelivat itse alustuksia diakonian historiasta ja niiden pohjalta pidettiin keskustelutilaisuuksia.¹⁵⁵ Opintoihin kuului myös pianonsoittoa ja jotkut sisarista opettelivat soittamaan laitokseen hankittua harppua. Välttämätöntä jokaiselle diakonissalle oli osata kirjanpitoa ja inventaarion tekemistä.¹⁵⁶ Löhe piti tärkeänä, että diakonissoilla oli riittävästi tietoa Raamatusta sekä köyhäinhoidon historiasta, jotta heillä oli mahdollisuus pitää huolta siitä, että diakonissan virka ja tehtävä siirtyisi myös jälkipolville, samalla kun hän näki diakonian kehittämisen tärkeänä osana koko kirkon uudistamisessa.

Vaikka 1800-luvun diakonissa ei ainakaan vielä ole sanan vanhassa merkityksessä seurakuntadiakonissa...tulee hänen naisellisella tavalla auttaa miehistä Pyhän Hengen

152 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 274, 331-334; GW 7.2 Antwort, 579. Gausen (2008, 359-360) mukaan koulutusta annettiin paitsi diakonissoille, myös muille nuorille naisille, jotka halusivat kristillistä koulutusta, sekä myöhemmin myös tytöille, jotka eivät vielä olleet konfirmoituja. Nämä kolme ryhmää olivat niin sanotut sininen, vihreä ja punainen koulu, joiden tunnusväriä kannettiin osana vaatetusta. Tässä yhteydessä en tarkemmin kuvaa eri laitosten toimintaa ja kehittymistä historiallisesti, vaan rajaan sen tutkielman ulkopuolelle.

153 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 312. „Dazu hatten wir immer Glück, solche Ärzte zu haben, die ferne von aller Frivolität der Diakonissenjugend niemals gefährlich wurden, sondern die Form ihres Unterrichts immer in den Schranken eines sittlichen Ernstes hielten.“

154 GW 3.2 Anweisung zur Krankenseelsorge, 511-513. Pastorien kohdalla Löhe käyttää ilmaisua ”Amtspflicht”, mutta toteaa jäljempänä, että erityisesti diakonien ja diakonissojen tehtäviin kuuluu auttaa pastoria tämän velvollisuuden täyttämässä.

155 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 312-313; Weber 2008, 335-336; Geiger 2003, 258-259. Geiger mainitsee Löhen halunneen todistaa, että myös naiset voivat oppia vaativia asioita. Hänen lähteenään ovat diakonissa Therese Stählinin muistelmat.

156 Gause 2008, 360-361.

virkaa...sytyttämään vanhoja, olemassa olevia seurakuntia Kristuksen rakkaudelle tai missä on tarpeen, perustamaan puhtaalta pöydältä parempia seurakuntia. Tällöin hän työskentelee kutsumuksensa korkeimmalla tasolla kaikista parhaiten...Jo tämän tehtävän suorittamiseen tarvitaan monien yhteisiä voimia; mutta diakonissalla on myös toinen tehtävä; hänellä on siirrettävänä virkansa ja kutsumuksensa tuleville sukupolville. On väärin, että diakonissan virka on kuihtunut; eikä sitä tule nyt herättää jälleen henkiin vain jotta se vaipuisi jälleen unohduksiin,¹⁵⁷

Oli tärkeätä, että diakonissat tunsivat varhaisen kirkon diakoniaa ja muiden kirkkokuntien historiaa ja nykytilannetta. Erityisesti Löhe kuitenkin korosti diakonissan sisäistä, hengellistä kasvua, johon edellä mainitut olivat välineitä.

Hänen [diakonissan]...tulee oppia tuntemaan varhaista historiaa, vanhoja sääntökuntia, veljeskuntia ja laupeuden suurten sankareiden elämäkertoja; hänen tulee pyrkiä täydellisimpään ja rikkaimpaan koulutukseen siinä ihmiselämänsä tehtävässä, johon hän elämänsä tai jonkin elämänsä ajanjakson omistaa. Tässä yhteydessä hän ei voi täysin välttyä myöskään toisten tunnustuskuntien kirjoituksiin tutustumiselta, minkä vuoksi hänen tulisi olla jumalallisessa totuudessa niin kypsä, että hän kykenee tunnistamaan ja omistamaan itselleen ja kirkkolleen sen hyvän mikä niissä on ilman että tulee vedetyksi mukaan toisten erheisiin...ensimmäinen ja siunauksellisin opiskelu yli kaiken muun on kuitenkin Raamatun opiskelu...Siihen koulutukseen, joka diakonissalla tulee olla, eivät kuitenkaan riitä tiedot ja opiskelu, vaan vaaditaan myös koko persoonan koulutusta ja pyhitystä. Kaikki tieto, jolla ei ole vaikutusta ihmisen sisäiseen elämään, on kuin päältä kalkittu maatuva hauta;¹⁵⁸

Näiden lisäksi Löhe näki kirkollisten tekstiilien valmistamisen oleelliseksi osaksi diakonissojen työtä, ja siitä syystä myös käsityön opetus oli tärkeässä asemassa koulutuksen aikana. Löhen mukaan alusta asti Neuendettelsaussa diakonissojen tehtäväalue oli kaksitahoinen, siihen kuuluivat tasavertaisesti ”eri tavoin hätää kärsivien palveleminen ja hoito sekä pyhyiden palveleminen ja hoitaminen”, joista

---

157 GW 4 Von der Barmherzigkeit, 522-523. „Da die Diakonissin des 19. Jahrhunderts wenigstens bis jetzt im alten Sinne des Wortes kein Gemeindediakonissin ist...so soll sie in weiblicher Weise dem männlichen Amte des Heiligen Geistes helfen, Gemeinden, wenn es möglich ist, herzustellen, die alten bestehenden Gemeinden zur Liebe Christi zu entzünden, da, wo es nötig ist, auf noch jungfräulichem Boden bessere Gemeinden zu gründen, als da sind. Damit arbeitet sie dann der höchsten Stufe des eigenen Berufes am besten vor...Schon diese Aufgabe zu lösen bedarf es vieler und vereinter Kräfte; aber die Diakonissin hat noch eine andere Aufgabe; sie hat nämlich ihr Amt und ihren Beruf der nachfolgenden Zeit zu überliefern. Es ist gar nicht recht, daß irgendeinmal das Amt der Diakonissin ausgestorben ist; so sollte es auch gegenwärtig nicht wieder erweckt werden, um dann aufs neue unterzugehen.“

158 GW 4 Von der Barmherzigkeit, 520-521. „Sie...sollte die Geschichte der alten Zeit, der alten Orden, Bruder- und Pflegerschaften und die Lebensläufe hervorragender Helden und Heldinnen der Barmherzigkeit kennenlernen; sie sollte nach der völligsten und reichsten Ausbildung für denjenigen Zweig der menschlichen Tätigkeit streben, dem sie ihr Leben oder doch eine Zeit ihres Lebens widmet. Dabei läßt es sich durchaus nicht vermeiden, auf Schriften anderer Konfessionen einzugehen, weshalb sie in der göttlichen Wahrheit so fest geworden sein sollte, daß sie das Gute aller Konfessionen erkennen und sich und ihrer Kirche aneignen könnte, ohne von den Irrtümern anderer angezogen zu werden...über all' dem Studium jenes erste und segensreichere steht, nämlich das Bibelstudium...Zur Bildung, welche eine Diakonissin haben soll, reichen jedoch Kenntnisse und Studium nicht hin, sondern es wird eine dem Studium entsprechende Ausbildung und Heiligung des Gemütes verlangt. Alle Kenntnisse, welche ihren Einfluß auf das innere Leben des Menschen nicht üben, sind nur wie eine Tünche über einem modernden Grabe;“

jälkimmäisellä hän viittaa kirkkotekstiileihin.¹⁵⁹ Löhe rinnastaa kirkkotekstiilien valmistuksen Raamatun kertomukseen, jossa nainen voiteli Jeesuksen nardusöljyllä, ja Juudas moitti naista, koska hänen mielestään rahat olisi tullut antaa köyhille. Löhen mukaan se, ettei Jeesus moittinut naista, osoittaa, että on oikein koristaa jumalanpalvelustila Jumalan kunniaksi.

Kun nainen voiteli Vapahtajan ruumiin arvokkaalla annoksella nardusöljyä, sanoi Juudas, se varas, sen olevan haaskausta...Siinä hän puhui köyhien puolesta, niin kuin se olisi heiltä ollut pois, minkä nainen käytti Kristuksen kunniaksi. Kuinka kristillisen lempeältä ja laupiaalta kuulostavatkaan ahneen sanat...Herra kuitenkin...lupaa vieläpä naiselle että hänet muistetaan maailman loppuun saakka ja ottaa näin suuren tehtävän suojelukseensa... Köyhä ja Kristuksen kunnia saavat kumpikin osansa hurskaan maallisesta hyvästä. Niin tapahtuu myös diakonissalaitoksessa, jossa ovat rinnakkain opetus, joka valmistaa köyhien ja kärsivien palvelemiseen sekä opetus, jossa diakonissalle selkenee, kuinka hän voi vaeltaa Jumalan huoneessa ja vuodattaa nardusöljyään Jeesuksen kunniaksi.¹⁶⁰

Koulutuksen loputtua diakonissat siunattiin tehtäväänsä. Siunaamisen suorittivat vanhemmat diakonissat sekä diakonissojen kurssitoverit, sillä Löhelle oli tärkeätä erottaa siunaaminen ordinaatiosta, joka olisi ollut pastorien tehtävä. Ordinaatio oli hänen mukaansa mahdoton toteuttaa niin kauan kuin kirkolla ei ollut olemassa diakonissoille virkaa.

Diakonissan virka on apostolisessa kirkossa epäilyksettä kirkollinen virka. Diakonissat...ovat kirkollisia persoonia. Siitä seuraa, että diakonissa astuessaan virkaan sai vihkimyksen tai ordinaation, joskaan diakonivihkimys ei ole samanarvoinen kuin presbyterin tai piispan vihkimys. Virka sille ominaisena köyhien ja sairaiden palvelemisena on kadonnut. Täytyy ensin herättää asia ja sen merkitys, ennen kuin voidaan puhua diakonissan ordinaatiosta. Jäi siis vaihtoehdoksi vain harmiton siunaus. Jotta tätä ei sekoitettaisi ordinaatioon ja jotta kaikki väärinkäsitykset voitaisiin ennaltaehkäistä, pidettiin hyvänä, että pastori ja sielunhoitaja ei sitä suorittaisi, vaan ne naiset, jotka ovat siunattaviin läheisessä yhteydessä.¹⁶¹

---

159 GW 7.2 Antwort, 578. „Dienst und Pflege der verschiedenen Arten von Notleidenden, anderseits aber Dienst und Pflege des Heiligtums“.

160 GW 7.2 Vom Schmuck, 557. „Als jenes Weib das köstliche Gefäß voll Narde über den Leib des Erlösers goß, sagte Judas, der Dieb, es sei ein Unrat...Dabei redete er sich auf die Armen aus, als wäre denen entzogen, was das Weib zu Ehren Christi verwendet hatte. Wie christlich mild und barmherzig klingen da die Worte des Geizes...Der Herr aber...verspricht er ihr vielmehr ein Andenken bis ans Ende der Welt und nimmt also die große Ausgabe in Schutz...Der Arme und die Ehre Christi teilen sich in das irdische Gut des Frommen. So geht denn auch in einem Diakonissenhause neben dem Unterricht, der zum Dienste der Armen und Leidenden anleitet, auch ein Unterricht welcher die Diakonissin unterweist, wie sie im Hause Gottes wandeln und ihre Narde zur Ehre Jesu ausgießen könne.“

161 GW 4 Einsegnung, 347-348. „Der Diakonissenberuf ist in der apostolischen Kirche ohne Zweifel ein kirchliches Amt. Diakonissen...waren kirchliche Personen. Daraus folgt, daß einer Diakonissin bei ihrem Eintritt ins Amt die Weihe oder Ordination zukäme, wenschon die Diakonenweihe nicht gleiche Weise und Würde hat wie die Presbyter- oder Priesterweihe. Allein das Amt in seiner Eigentümlichkeit als Dienst an den Armen und Kranken ist verschwunden. Es muß die Sache erst wieder erweckt werden und der Sinn dafür, eher kann von einer Ordination der Diakonissin nicht wohl die Rede sein. Es blieb also nichts als die unverfängliche Form der Einsegnung. Damit aber diese nicht mit der Ordination verwechselt werden könnte und jedes Mißverständnis vermieden würde, so hielt man es für gut, daß nicht der Pfarrer und Seelsorger sie vornehme, sondern Frauen, die in nächster Beziehung zur Abgesegneten stehen.“

Löhen ajatus kirkon rakentamisesta sellaiseksi, jossa myös diakonian virka voisi jälleen löytyä ja kukoistaa on nähtävissä tämän käytännön taustalla. Löhelle järjestys on selkeä: ensin kirkosta pitää jälleen tulla yhteisö, jotta diakonia voisi siitä luonnostaan syntyä, kuten luvussa 3.1 osoitin.¹⁶² Sitä ennen täytyi tyytyä ratkaisuun, jota Löhe piti väliaikaisena. Diakonissalaitos oli evankelisessa kirkossa lähinnä luostareita vastaava ratkaisu, jossa diakonia säilyi ja josta sitä voitiin levittää eteenpäin.

4.3. Yhteenveto

Löhen keskeisenä tavoitteena oli edistää luterilaisen diakonian edistäminen, minkä vuoksi hän halusi tehdä selkeän eron sekä Wichernin että Fliednerin ajatuksiin, joita hän piti liiaksi unionimyönteisinä. Hän myös halusi korostaa diakonian kirkollisuutta ja pyrki rakentamaan koko luterilaista kirkkoa diakonissakoulutuksen kautta. Perustetun naisdiakoniyhdistyksen tehtävänä oli kouluttaa naisia kärsivän ihmiskunnan palvelukseen. Alkuperäinen ajatus yhdistyksen koulutustehtävästä ja sen käytännön toteutuksesta vaihtui monista, lähinnä käytännön syistä, jo kolmen vuoden kuluttua koulutuksen aloittamisesta sisarkotimuotoiseksi. Koulutettaville sisarille kaivattiin kiinteämpää yhteyttä toisiinsa ja koulutuslaitokseen, jotta heidän kutsumusnäkönsä ja identiteettinsä voisi säilyä ja vahvistua. Samalla tulivat ajankohtaiseksi kysymykset sisarten sairauden- ja vanhuudenturvasta.

Diakonissojen koulutus tähtäsi monenlaisiin tehtäviin, ja siksi myös koulutuksen tuli olla monipuolista. Sairaanhoidon ja sielunhoidon opintojen lisäksi opinnot sisälsivät monenlaisia yleissivistäviä aineita. Keskeistä oli riittävä tieto Raamatusta ja köyhäinhoidon historiasta, jotta tulevat diakonissat kykenisivät siirtämään virkansa ja tehtävänsä myös tuleville polville osana kirkon uudistamista. Diakonissan tehtävissä korostuvat Löhen ajattelussa tasavertaisesti sekä kärsivien palveleminen että pyhyiden

---

Gause (2008, 363) tosin esittää, että siunauskäytännön rinnalla tai sitä täydentävänä olisi ollut käytössä myös pastorin suorittama diakonissaordinaatio. Jää kuitenkin epäselväksi tarkoittaako hän aikaa Löhen kuoleman jälkeen, sillä hänen lähteenään tässä kysymyksessä eivät ole Löhen omat kirjoitukset, ja myös hän toteaa Löhen torjuvan suhtautumisen diakonissaordinaatioon vallitsevassa kirkollisessa tilanteessa.

162 GW 5.1 Vorschlag, 248. „Zur Gemeinschaft gehört das Helferamt; zur κοινωμία die διακονία. Die κοινωμία, ein Gebot des Herrn, erstehe wieder in der Gemeinde Jesu, und die διακονία wird dann aus ihr, gleich der Blume aus der Pflanze, ganz zwanglos entspringen.“ Sihvosen (1980, 112-113) mukaan Löhe näki omana elinaikanaan kirkossa eletävän "erityistä armon aikaa", jossa kirkko löytäisi uudelleen tunnustuksensa ja tätä kautta rakentuisi uuteen yhteyteen ja elämään.

palveleminen. Jälkimmäisellä Löhe viittaa kirkkotekstiilien valmistamiseen ja kirkkotilan kaunistamiseen.

Tiedollisten ja taidollisten valmiuksien ollessa koulutuksessa eittämättä keskeisiä, painotus koulutuksessa on kuitenkin sisäisessä, hengellisessä kasvussa, johon nämä toimivat välineinä. Koulutuksen lopuksi diakonissat siunattiin tehtäviinsä. Tässä Löhe tekee erotuksen ordinaatioon, jonka hän kuitenkin näkee virkaan kuuluvaksi. Järjestys on Löhelle kuitenkin selkeä: ensin kirkosta täytyy jälleen tulla yhteisö, jossa diakonia voisi luonnostaan syntyä, ja vasta tämän jälkeen voi jälleen syntyä diakonissan virka, johon ordinaation kautta astutaan.

Tässä luvussa esille tulleiden vaiheiden perusteella näyttää selvältä, että yhteys on keskinen osa Löhen käsitystä siitä, miten diakonissan identiteetti rakentuu ja säilyy, toisin sanoen hänen diakonissaihannettaan. Diakonissan tehtäväkuva on moninainen. Hengellisen kasvun korostuminen diakonissaihanteen keskeisenä osana tulee esille jo koulutuksen sisällössä, mutta näkyy erityisen selvästi seuraavissa luvuissa, joissa käsittelemme niitä ulkoisia ja sisäisiä periaatteita, joiden mukaan Löhe diakonissoja halusi kouluttaa.

5 YHTEISÖN MERKITYS DIAKONISSAN KASVATTAJANA

5.1 Pyhitys ja todellinen jumalanpalvelus tienä yhteyteen

Vuonna 1848, vallankumousvuoden mainingeissa Löhe halusi keskittyä uudistamaan kirkkoa ja pysyä erossa politiikasta. Tässä uudistustyössä hän halusi lähteä liikkeelle yksittäisten seurakuntien tasolta. Hänen kirjoituksensa *Vorschlag zu einem Lutherischen Verein für apostolisches Leben samt Entwurf eines Katechismus des apostolischen Lebens* on toimintaohjelma tätä uudistustyötä varten.¹⁶³ Samassa yhteydessä perustetun Luterilainen apostolisen elämän yhdistyksen (*Lutherische Verein für apostolisches Leben*) ajateltiin toteuttavan uudistusohjelmaa käytännössä, mutta Stempel-de Falloisin mukaan tämä jäi enemmän teorian tasolle. Sen sijaan myöhemmin perustetut Sisälähetysyhdistys ja Naisdiakoniayhdistys toivat uudistusohjelman ajatuksia käytäntöön.¹⁶⁴

Tässä teoksessaan Löhe korostaa myös diakonaatin merkitystä kirkollisessa uudistuksessa. Hän nimeää kirkollisen elämän peruspilareiksi käsitteet kuri, yhteys ja uhri. Ne ovat hänen mukaansa välttämättömiä kaikelle kirkolliselle elämälle, eivätkä voi olla adiafora-kysymyksiä.¹⁶⁵

---

163 Geiger 2003, 168-172.

164 Stempel-de Fallois 2001, 342.

165 GW 5.1 *Vorschlag*, 221-222. „Indes möchten wir hier insonderheit drei weitgreifende, herrliche Gedanken aus den Schriften der Apostel unter dem Namen apostolisches Leben zusammenfassen, drei Gedanken voll hoher Bedeutung fürs Christenleben und doch so sehr in Vergessenheit geraten! Wir meinen: Zucht, Gemeinschaft, Opfer. Diese Gedanken sind Grundsäulen des kirchlichen Lebens, nehmen in der Pädagogie Gottes wichtige Stellen ein, beruhen auf apostolischen Worten und Geboten, sind durchaus keine adiaphora”

Termin *Gemeinschaft* merkitys on kahtalainen. Toisaalta se voi viitata yksilöiden välillä vallitsevaan yhteyteen, toisaalta näiden yksilöiden muodostamaan yhteisöön. „*Gemeinschaft...1. das Zusammensein, -leben in gegenseitiger Verbundenheit: die eheliche G.; die freie, friedliche G. Der Völker; mit jmdm. G. haben... 2. Gruppe von Personen, die durch gemeinsame anschauungen o.Ä. untereinander verbunden sind: eine verschworene G.; die G. der Heiligen...*“ Duden 2006, 667. Löhe itse määrittelee (s.223), että periaatteiden tarkoituksena on rakentaa pyhien yhteyttä [*Gemeinschaft der Heiligen*]. Hänen sanavalintansa viittaa uskontunnustuksen formeliin *communio sanctorum*. Schattauerin (2009, 51-53) mukaan Löhe ja Luther käyttivät formelia yhtenevästi, kun tarkastellaan ehtoolliseen ja liturgiaan liittyvää kielenkäyttöä. Schattauer ei artikkelissaan tarkastele formelin esiintymistä Löhen kirjoituksissa muissa yhteyksissä. Tässä tutkimuksessa ei ole mahdollista mennä laajemmin käsitteen traditionistorialliseen tarkasteluun. Haluan kuitenkin nostaa esille Junttilan (1989) tutkimuksesta *Congregatio sanctorum* seuraavat seikat: 1) *Communio sanctorum*- ilmaisun tulkinta on varsin haasteellista ja vaihtelee aikakaudesta ja kirkkokunnasta riippuen (s.24-27). 2) Sekä Luther Isossa Katekismuksessa että *Confessio Augustana* käyttävät kirkkoon liittyvissä muotoiluissaan ilmauksia *congregatio sanctorum* ja *Gemeine/Versammlung der Heiligen*. Tämä liittyy kiistoihin rakkauden merkityksestä

Kuitenkin haluaisimme tässä tiivistää kolme laajalle ulottuvaa, suurenmoista ajatusta apostolien kirjoituksista apostolisen elämän käsitteen alle; kolme merkitykseltään korkeaa ajatusta, jotka kuitenkin ovat niin täysin päässeet unohtumaan! Tarkoitamme: Kuri, yhteys, uhri. Nämä kirkollisen elämän peruspilarit, jotka ovat Jumalan pedagogiikassa tärkeällä paikalla, perustuvat apostoliseen sanaan ja käskyihin, eivät missään nimessä ole adiafora

Nämä käsitteet toistuvat myös Löhen muissa kirjoituksissa, ja niitä voidaan pitää yhtenä ohjenuorana, jonka mukaan Löhe diakonissakoulutusta ja diakonissayhteisöä rakensi. Anne Stempel-de Fallois on antanut näille kolmelle käsitteelle selittävät sisällöt: kuri¹⁶⁶ merkitsee kasvatusta pyhitykseen, yhteys diakoniaa ja uhri todellista jumalanpalvelusta.¹⁶⁷ Tässä luvussa analysoin kurin, yhteyden ja uhrin sisältöä osana Löhen diakonissaihannetta sen kautta, miten Löhe näki niiden toteutuvan diakonissayhteisön elämässä. Pääasiallisena lähteenä on edellä mainittu Vorschlag zu einem Lutherischen Verein für apostolisches Leben samt Entwurf eines Katechismus des apostolischen Lebens, sen lisäksi viittaa useisiin muihin Löhen kirjoituksiin¹⁶⁸, joissa hän käsittelee luvun teemaa.

Käsitteistä ensimmäinen, kuri, on Löhelle kiinteässä yhteydessä pyhityksen kanssa. Kurin harjoittaminen pyhittää jokaista kristittyä sekä yhteisöä, jossa sitä harjoitetaan. Kurin ja pyhityksen yhteys on Löhen mukaan samankaltainen kuin uskon ja tunnustuksen, kun tunnustus ymmärretään merkityksessä uskon sisältö tai oppi: kuri ohjaa pyhitystä ja täten myös yhteisöä oikeaan suuntaan. Pyhitys on kristityn elämässä välttämätön seuraus uskosta, sillä ”ilman uskoa ei pyhitys ole mahdollista, ilman

---

vanhurskauttamisessa (s. 166-168,175-179), eli ollaan aivan reformaation kiistojen ytimessä. Junttilan mukaan käsite *Gemeinschaft* sisälsi 1500-luvulla merkityksen, joka saattoi johtaa ajatukseen osallisuudesta pyhien ansioihin, ja siksi Luther torjui sen käytön. Sen selvittäminen, mikä oli käsitteen *Gemeinschaft* tarkka merkitys Löhen elinaikana, ja kuinka tietoisesti hän käytti juuri tätä käsitteen *Gemeinde* sijasta sekä käyttikö hän myös käsitettä *Gemeinde* jossakin yhteydessä, jää tämän tutkielman ulkopuolelle.

166 Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että samankaltainen kurin korostus löytyy esimerkiksi August Hermann Franckelta sekä Johann Gerhardtilta, joiden teologiaa Löhe tunsi. Tästä katso Stempel-de Fallois 2001, 118 [Francke] sekä Fagerberg 1978, 580; Stempel-de Fallois 2001, 198-199 [Gerhard]. Tutkimusta siitä, minkälaisessa suhteessa näiden henkilöiden ajattelu tässä kysymyksessä on Löhen ajatteluun ei toistaiseksi ole saatavilla.

167 Stempel-de Fallois 2001, 240. Schwarz (2009, 241) pitää merkittävänä, että kuria, yhteyttä ja uhria käsittelevistä 51 artiklasta 36 käsittelee kuria, 10 yhteyttä ja 5 uhria. Hänen mukaansa tämä kertoo, mikä Löhelle oli tärkeintä: keskipisteenä on Jumalaa miellyttävä elämä, josta seuraavat yhteys ja uhri. Nähdäkseni Löhe kuitenkin sekä kuria että uhria käsitellessään liittää ne siihen, mitä yhteys on, kuten tässä luvussa tulen osoittamaan.

168 Nämä teokset ovat *Etwas aus der Geschichte der Diakonissenanstalt Neuendettelsau*; *Dettelsauer Leben*; *Von der züchtigenden Liebe*; *Von der Barmherzigkeit*, Sechs Kapitel für jederman, zuletzt ein siebentes für Dienerinnen der Barmherzigkeit; *Zur Selbstprüfung der Probeschwestern*; *An die Schwestern und Probeschwestern*; *Von der Kleidung der Frauen*; *Von der seligen Übung der Barmherzigkeit* sekä *Aus Gedenkbüchern*.

pyhitystä usko ei ole aitoa”.¹⁶⁹ Myös rakkauden ja kurin yhteys yhteisössä on kiinteä: yhteisössä, jossa ei vallitse keskinäinen rakkaus, kurin harjoittaminen on turhaa.¹⁷⁰

Löhen mukaan kristitty elää, tai ainakin hänen tulisi elää, osana yhteisöä, ja hän tarvitsee tätä yhteisöä pyhityksensä tueksi. Löhe korostaa myös opin ja tunnustuksen yhteyttä kuriin: yhtäältä siinä merkityksessä, että oppia ja elämää ei voida erottaa toisistaan, toisaalta niin, että kurin täytyy kohdistua myös kristityn opinkäsityksiin. Koska kaikki kristityt ovat saman ruumiin jäseniä, kukaan ei voi kestää pahaa yhteisön keskuudessa, vaan on sisäisesti pakotettu puuttumaan siihen. Löhe painottaa, että kuri ei tarkoita rankaisemista tai väkivaltaa, vaan kasvattamista kohti päämäärää eli pyhitystä.¹⁷¹ Jokainen on ”kutsuttu työskentelemään vastavuoroisen täydellistymisen hyväksi” kurin harjoittamisen kautta.¹⁷²

Löhe korosti yksityisripin käyttöönoton elvyttämistä¹⁷³, ja tämä näkyi myös diakonissakoulutuksessa. Diakonissalaitoksen historiasta kirjoittaessaan Löhe kertoo yksityisripin olleen ahkerassa käytössä, jotta diakonissojen ja diakonissaoppilaiden keskuudessa vallitsisi kurin ja parannuksen henki, kuuliaisuus ja alttius. Luonnostellessaan diakonissan päivittäisiä ja viikoittaisia velvollisuuksia hän painottaa päivittäisen itsensä tutkimisen tärkeyttä. Rippi ja ehtoollinen kulkevat Löhen ajattelussa rinnakkain, koko kristityn elämä on joko sakramentin nauttimista tai sen nauttimiseen valmistautumista.¹⁷⁴ Diakonissalaitoksessa ei ollut Löhen mukaan tarvetta erillisille rangaistuksille, sillä toiminnan ohjenuorana oli Matt.18:15-17¹⁷⁵.

Löhen ajattelussa korostuu kirkko Kristuksen ruumiina. Ruumiin jäsenten kesken vallitsee pyhien yhteys ja keskinäinen rakkaus.¹⁷⁶ Tämän hän sanoo olevan perustana

---

169 GW 5.1 Vorschlag, 226. ”Ohne Glauben ist keine Heiligung möglich; ohne Heiligung ist der Glaube nicht echt.”

170 GW 5.1 Vorschlag, 227.

171 GW 5.1, Vorschlag, 223-226, 229-234.

172 GW 5.1 Vorschlag, 229. „Alle sind berufen, an ihrer gegenseitigen Vollendung zu arbeiten – aneinander Zucht zu üben.“

173 Katso tarkemmin esimerkiksi Sihvonen 1980, 52-53. Koko uusluterilaisessa liikkeessä yksityisripin merkitystä korostettiin.

174 GW 4 Etwas aus der Geschichte, 313-314; GW 4 Dettelsauer Leben 402-403.

175 ”Jos veljesi tekee syntiä, ota asia puheeksi kahden kesken. Jos hän kuulee sinua, olet voittanut hänet takaisin. Mutta ellei hän kuule sinua, ota mukaasi yksi tai kaksi muuta, sillä jokainen asia on vahvistettava kahden tai kolmen todistajan sanalla. Ellei hän kuuntele heitäkään, ilmoita seurakunnalle. Ja jos hän ei tottele seurakuntaakaan, suhtaudu häneen kuin pakanaan tai publikaaniin.”

176 Tämä liittyy myös romantiikan ajalle tyypilliseen organismi-ajatteluun, jossa ajateltiin kaikkien ihmisten olevan osa kokonaisuutta ja tarvitsevan toisiaan. Tästä katso tarkemmin Sihvonen 1980,

kaikelle sille, mitä hän sanoo kurista.¹⁷⁷ Ruumiin jäsenet ovat vastuussa toisistaan ja tätä mallia Löhe soveltaa myös diakonissalaitoksen elämään. Suurinta kristittyjen välistä rakkautta on toinen toisensa sielunhoitajana toimiminen.

Kirkossa ei siis ole kauniimpaa työtä tehtävänä ihmisten keskuudessa, kuin veljesrakkauden toteuttaminen. Toinen toimii toisen sielunhoitajana jumalallisen tahdon voimasta, kukaan ei saa hävetä perusteltua veljensä nuhtelua tai ylenkatsoa sitä. Käsi pesee toista kättä – ja veli toista veljeä.¹⁷⁸

Kuri liittyy siis Löhen ajattelussa läheisesti rakkauteen ja laupeuteen, jopa niin, että laupeus ja kuri ovat toisinaan synonyymeja toisilleen.

Monenlaista on siis laupeus, ja kuten ihmisellä usein on ja hänelle annetaan monia nimiä, samoin saa laupeus ilmenemismuotojensa mukaan monia nimiä...Joskus se on rangaistus, joskus opetus, joskus rohkaisu, joskus kuritus, joskus lohdutus, joskus muistutus, joskus vahvistus...¹⁷⁹

Kurin synonyymi on Löhen mukaan myös kasvatus: ihmisen kasvatus kohti pyhitystä. Jokaisella on velvollisuus huolehtia lähimmäisen parhaasta, sillä kysymys on sielun ikuisesta pelastuksesta. Siksi suurempaa rakkautta ei voi osoittaa, kuin kantaa huolta toisen pelastuksesta myös kurin kautta.¹⁸⁰ Tässä voi nähdä yhtymäkohdan myös Löhen käsitykselle sisälähetyksestä, näkihän hän myös kurin harjoittamisen osana niitä auttamiskeinoja, joita sisälähetyksellä on, kun puututaan hädän syihin yhteiskunnassa ja kirkossa. Myös sielunhoidon korostaminen kristittyjen välisenä rakkautena on samankaltainen kuin Löhen korostus evankeliumin saarnasta sisälähetyksen tärkeimpänä tehtävänä yli aineellisen auttamisen. Suurinta Löhelle on ihmisen

---

19-20.

177 GW 5.1 Vorschlag, 234.

178 GW 4 Von der züchtigenden Liebe, 465. „Innerhalb der Kirche also wird kein schöneres Werk vollbracht, unter den Menschen nämlich, als das Werk der Bruderliebe. Einer ist des andern Seelsorger kraft des göttlichen Willens, keiner darf die gegründete Einrede des Bruders verschmähen oder nur erschweren. Eine Hand wäscht die andere – und ein Bruder den andern.“ G. Schoenauerin (2008, 271) mukaan Löhelle sielunhoito oli paitsi yksittäisen kristityn sielun hoitamista, myös „seurakunnan sielun“ (Gemeindeseele) hoitamista, joka tapahtui sekä ihmisten välisissä kohtaamisissa että seurakunnan yhteisessä jumalanpalveluksessa sanan ja sakramenttien kautta. Steiger (2000, 24) sanoo Löhen tutkineen tarkoin esimerkiksi 1600-luvun luterilaisten teologien käsitystä sielunhoidosta ja julkaisseen niitä uusina painoksina sekä kirjoittaneen myös itse teemasta lukuisia traktaatteja ja artikkeleita. Samaan aikaan esimerkiksi Wichern keskittyi sielunhoitoa koskevassa teologiassaan pitkälti ajatuksiin, joita sai Schleiermacherin kirjoituksista ja siitä, minkä näki ympärillään tutustuessaan yhteiskunnallisiin ongelmiin.

179 GW 4 Von der züchtigenden Liebe, 465; GW 4 Von der Barmherzigkeit, 469. „Also mancherlei ist die Barmherzigkeit, und wie ein Mensch oft mancherlei Namen hat und in seinem Leben bekommt, so bekommt auch die Barmherzigkeit je nach ihren Erweisungen mancherlei Namen...Bald heißt sie Strafe, bald heißt sie Lehre, bald Ermunterung, bald Züchtigung, bald Trost, bald Ermahnung, bald Stärkung...“ Gausen (2008, 365-366) mukaan laupeus (Barmherzigkeit) on Löhelle jokaisen kristityn, mutta erityisesti diakonissan keskeinen hyve. Löhen laupeuskäsityksestä katso tarkemmin Puustinen 2009, 127-136.

180 GW 5.1 Vorschlag, 227-228.

pelastuminen iankaikkiseen elämään, ja tämän tarkoituksen palvelemisesta kaikki muu saa merkityksensä.

Diakonissan tehtävät voivat olla monenlaiset. ”Oikea ja todellinen diakonissa” tarkastelee näitä kaikkia mahdollisuuksia ja yhdessä johtajiensa kanssa pyrkien vertaamaan niitä omiin lahjoihinsa, jotta juuri hänelle löytyisi sopiva tehtävä. Diakonissa tarvitsee kuitenkin myös kuria, jotta hän kykenisi kehittämään ja kouluttamaan itseään niissä tehtävissä, joihin hänellä on vähemmän luontaisia lahjoja.¹⁸¹ Kuvaa Löhen kurikäsituksesta täydentää hänen kirjoituksensa diakonissavihkimystä odottaville koesisarille, jossa hän antaa heille ohjeita itsensä koetteluun. Merkittävän sijan saa sen pohtiminen, kuinka sopeutuu osaksi yhteisöä, jossa yhteisön jokaisessa jäsenessä on virheitä ja syntiä. Tähän rakkauteen kasvaminen on myös pyhitystä, kirjoittaa Löhe.¹⁸²

Kuri osaltaan luo, ylläpitää ja ilmentää kristittyjen välistä yhteyttä, mutta varsinaisena yhteyden luojana on keskinäinen rakkaus, joka syntyy Jumalan rakkauden vaikuttamana. Löhellähän yhteys (κοινωνία) ja diakonia (διακονία) ovat niin läheiset käsitteet, käytännössä sisällöltään yhtenevät, että ei liene yllättävää nähdä hänen korostavan yhteyden merkitystä diakonissojen koulutuksessa ja elämässä. Jopa niin, että hän sanoo, ettei ole olemassa diakonissoja ilman yhteisöä.

Kun kuvitellaan mitä ahkerinta ammattiinsa koulutettua diakonissaa, ja häntä harjoittamassa tehtävänsä yksin: mitä hyödyttäisivät kaikki hänen lahjansa ja kaikki hänen viisautensa, jos hänellä ne todella olisi, mutta hän ei ymmärtäisi, että diakonissa ilman yhteisöä ja sidettä siihen ei oikeastaan ole mikään diakonissa? Koko diakonissan kutsumukseen on sisäänrakennettu yhteenkuuluvuus niitten kanssa, jotka kulkevat hänen kanssaan samoja teitä, joilla on sama päämäärä silmissään ja joiden työllä on sama perusta. Eihän ole kyse siitä, että jokin yksittäinen sielu tulisi johdatetuksi laupeuden harjoittamiseen, vaan että jälleen aikojen jälkeen tulisi diakonissan viran kuin pyhänä mahtina astua esiin, katse kiinnitettynä siihen suurimpaan, minkä naiset voivat valita: rakkauden palvelu, ja vielä sellainen palvelu, jonka kautta toisetkin voivat tulla herätetyksi samalla polulle.¹⁸³

---

181 GW 4 Von der Barmherzigkeit, 521.

182 GW 4 Zur Selbstprüfung, 537.

183 GW 5.1 Vorschlag, 248; GW 4 Von der Barmherzigkeit, 522. „Wenn man sich die tüchtigste zu ihrem Beruf ausgebildete Diakonissin denkt, und dieselbe ginge nun einsam hinaus, den Beruf auszuüben, was würden alle ihre Gaben nützen und all ihre Weisheit, wenn sie wirklich deren hätte, sie, die nicht einsähe, daß eine Diakonissin ohne Gemeinschaft und Verbindung eigentlich keine Diakonissin ist? Das liegt in ganzem Beruf der Diakonissin eingeschlossen, daß sie innerlich und äußerlich vereint mit allen denen ihre Wege gehe, die gleiches Ziel vor Augen haben und von gleicher Absicht getrieben sind. Es ist ja nicht die Rede davon, daß irgend eine einzelne Seele der Übung der Barmherzigkeit angeleitet werden soll, sondern nach der Zeiten Art soll gegenwärtig das Diakonissentum als eine heilige Macht eintreten, die das Größte ins Auge fasse, was sich Frauen erwählen können: Dienst aus Liebe, und zwar einen solchen Dienst, durch welchen auch andere zu gleichem Gang erweckt werden können.“

Yksi ilmaus diakonissojen yhteydestä on Löhen mukaan yhtenäinen pukeutuminen. Yleisohjeet pukeutumiselle Löhe löytää Raamatusta sekä muista varhaisista lähteistä, mutta Neuendettelsaun diakonissalaitoksessa oli myös sisarkotijärjestelmään siirtymisen yhteydessä luodut yksityiskohtaiset säännöt koskien diakonissojen vaateusta. Siisteys ja yksinkertaisuus ovat tärkeitä diakonissan pukeutumiselle.¹⁸⁴ Diakonissojen puvun tuli olla musta tai harmaa, joka värinä merkitsee jokapäiväistä katumusta ja parannusta. Tähän Löhe sanoo löytyvän ohjeen jo Apostolisista konstituutioista. Puvun esiliina kuvaa sitä liinaa, jota Jeesus käytti pestessään opetuslasten jalat. Arkipäivinä ja matkoilla esiliinan väri on sininen, joka muistuttaa uskollisuudesta kutsumuksen hoitamisessa. Juhlapäivinä esiliina on valkoinen kuvaten Jumalan vanhurskautta ja syntien anteeksiantamusta palvelustyön lähtökohtana. Diakonissan päähine muistuttaa kantajaansa siitä, että hän on kihlattu Herralle, toisaalta myös apostolin kehoituksesta tyytyä siihen, että ruoka ja vaatteet ovat riittävästi. Punaisessa nauhassa kannettava valkoinen risti muistuttaa diakonissaa taivaallisesta kodista ja siitä ”palavasta rakkaudesta”, jolla hän on päämääräänsä sidottu.¹⁸⁵

Diakonissaksi tuleminen merkitsee yhteisöön liittymistä ja lapsuuskodin jättämistä. Tämän yhteisön rakkaus jäseniinsä ei ole samanlaista kuin äidin ja isän rakkaus, muistuttaa Löhe diakonissaoppilaita ennen heidän liittymistään yhteisön jäseniksi. Yhteisöllä on yhteinen päämäärä: tulla yhdeksi ja palvella kuten Jeesus palveli maanpäällisen elämänsä aikana. Jokaisen, joka liittyy diakonissojen yhteisöön, tulee pitää päämääränään pyrkimystä rauhaan kaikkien kanssa. Diakonissat eivät ole täydellisiä tai enkeleitä, korostaa Löhe, vaan syntisiä ihmisiä, joitten tehtävänä on kantaa toinen toistaan.¹⁸⁶ Osa tätä yhteyttä on myös diakonissan velvollisuus rukoilla päivittäin yhteisön jäsenten puolesta. Ammattinsa puolesta diakonissa voi olla tekemisissä kaikkien ihmisten kanssa, mutta mieluiten hän Löhen mukaan viettää aikaansa kaltaistensa eli toisten diakonissojen, sekä niiden kärsivien, joita hän palvelee, kanssa. Työ on tärkeämpi kuin ihmissuhteet, korostaa Löhe.¹⁸⁷

184 GW 4 Dettelsauer Leben, 402-403; GW 4 An die Schwestern, 534.

185 GW 4 Von der Kleidung 457-458. Gausen (2008, 361-363) mukaan Löhen diakonissoilleen valitsema puku erosi Flidnerin vastaavasta. Kun Kaiserswerthin diakonissat pukeutuivat ajalle tyyppilliseen porvarisnaisen pukuun, Neuendettelsaun diakonissojen puku muistutti maanviljelijän vaimon asua. Flidnerille tärkeintä oli puvun käytännöllisyys eikä hän etsinyt sen osille kristillisiä merkityksiä tai selityksiä. Neuendettelsaun diakonissoja kutsuttiin myös ”löheläisiksi sotilaiksi” (die Löheschen Soldaten) heidän pukuunsa kuuluneen esiliinan ristissä olleiden olkaimien vuoksi. Katso myös Geiger 2003, 225.

186 GW 4 Zur Selbstprüfung, 536-537

187 GW 4 Dettelsauer Leben, 402-403; GW 4 Von der seligen Übung, 463; GW 4 An die Schwestern 529-530.

Löhe näkee koko kristityn elämän uhrina. Näkemystään hän perustelee monin Raamatunkohdin.¹⁸⁸ Puhuessaan uhrista Löhe korostaa kristittyjen yleistä pappetta, jonka hän sanoo olevan täysin eri asia kuin presbyteraatti tai diakonaatti. Uhraaminen ei ole lain, vaan evankeliumin synnyttämää toimintaa: vain Kristuksen uhrin innoittamana voi syntyä halu elämänsä uhraamiseen. Tässä Löhe ei puhu elämän uhraamisesta suoraan kuolemaan liittyvänä, vaan viittaa ennen muuta omista toiveista, haluista ja tarpeista luopumiseen toisten hyväksi.¹⁸⁹

Löhelle seurakunnan yhteinen uhraaminen on yksi koko diakonian ja diakonaatin perustavia lähtökohtia. Toisaalta diakonian keskeinen lähtökohta on Löhelle myös yhteys, κοινωμία, joka vahvimmin tulee näkyviin seurakunnan viettäessä ehtoollista. Seurakunnan uhri ja Kristuksen uhri yhdistyvät juuri ehtoollisessa, joka Löhelle on koko kristillisen elämän keskus.¹⁹⁰ Seurakunta tuo lahjansa yhteiseen jumalanpalvelukseen – varhaisessa kirkossa erilaisina aineellisina lahjoina, josta myöhemmin kehittyi kolehti – ja Kristus lahjoittaa oman uhrinsa seurakunnan hyväksi ehtoollisessa. Tämä on seurakunnan tapa toteuttaa yleistä pappetta: uhrata lahjoja ja rukouksia.

Samalla, kun tämä tarkastelu on omistettu osoittamaan rajoja yleisen pappuden ja uusitamentillisen viran välillä, osoittaa se niille, jotka iloitsevat siitä että ovat Jumalan pappaja, heidän oikean uhrinsa, ja he oppivat jälleen ymmärtämään aineellista uhria ja rukousuhria, kuten ne on ennen heitä ymmärretty. Opitaan ymmärtämään vanhan kirkon uhri [oblaatio], jonka he toivat jumalanpalveluksiinsa – ja leivän ja viinin uhraaminen pyhällä aterialla, luomistyön ensihedelmänä [primitiae creaturarum], uuden liiton ruokauhrina (Mal.1:11?), näyttäytyy ehtoollisessa pyhänä, viattomana ilmauksena edustaen maanpäällisen seurakunnan uhrimieltä sen korkeimpana osoituksena. Seurakunta tuo ehtoolliselle sen, mitä heillä on, tarjoaa sen Jumalalle, ja pyytää tekemään sen, minkä Hän on luvannut, nimittäin yhdistämään niihin ruumiinsa ja kalliin verensä...Tällöin olisi samanaikaisesti löydetty κοινωμία:n, yhteisön, kaunein muoto; Jumalan alttarille laskettaisiin rakkaudesta ja kunnioituksesta Jumalaa kohtaan se, minkä tulisi palvella köyhiä veljiä...Samoin uhriajatukselta tulee uutta iloa pyyntöön, rukoukseen ja esirukoukseen, ylistykseen ja kiitokseen.¹⁹¹

188 GW 5.1 Vorschlag, 249-250. Esimerkiksi seuraavat kohdat ovat Löhelle merkityksellisiä: Fil.2:17 ”Vaikka minun, kun toimitan teidän uskonne uhripalvelusta, olisi lopuksi uhrattava henkeni, minä iloitsen ja riemuitsen kaikesta teidän kanssanne”, Room.12:1 ”Jumalan armahtavaan laupeuteen vedoten kehotan teitä, veljet: Antakaa koko elämänne pyhäksi ja eläväksi, Jumalalle mieluisaksi uhriksi. Näin te palvelette Jumalaa järjellisellä tavalla.” ja Hepr.13:15,16 ”Oikaamme sen tähden hänen välityksellään alati uhraamassa Jumalalle kiitosuhria, niiden huulten hedelmää, jotka tunnustavat hänen nimeään. Älkää myöskään unohtako tehdä hyvää ja antaa omastanne, sillä sellaiset uhrit ovat Jumalalle mieleen.”

189 GW 5.1 Vorschlag, 248-249.

190 Sihvonen 1980, 73; Schattauer 2009, 56,63. Ehtoollisessa yhteys todellistuu kahdella eri tasolla: seurakunnan yhteytenä Kristukseen sekä seurakunnan keskinäisenä yhteytenä. Schattauerin mukaan Löhen mielestä kirkon tuli kasvaa yhteisöksi kahdesta syystä: toisaalta vastauksena oman aikansa haasteisiin, joita asettivat esimerkiksi valistuksesta seurannut rationalismi ja toisaalta vastauksena oman aikansa sosiaaliin ja hengellisiin ongelmiin ja tarpeisiin. Kasvamalla tällaiseksi yhteisöksi kirkko pystyisi elämään todeksi sitä tehtävää, jota varten se oli maailmaan asetettu.

191 GW 5.1 Vorschlag, 251. „Während diese Betrachtung geeignet ist, die Grenzen des allgemeinen Priestertums und des Neutestamentlichen Amtes zu zeigen, wird sie denen, welche sich freuen, Gottes Priester zu sein, auch ihre rechten Opfer anweisen, und sie werden namentlich das Opfer

Löhe korostaa diakonisojen vapaaehtoisuutta kutsumuksessaan. Diakonissa sitoutuu palvelustyöhönsä ”rakkaudesta Jeesukseen sekä niihin, joita hän palvelee”. Tämä palvelustyö tapahtuu kaikessa vaatimattomuudessa (in Einfeld), ilman muita tavoitteita ja antaa diakonissalle sisällön koko elämään, sanoo Löhe. Tässäkin näkyy ajatus elämän uhraamisesta toisten hyväksi. Löhe pitää diakonissan kunniana sitä, että hän ei saa työstään maallista tunnustusta tai palkkaa:

Mielellään kätkössä, turhuuden ja turhamaisuuden vihollisena, köyhyyden ja kieltämyksen ystävänä hän uhraa kaikkia elinpäiviään yksi toisensa jälkeen tyytyväisenä ja kaikessa rauhassa Sielujen Sulhaselle, ja huolehtii vain yhdestä asiasta: että hänen uhrinsa olisi puhdas ja miellyttäisi Häntä.¹⁹²

Sihvosen mukaan Löhe näkee kristittyjen uhrin olevan paitsi rukousta ja omaisuutensa antamista lahjana laupeudentyöhön, myös työnsä tekemistä Jumalalle ja täten ruumiinsa antamista Jumalalle.¹⁹³ Tätä ajattelua kuvaa hyvin Löhen tunnettu runomuu-
toinen kuvaus diakonissan elämänasenteesta:

Mitä minä tahdon? Tahdon palvella. Ketä tahdon palvella? Herraa hänen kärsivissään ja köyhissään. Ja mikä on palkkani? En palvele palkan tai kiitoksen vuoksi, vaan kiitollisuudesta ja rakkaudesta: palkkani on, että saan palvella. Entä jos menetän siinä henkeni? Jos tuhoudun, niin tuhoudun, sanoi Ester, joka kuitenkin ei tuntenut Häntä, jonka vuoksi tuhoutuisin ja joka ei kuitenkaan anna minun tuhoutua. Ja jos vanhenen palvellessani? Silloin sydämeni kukoistaa kuin palmupuu ja Herra ravitsee minut armolla ja laupeudella. Minä menen rauhassa enkä mistään huolehdi. Antaisin elämäni ja kaikki, mitä siinä on lasillisesta nardusöljyä Herrani päähän. Kun Hän kuitenkin on poissa, otan itseni ja kaikki mitä minussa ja minulla on kuin viinirypäleen, ja puristan sen, tullakseni pieneksi virkistäväksi maljaksi Hänen sijallaan oleville. Purista sinäkin kanssani rypäleesi, tuo elämäsi malja Herralle, ja hänen kärsivänsä juovat sen pohjaan saakka terveydeksesi. Se on kauniimpaa kuin kaikki onni maailmassa.¹⁹⁴

---

der Güter und der Gebete wieder verstehen lernen, wie man es ehemals verstand. Man wird die Oblationen der Alten verstehen lernen, welche sie bei ihren Gottesdiensten darbrachten, - und die Oblation des Brotes und Weines im heiligen Mahle, als der Erstlinge der Kreaturen (primitiae creaturam), das Speisopfer Neuen Testaments (Mal.1,11?) wird als ein heiliger, unschuldiger Ausdruck, als die Vertretung des Opfergedankes im höchsten Lebensakt der Gemeinde auf Erden, im Abendmahle, erscheinen. Die Gemeinde bringt zum Abendmahle, was sie hat, bietet es Gott und bittet zu tun, was er verheißt, nämlich seinen Leib und sein teures Blut damit zu vereinen...Hiemit hätte man zugleich die schönste Form der κοινωμία, der Gemeinschaft gefunden; auf dem Altar Gottes, Gott zu Lieb und Ehren legte man nieder, was den armen Brüdern dienen soll...Ebenso wird aus dem Opfergedanken auch eine neue Lust Bitte, Gebet und Fürbitte, zu Lob und Dank kommen.“ Ehtoollisesta uhriateriana Löhen ajattelussa katso Stegemann 2008, 304-313.

192 GW 4 An die Schwestern, 528. „Gern verborgen, eine Feindin aller Eitelkeit, eine Freundin der Armut und der Entsagung, opfert sie von ihren Lebenstagen einen nach dem andern im vergnügter Ruhe dem Brütigam der Seelen, und sorgt nur um eines, daß ihr Opfer ohne Wandel sei und ihm gefalle.“

193 Sihvonen 1980, 55.

194 GW 4 Aus Gedenkbüchern, 614. „Was will ich? Dienen will ich. Wem will ich dienen? Dem Herrn in seinen Elenden und Armen. Und was ist mein Lohn? Ich diene weder um Lohn noch um Dank, sondern aus Dank und Liebe, mein Lohn ist, daß ich darf. Und wenn ich dabei umkomme? Komm ich um, so komm ich um, sprach Esther, die doch IHN nicht kannte, dem zuliebe ich umkäme und der mich nicht umkommen läßt. Und wenn ich dabei alt werde? So wird mein Herz grünen wie ein Palmbaum und der Herr wird mich sättigen mit Gnade und Erbarmen. Ich gehe mit Frieden und Sorge nichts. Ich gäbe mein Leben und alles, was es in sich hat, für ein Glas Narde auf das Haupt meines Herrn. Da Er mir aber entrückt und ferne weggezogen ist, so nehme ich mich

Jos diakonissalla ei ole elämäänsä liittyen muunlaisia kuin kutsumuksensa kanssa yhteensopivia toiveita, ei kukaan voi Löhen mielestä elää elämäänsä niin ”rauhassa ja tyynenä” kuin tällainen diakonissa. Velvollisuus uhraamiseen koskee Löhen mukaan diakonissojen lisäksi kaikkia naisia, jokaisen naisen tulisi olla Herran papitar (Priesterin), joka uhraa hengellisiä uhreja.¹⁹⁵

5.2 Yhteenveto

Kuri, yhteys ja uhri toiminnan ohjenuorina ovat yhtenä merkittävänä tekijänä muovaamassa diakonissakoulutusta ja diakonissayhteisöä, joita Löhe rakensi. Kurilla Löhe tarkoittaa ennen muuta pyhitystä, jonka kautta sekä yksilö että yhteisö voivat rakentua oikeaan suuntaan. Edellytyksenä on kuitenkin yhteisössä vallitseva sen jäsenten keskinäinen rakkaus, joka syntyy Jumalan rakkauden vaikutuksesta. Löhe korostaa kirkkoa Kristuksen ruumiina, jossa jäsenten kesken vallitsee pyhien yhteys ja keskinäinen rakkaus. Jokainen kristitty tarvitsee tätä yhteisöä pyhityksensä tueksi.

Keskeisellä sijalla kurin harjoittamisessa Löhelle ovat yksityisriippi ja yhteisön jäsenten keskinäinen sielunhoito. Pyhityksen lisäksi kurin synonyymeja Löhelle ovat ainakin laupeus ja kasvatus. Kaiken päämääränä on pelastuminen ikuiseen elämään, ja tästä kaikki muu saa merkityksensä. Löhe korostaa yhteyden ja yhteisön merkitystä diakonissojen elämässä – hänen mukaansa ei ole olemassa diakonissoja ilman yhteisöä. Yksi ulkonainen ilmaus tästä yhteydestä on diakonissojen yhtenäinen pukeutuminen, josta Löhe laati yksityiskohtaiset ohjeet. Diakonissojen yhteisöllä on yhteinen päämäärä: tulla yhdeksi ja palvella Jeesuksen seuraajina.

Koko kristityn elämä on Löhelle uhri. Vain evankeliumi voi saada aikaan halun uhraata koko elämänsä, eli halun luopua omista tarpeistaan ja haluistaan toisten hyväksi. Puhuessaan uhrista Löhe korostaa ehtoollisen merkitystä, jossa seurakunnan keskinäinen yhteys vahvimmin tulee näkyväksi. Seurakunta uhraa lahjansa ja rukouksensa yhteiseksi hyväksi, ja Kristus lahjoittaa oman uhrinsa seurakunnan hyväksi. Tämän

---

und alles, was ich bin und habe, wie eine Traube und presse es aus, um Seinen auserwählten Stellvertretern ein kleiner Labetrunk zu werden. Preß mit mir Deine Traube auch aus, bring Dein Lebenskelchglas dem Herrn, und Seine Elenden sollen es ganz austrinken auf Dein Wohl. Das ist schöner als alles Glück der Welt.“

195 GW 4 An die Schwestern, 528; GW 4 An die ausgesegneten Diakonissen, 444.

lisäksi Löhe näkee kristittyjen uhrin olevan myös ruumiinsa antamista Jumalalle eli kaiken työnsä tekemistä Jumalalle.

Edellä sanotun perusteella näyttää selvältä, että Löhelle yhteisön merkitys diakonissan kasvattajana on huomattava. Vaikka yhteisö koostuukin jäsenistään, se saa merkityksensä siitä, mikä sille on yhteistä. Koulutuksen tavoitteeksi tulee kasvattaa diakonissoista yhteisön jäseniä, joille yhteinen hyvä tulee ennen omia tarpeita. Jos tätä tarkastellaan Anne Stempel-de Falloisin Löhen periaatteille kuri, yhteys ja uhri antamia selittäviä merkityksiä¹⁹⁶ vasten, on Löhen ajattelua helpompi seurata. Yhteys tai yhteisö merkitsee Löhelle diakoniaa. Se syntyy todellisen jumalanpalveluksen (uhri) ja pyhitykseen kasvattamisen (kuri) kautta. Siksi on luonnollista, että juuri diakonissojen koulutus ja kasvatus tapahtui seuraten niitä periaatteita, joista Löhe puhui myös selittäessään käsitystään varhaisen kirkon diakoniasta (kts. luku 3.1). Ihanteena on diakonissa, joka suuntaa elämänsä yhteisön hyväksi näiden tavoitteiden mukaisesti.

---

196 Stempel-de Fallois 2001, 240.

6 DIAKONISSAN KILVOITTELU OMASTAAN LUOPUMISESSA

6.1 Evankeliset neuvot ohjenuorana luopumisen tiellä

Neuendettelsaun diakonissojen kolme ”mottoa” (drei Schlagwörter) ovat Löhen mukaan siveys, köyhyys ja kuuliaisuus.¹⁹⁷ Kirjoituksessaan An die Schwestern und Probeschwestern hän pitää selvänä, että hänen lukijansa ovat tietoisia tästä.¹⁹⁸ Ne ovatkin teemoja, joita Löhe käsittelee useissa kirjoituksissaan eri näkökulmista. Tässä luvussa analysoin sitä, millaisen sisällön hän näille kolmelle käsitteelle antaa diakonissojen elämässä. Hyvin samankaltaisia teemoja hän käsittelee myös teoksessaan Von der weiblichen Einfalt. Tässä luvussa jätän kuitenkin sen analyysin ulkopuolelle, sillä sitä on pidetty Löhen diakonissakäsitystä kokoavasti kuvaavana teoksena¹⁹⁹, ja tästä syystä olen päätenyt analysoidaan sitä seuraavassa luvussa omana kokonaisuutenaan.

Löhe pitää diakonissakoulutuksen, tai jopa diakonissakasvatuksen tavoitteena nostaa koesisaret ja sisaret osaksi diakonissojen ”säätynyttä”. Ennen muuta kyse on sisarten sisäisistä ominaisuuksista:

Sisaret ja koesisaret ovat suorittaneet koko kurssin Neuendettelsaun sisarkodissa, eivätkä he voi kieltää sitä, että niin tämä koulutus, kuin kaikki sisarten johto ja kasvatus Neuendettelsaussa on omistettu tytärten kohottamiseksi siihen säätynyttä, joka diakonissoilla on. Jokaisen, joka saa paikan laitoksen ulkopuolelta, tulisi muistaa, että tämä säätynyttä ei ole ulkoinen säätynyttä, se olisi tekopyhää, vaan sellainen, jossa pysytään sisäisesti. Tässä säädysssä, ei työtehtävissä, on se suuri ero, joka on diakonissan ja jonkin toisen palvelustehtäviä tekevän naisen välillä...Sen, minkä toinen palvelustyössä oleva tekee rehellisesti elantonsa vuoksi, sen diakonissa tekee pohjimmiltaan palveluksena Jeesukselle, rakkaudesta Häneen ja niihin, joita Hän rakastaa.²⁰⁰

197 Nämä kolme käsitettä tunnetaan kristillisen teologian historiassa nimellä evankeliset neuvot, consilia evangelica. Gründelin (1981, 192) mukaan ensimmäiset maininnat löytyvät jo 200-luvun lopulta, kun munkkisuus ja neitsyys kilvoittelu nousivat marttyyriuden rinnalle tavoiteltavina elämänmuotoina. Sen jälkeen ne ovat toistuneet erityisesti luostarilaitoksen sisällä eri sääntökuntien piirissä.

198 GW 4 An die Schwestern, 528. „Die Schwestern wissen, daß dies und alles andere, was man von einen Diakonisse soll sagen können, im Mutterhause zu Neuendettelsau in die drei Schlagwörter: Keuschheit, Armut und Gehorsam zusammengefaßt wird;“ Katso myös GW 4, Von der Barmherzigkeit, 521.

199 Stempel-de Fallois 2001, 292; Geiger 2003, 254.

200 GW 4, An die Schwestern, 527-528. „Die Schwestern und Probeschwestern haben sämtlich im Mutterhause zu Neuendettelsau den Kurs durchgemacht, und sie werden selbst nicht leugnen, daß sowohl dieser als die ganze Führung und Erziehung der Schwestern in Neuendettelsau geeignet ist, eine Tochter auf den Standpunkt zu erheben, den eine Diakonissin einzunehmen hat. Da sollte man nur allerdings auch von einer jeden, die auswärts angestellt wird, hoffen können, daß sie diesen Standpunkt nicht bloß äußerlich, wodurch sie nur zur Heuchlerin würde, sondern vor allen Dingen innerlich bewahrte. In diesem Standpunkt, nicht in ihren Berufswerken, liegt der große Unterschied, welcher zwischen der Diakonissin und einem andern dienenden Frauenzimmer

Sisäisistä ominaisuuksista, joihin pyrkiminen on osa jokaisen sisaren pyhityselämä²⁰¹, Löhe korostaa siis erityisesti siveyttä, köyhyyttä ja kuuliaisuutta. Löhen ohjeissa diakonissoilleen siveys liittyy kiinteästi naimattomuuteen, sillä hän korostaa diakonissan siveyden olevan ”neitseellistä siveyttä”: diakonissalla ei tule olla pyrkimystä ja kaipuuta perhe-elämään, vaan hänen tulee ymmärtää kuinka ihanaa on palvella ja elää neitseellisesti. Diakonissat eivät tästä huolimatta tee naimattomuuslupaus. Jos Jumala johdattaa diakonissan avioliittoon, hän on vapaa menemään naimisiin, mutta diakonissan ei tule sitä etsiä eikä kaivata.²⁰²

Löhe käyttää kirjoituksessaan ankaran kuuloista kieltä. Jos diakonissa kaipaa sydämessään avioliittoa, kirjoittaa Löhe, ei hän vielä ole ”fertig mit Lüsten”, hänen sydämensä ei ole valmis. Löhen mukaan sydämessä ei ole tilaa laupeuden harjoittamiselle ja siihen omistautumiselle, jos diakonissa haaveilee vielä joskus pääsevänsä naimisiin. Toisaalta hän korostaa, kuten edellä mainittu, etteivät diakonissat tee naimattomuuslupaus, vaan elävät ”evankelisessa vapaudessa”²⁰³, toisin kuin roomalaiskattoliset nunnat.

Kaikki myös tietävät, kuinka nämä sanat tulee ymmärtää, jotta vallitsee evankelinen käsitys, ei roomalainen: heidän sielujansa ei kurista mikään ies, vaan ne asetetaan heidän silmiensä eteen päämääräksi, johon jokaisen kristityn sydämen, erityisesti kuitenkin diakonissojen tulisi tuntea samanlaista vetoa, jolla magneetti vetää rautaa puoleensa...Sinä olet diakonissa, ja olet kenties täynnä kaipausta avioitua; sydämesi ja silmäsi kaipaavat. Et ole vapaa himoistasi; et kykene lukemaan ja ymmärtämään 1.Kor.7 vaatimattomasti ja yksinkertaisesti, avioliitto saa etusijan ajatuksissasi...Jos ajattelet vielä tulevasi jonkun vaimoksi, sydämesi kuolee kaikelle laupeuden palvelukselle.²⁰⁴

---

ist...Was andere Dienerinnen in der ehrlichen Absicht tun, ihren Unterhalten zu finden, das tut die Diakonissin im eigentlichen Sinne Jesu zu Gefallen, aus Liebe zu ihm und zu denen, die er liebt.“

201 GW 4 An die Schwestern, 532.

202 GW 4, An die Schwestern, 528-529.

203 Tässä on mahdollista nähdä Löhen viittaavan kohtaan CA XXVII,11-13 Luostarilupaukset, jossa viitataan evankelisiin neuvoihin: ”..Mainitun harhaopin edustajat väittivät, että luostarilupaukset ovat samanarvoisia kasteen kanssa. He opettivat, että he tällä elämänmuodolla ansaitsevat syntien anteeksiantamuksen ja vanhurskauden Jumalan edessä. He jopa väittivät, ettei luostarielämällä saavuteta ainoastaan vanhurskautta Jumalan edessä, vaan vielä enemmänkin, koska se ei noudata vain Jumalan käskyjä, vaan myös evankelisia neuvoja...”

204 GW 4 An die Schwestern, 528-529. „Es wissen auch alle, in welchem Sinne diese Worte genommen werden, daß nicht die römische sondern die evangelische Auffassung gilt, daß also ihren Seelen kein Joch über den Hals geworfen wird, wohl aber Ziele vor Augen gestellt werden, die ein jedes Christenherz, sonderlich aber Diakonissen mit einer größeren Macht anziehen sollen, als mit welcher der Magnet das Eisen anzieht...Du bist eine Diakonissin und bist vielleicht voll Sehnsucht, ehelich zu werden; dein Herz, dein Auge schmachtet. Du bist nicht fertig mit deinen Lüsten; 1.Kor.7 kannst du nicht in Einfalt lesen, nicht verstehen, du mußt es deuten, damit die Ehe den Vorzug gewinne...Wenn du meinst, es könnte irgendwann dich zum Weib begehren, so stirbt dein Herz für allen Dienst der Barmherzigkeit.“

Kirjoituksessaan diakonissaksi valmistautuville koesisarille Löhe kehottaa heitä tarkkaan harkitsemaan tätäkin puolta tulevaisuudestaan, ja pitää tärkeänä sen ymmärtämistä, että diakonissa on valmis luopumaan miesten ajattelemisesta ja omistautumaan tehtävälleen.²⁰⁵

Avioliiton sijaan diakonissan sydämen kaipauksen täyttävät köyhien palveleminen ja jumalanpalveluselämä. Hänen kotinsa on kärsivien luona. Tärkeämpää kuin ihmissuhteet on palvelutyö. Jos diakonissalla on ihmissuhteita, jotka eivät tue hänen kutsumustaan, niistä on parempi luopua.²⁰⁶ Näiden ohjeiden taustalla on nähtävissä olosuhteet, joissa diakonissalaitoksessa tuolloin elettiin. Löhe valittaa vallitsevaa tilannetta, jossa nuorten naisten perheet ja ystävät eivät ymmärrä diakonissojen kutsumusta ja siihen sitoutumista. Ajan tapoihin ja kulttuuriin kuului perheen määräysvalta tyttären elämästä, ja usein perhe esittikin vaatimuksia saada tytär avuksi esimerkiksi perheenjäsenen sairastuttua.²⁰⁷ Naimattomuutta pidettiin yleisesti naiselle onnettomuutena.

Löhen kirjoituksissa toistuu pyrkimys perustella naimattomuutta avioliiton rinnalla tasavertaisena elämänmuotona myös naisille. Puheessaan tehtävään siunatuille diakonissoille Löhe puhuu naimattomuudesta elämänmuotona. Hän valittaa sitä, että protestanttisissa kirkoissa puuttuu tässä kysymyksessä oman tradition tuki, minkä vuoksi naimattomilla naisilla on epäily kutsumuksensa täydellisyydestä. Hän korostaa, että Raamatun tuki naimattomuudelle on selvä.²⁰⁸ Löhe painottaa, että avioliitto ja naimattomuus ovat molemmat hyviä, vapaita asioita. Hän neuvoo diakonissoja rukoilemaan itselleen naimattomuuden armolahjaa ja neitseellistä sydäntä, jotta he voisivat vahvistua kutsumuksensa noudattamisessa.²⁰⁹

Kuten siveys, myös köyhyys on Löhen mukaan luopumista omista haluista. Köyhyys on vapaaehtoista, mutta kuuluu diakonissana olemiseen.²¹⁰ Köyhyydellä Löhe tuntee tarkoittavan ennen muuta sitä, että diakonissa tyytyy vaatimattomuuteen. Koska

---

205 GW 4 Zur Selbsprüfung, 538. Gause (2008, 358) sanoo, että Löhen diakonissaideaali poikkeaa muista oman aikansa ihannekuvista ainakin siinä, että vaikka häneltäkin on löydettävissä niin sanottu ”diakonissapeili” (kysymyssarja, jonka avulla diakonissa tai koesisar koettelee itseään), hän kiinnitti huomattavassa määrin huomiota kunkin diakonissan yksilölliseen persoonallisuuteen.

206 GW 4 An die Schwestern, 528-530; Regeln, 544.

207 GW 4 An die Schwestern, 530-532.

208 GW 4 Rede, 549-552.

209 GW 4 Summarie, 454-455.

210 GW 4 An die Schwestern, 534.

Löhelle diakonia on köyhien auttamista, ei liene ajateltavissa, että hän toivoisi diakonissojensa kärsivän puutetta. Esikuvana vapaaehtoisesta köyhyydestä ovat muun muassa Kristus, Jumalanäiti sekä apostolit.²¹¹

Köyhyyteen liittyy ajatus uhrista. Diakonissa uhraa elämänsä köyhien hyväksi, eikä toivo maallista palkkaa tai tunnustusta työstään. Kun hänen sydämensä ei ole kiinnittynyt omistamiseen tai omaisuuteen, hän ”levittää valoa ympärilleen”.²¹² Kuten siiveyttä ja naimattomuutta käsitellessään, myös köyhyydestä puhuessaan Löhe korostaa diakonissan luopuvan suvustaan ja perheestään astuessaan tehtäväänsä. Hänen mukaansa ei ole oikein ottaa vastaan rahaa tai ylellisiä vaatteita perheeltä, vaan tulee tyytyä samaan kuin kaikki muutkin diakonissat. Myöskään autettavilta ei saa ottaa vastaan lahjoja.²¹³

Diakonissan köyhyys ja vaatimattomuus näyttäytyy ulospäin paitsi käytöksessä, myös pukeutumisessa. Kun diakonissojen yhtenäinen pukeutuminen on osaltaan rakentamassa yhteisöllisyyttä, se myös mahdollistaa vaatimattoman olemuksen. Tällöin diakonissan ei tarvitse – eikä hänen myöskään ole luvallista – haaveilla koreista vaatteista tai koruista. Ulkonainen puhtaus ja siisteys ovat diakonissan ”kaunein koru ja suloisuus”.²¹⁴

Kirjoituksessaan *Von der Aufgabe des eigenen Willens und dem freudigem Gehorsam gegen den Willen Gottes oder der Gelassenheit* Löhe nostaa esiin evankeliset neuvot: köyhyyden, naimattomuuden ja kuuliaisuuden. Erityisesti hän kuitenkin haluaa lyhyessä kirjoituksessaan käsitellä kuuliaisuutta omasta tahdosta luopumisena. Kun siveys ja köyhyys ovat Löhelle luopumista omista haluista, kuuliaisuus on luopumista omasta tahdosta.²¹⁵ Mielenkiintoista on, että Löhe käyttää kirjoituksensa otsikossa myös käsitettä *Gelassenheit*. Kyseessä on vaikeasti käännettävissä oleva saksalaisen mystiikan peruskäsite, jonka juuret ovat mestari

---

211 GW 4 *Von der Armut*, 460.

212 GW 4 *An die Schwestern*, 528, 533. „Zufriedene, bedürfnislose Diakonissenherzen würden ein solches Licht verbreiten, daß man die Hülle und Fülle um sich her nicht dulden können, zumal wenn sie auf allen Tritten und Schritten das Elend und Unglück des Nächsten anstartt.“

213 GW 4 *An die Schwestern*, 534-535.

214 GW 4 *An die Schwestern*, 533-535. „Die höchste Reinlichkeit und innerhalb der Armut die schönste Zier und Nettigkeit ziemt der Diakonissin“. Katso myös GW 3.1 *Einfalt*, 463-466. Järjestys, puhtaus ja riittävästä ravinnosta huolehtiminen ovat Löhen mukaan osa kaunista ja vaatimatonta elämää. Hän myös korostaa ruumista sielun temppeleinä, josta on pidettävä huolta.

215 GW 3.1 *Von der Aufgabe*, 318.

Eckhartin ajattelussa. Myöhemmin sama käsite esiintyy esimerkiksi Tuomas Kempiläisellä ja August Hermann Franckella.²¹⁶

Eckhartin Gelassenheit-käsitettä analysoineen Josef Bordatin mukaan sen sisällön lyhyt ja yksiselitteinen määrittäminen on vaikeaa, mutta se sisältää ainakin neljä ulottuvuutta: luopuminen [resignatio], rauha [tranquilitas], tyyneys tai elämänilo [euthymia] sekä yhdistyminen Jumalan kanssa [henosis], joka Eckhartilla johtaa unio mysticaan.²¹⁷ Tässä tutkimuksessa ei ole mahdollista analysoida Eckhartin mahdollista vaikutusta Löhen ajatteluun, mutta Barnettin mukaan Gelassenheit-käsite oli keskeinen myös pietismissä, mukaan lukien Hallen pietismissä ja August Hermann Franckella²¹⁸, jota Löhe suuresti arvosti ja jonka ajattelu oli osaltaan vaikuttamassa Löhen diakoniakäsitykseen ja diakonissakuvaan.²¹⁹ Rukouskirjassaan Löhellä on rukous Um Gelassenheit:

Herra Jeesus, ota minulta se, mikä sinua murehduttaa, vaikka se olisi minulle rakas; auta, että päästän siitä irti. Anna minulle mitä rakastat, vaikka se murehduttaisi minua; auta, että voisin sen käsittää. Sen kautta, mitä minulta otat opin antamista ja tulen köyhäksi suuressa rikkaudessani. Siinä mitä annat, on minun elämäni, ja niin tulen rikkaaksi köyhyydessäni. Vedä meitä puoleesi, niin me tulemme. Amen.²²⁰

Löhelle Gelassenheit näyttäisi tämän rukouksen perusteella merkitsevän ennen kaikkea Jumalan tahtoon alistumista ja irti päästämistä kaikesta, mikä on Jumalan tahdon vastaista. Tämä liittyy hänen ajatuksensa siitä, että koko kristityn elämän suurin päämäärä on pelastua iankaikkiseen elämään. Kaikki muu on alisteista tälle päämäärälle.

Löhen mukaan omasta tahdosta luopuminen Jumalan edessä on kristityn perushyve, jonka saa aikaan Jumalan armo. Tahdon vapautuminen maailmasta ja sen kääntymisen Jumalan tahdon mukaiseksi on ”täyttymys, jossa Jumalan suurin kunnia maan päällä asuu”. Sen sijaan oman tahdon luovuttaminen toisille ihmisille on suotavaa

---

216 Barnett 2011, 74; Ward 2010, 44. Kaiserin (2008a, 28) mukaan Löheen teki opiskeluaikana suuren vaikutuksen Tuomas Kempiläisen *Imitatio Dei*-teos.

217 Bordat 2007, 6-7. Sihvosen mukaan Löhen ajattelussa unio mystica toteutuu ehtoollisessa. Sihvonen 1980, 73.

218 Barnett 2011, 21, 95. Barnettin mukaan pietismin Gelassenheit-käsite oli sisällöllisesti lähellä Eckhartin ajattelua. Katso myös Jones 2004, 120-122. Jonesin mukaan anabaptisteille käsite Gelassenheit oli myös oleellinen, mutta se erosi sisällöltään keskiajan mystikkojen ajattelusta.

219 Stempel-de Fallois 2001, 118.

220 GW 7.2 *Samenkörner des Gebetes*, 370. „Herr Jesu, nimm mir, was dich betrübt, Obs mir gleich liebt; Hilf, daß ichs frei mag lassen. Gib mir, was dir beliebt, Ob michs schon trübt; Schaff, daß ichs recht kann fassen. Durch dein Nehmen lern ich Geben Und werd arm in Reichtum groß. Durch dein Geben Nahm ichs Leben Und werd reich in Armut bloß. Zeuch uns nach dir, So laufen wir. Amen.“

vain siinä määrin, että voi joka tilanteessa kokea toimivansa Jumalan tahdon mukaisesti. Kuitenkin on suurta osoittaa kuuliaisuutta niille auktoriteeteille, jotka Jumala on kristityn elämään kussakin tilanteessa asettanut.²²¹

Ylempiään on toteltava iloisin ja vapain mielin, sanoo Löhe, korostaen kuitenkin Jumalan tahdon mukaan toimimisen tärkeyttä ja sen arvioimista.²²²

Tulee totella enemmän Jumalaa kuin ihmistä. Olisi suuri tyhmyys, jos tästä lauseesta tekisi sen johtopäätöksen, että koska tulee totella Jumalaa, ei tule totella ketään ihmistä. Oikea johtopäätös on enemmän tämä: nähdä jokainen tahdonilmaus niiltä, jotka on asetettu ylempiä, Jumalan tahdonilmauksena, silloin kun heidän tahtonsa ei ole vastoin Jumalan tahtoa.²²³

Diakonissa osoittaa kuuliaisuutta paitsi Jumalalle, myös ylemmilleen – iloisesti, täsmällisesti, ja vaivattomasti, ohjeistaa Löhe koesisaria. Jos diakonissa saa tehtävän, joka ei miellytä häntä, hän harjoittelee kuuliaisuutta, luopuen omista pyrkimyksistä ja toiveista, mikäli ne ovat ristiriidassa tehtävän kanssa.²²⁴

Ensimmäisten vuosisatojen diakonissat olivat kuuliaisia piispalleen, 1800-luvun diakonissat Mutterhausilleen – jopa niin, että ”ilman kuuliaisuutta ei voi olla diakonissa”. Löhe pitää selvänä, että varhaisessa kirkossa kuuliaisuuden osoittaminen oli diakonissoille yksinkertaisempaa ainakin kahdesta syystä: seurakuntadiakonissan toimintapiiri oman seurakuntansa sisällä oli verrattain pieni ja diakonissat olivat joko leskiä tai neitsyitä, joille perhe ja suku eivät asettaneet toiveita tai vaatimuksia.²²⁵ Toimiessaan hengellisessä työssä diakonissat ovat pastorin alaisuudessa samalla tavoin kuin sairaanhoidollisissa tehtävissä lääkärin. Löhe käsittelee erikseen tilannetta, jossa diakonissa ehkä on lahjakkaampi sielunhoitaja kuin pastori. Kuuliaisuus ja ohjauksen vastaanottaminen suojelevat diakonissaa itsensä korottamiselta ja

---

221 GW 3.1 Von der Aufgabe, 319. „Die Befreiung des eigenen Willens...ist eine Vollendung, in welcher die größte Ehre Gottes auf Erden wohnt.“ G.Schonauerin (2008, 270) mukaan Löhellä erityisesti tällaisia auktoriteetteja kristitylle ovat kirkon virat. Löhen selitys muistuttaa myös Lutherin neljännen käskyn selitystä Isossa Katekismuksessa.

222 GW 3.1 Von der Aufgabe, 319; GW 4 Zur Selbstprüfung, 538.

223 GW 3.1 Von der Aufgabe, 319. „Man muß Gott mehr gehorchen als den Menschen. Es wäre eine große Torheit, wenn man aus dem Satze, daß man nur Gottes Willen tun sollte, den Schluß machen wollte, daß man also keinem Menschen zu folgen brauche. Der richtige Schluß ist vielmehr der: jede Willensäußerung der Vorgesetzten insoweit als Gottes Willen anzusehen, als der Wille der Vorgesetzten dem Willen Gottes nicht widerspricht.“

224 GW 4 Zur Selbstprüfung, 538.

225 GW 4 An die Schwestern, 530. „Ohne Gehorsam keine Diakonissin.“

auttavat häntä pysymään ”säädysään”. Näin Pyhä Henki voi suojella diakonissaa myös tällaisessa vaikeassa elämäntilanteessa, sanoo Löhe.²²⁶

Luopumalla omasta tahdostaan voi olla todellisesti vapaa. Jokainen oikea diakonissa on myös todellinen kristitty, joka päivittäin kuolettaa oman tahtonsa, kirjoittaa Löhe. On nöyryyttä suostua järjestykseen ja luopua omista oikeuksistaan. Pyrkimällä tällaiseen uhrautumiseen pyrkii samalla kohti rauhaa ja tasapainoa.

”Sillä Jumala ei ole epäjärjestyksen vaan rauhan Jumala”, näin luettaisiin 1.Kor.14:33. Epäjärjestys on tässä rauhan vastakohta, rauha puolestaan on naitettu järjestyksen kanssa; ei ole todellista rauhaa, jos ei ole järjestystä, järjestys taas sisältää hierarkiassa ylempät, samantasoiset ja alemmat. Sen, joka haluaa saavuttaa rauhan, täytyy pitää järjestyksessä, ja sen, joka haluaa pitää järjestyksessä, täytyy kyetä ja haluta, iloiten haluta, asettaa itsensä näihin asemiin. Tämä kaikki liittyy läheisesti kuuliaisuuteen.²²⁷

Löhe korostaa Jeesuksen olevan rauhan kuningas, ja tästä syystä diakonissojen tulee kuuliaisuuden kautta pyrkiä rauhaan ollakseen oikeita ”Jeesuksen diakonisoja”²²⁸. Puhuessaan kuuliaisuudesta ja järjestyksestä Löhe näyttää puhuvan ennen kaikkea diakonissojen keskinäisistä suhteista sekä heidän suhteestaan Mutterhausiin, eikä ota esille esimerkiksi sitä, mikä diakonissojen suhde on niihin, joita he auttavat. Löhe korostaa sitä, että Mutterhaus ei sido diakonissojaan mihinkään, heillä on vapaus lähteä. Ongelmaksi hän näkee ne yksilöt, jotka haluavat jäädä, mutta eivät halua olla kuuliaisia.²²⁹

Lähellä kuuliaisuuden ihannetta Löhen ajattelussa on nöyryys. Nöyrällä esikuvallaan, halveksimatta mitään tehtäviä, diakonissa voi näyttää myös muille, kuinka arvokkaita yleensä halpana tai vähäarvoisena pidetyt tehtävät ovat.²³⁰ Löhe kuvaa arvoasteikkoa, jonka kautta tulla oikeaksi diakonissaksi: ensin piian tehtävissä kotitaloustehtävissä ja lastenhoidossa, sitten opettamassa pikkulapsia ja myöhemmin vanhempia tyttöjä,

---

226 GW 3.2 Anweisung zur Krankenseelsorge, 514. Raschok (2009, 89-90) tulkitsee tämän tarkoittavan Löhelle ennen muuta tehtäviin liittyvää vastuuta: kuten lääkäri on päävastuu potilaan hoitoon liittyvistä päätöksistä, sielunhoidossa pastorilla on tämä lääkärin rooli.

227 GW 4 An die Schwestern, 532. „Gott ist nicht ein Gott der Unordnung, sondern des Friedens; so lesen wir 1.Kor.14,33. Unordnung steht hier dem Frieden gegenüber, der Friede aber ist mit der Ordnung vermählt; es ist nirgends rechter Friede, wo nicht Ordnung ist, Ordnung aber besteht in Über-, Bei- und Unterordnung. Wer Frieden haben will, muß die Ordnung halten, und wer die Ordnung halten will, muß sich über-, bei- und unterordnen können und wollen, freudig wollen, und das alles hängt auch mit fröhlichem Gehorsam zusammen.“

228 GW 4 An die Schwestern, 533. „O ihr seid keine Diakonissen Jesu, wenn ihr nicht Frieden untereinander haltet; Jesus ist ein König des Friedens, Friede ist im Himmel, Friede von seinetwegen auf Erden; unter den Seinen muß Friede sein.“

229 GW 4 An die Schwestern, 531-532.

230 GW 4 Dettelsauer Leben, 402; GW 4 Von der Barmherzigkeit, 522.

tämän jälkeen työskentelemässä naisten turvakodissa ja sairaanhoitajan tehtävissä, ensin ruumiillisesti sairaiden parissa ja sitten sielunhoitotehtävissä henkisesti sairaiden ihmisten auttamiseksi. Tämän jälkeen on mahdollista tulla seurakuntadiakonissaksi.²³¹ Ute Gausen mukaan Löhe muodosti diakonissakuvansa luterilaisen kutsumusajattelun pohjalta, jossa jokaisen tehtävän arvo on siinä, että se nähdään jumalanpalveluksena.²³² Löhelle jokainen tehtävä hänen arvoasteikollaan on itsessäänkin arvokas, mutta samalla mahdollisuus oppia taitoja, joita tarvitaan vaativammissa tehtävissä. Tähän viittaa ainakin seuraava lainaus:

On siis itsestään selvää, että tällaisella koulutuksella vaaditaan jokaiselta diakonissalta taitoa ja neuvokkuutta tavallisissa naisten tehtävissä. Poikkeuksia tulee olemaan hamaan loppuun saakka, mutta sääntönä tulee aina olemaan, että diakonissan koulutuksen ja taitojen tulisi täyttää tämä mitta tavallisimmissa kotitaloustehtävissä. Sen mitä jokainen piika osaa ja mistä suoriutuu, se tulee jokaisen diakonissan voida aatellisella tavalla suorittaa ja ymmärtää tehtävänsä; sen jalon tavan ja suloisuuden kautta, jolla hän kaikki tehtävänsä suorittaa, tulisi hänen saada toiset näkemään kuinka suuresti hän arvostaa jokaisen ihmisen kutsumustyötä, myös jokaisen naisen, tehden niistä papillisen kutsumuksen. Siksi jokaisen diakonissan ihanteisiin tulee aina kuulua, että hän yhtäläisesti niin tallissa ja pellolla, pesutuvassa ja keittiössä, kuin opetustehtävissä ja sielunhoidossa ymmärtää ettei alhaisten ja ylhäisten tehtävien välillä ole eroa niiden merkityksellisyydessä, vaikka ehkä ulkoisesti eroja onkin...²³³

Saman suuntainen on tämä, hieman runomuotoinen kuvaus, jossa Löhe kuvaa diakonissan eri toimissaan ja mukana ovat myös liturgiset tehtävät. Tehtävät itsessään eivät ole ylhäisiä tai alhaisia, ainoastaan ihmisten mielikuvat niistä, näin Löhe näyttäisi ajattelevan.

En ole kuvataiteilija enkä laulaja; jos kuitenkin olisin, piirtäisin diakonissan sellaisena kuin hänen tulisi olla, hänen erilaisissa elämäntilanteissaan ja työtehtävissään. Siitä tulisi pitkä rivi kuvia ja yhtä paljon lauluja. Piirtäisin neitsyen tallissa – ja alttarilla, pyykkituvassa – ja vaatettamassa alastonta laupeuden puhtaalla pellavavaatteella – keittiössä – ja sairastuvassa, pellolla – ja laulamassa kuorossa Pyhä,pyhä, pyhä ja laulamassa yksin Nunc dimittis ehtoolisvieraille – maalaisin kaikki mahdolliset diakonissan tehtävät... Miksi? Koska diakonissat voivat tehdä ja tekevät alhaisinta ja ylhäisintä, eivät häpeä alhaisinta, eivätkä pilaa ylhäisintä naisten työtä. Jalat alhaisen työn lannassa ja pölyssä – kädet harpulla – pää hartauden ja Jeesuksen tuntemisen auringonpaisteessa – sellaiseksi maalaisin kuvasarjani nimikkokuvan.

231 GW 4 Von den Diakonissen, 453.

232 Gause 2008, 364-365.

233 GW 4 Von der Barmherzigkeit, 521-522. „Es versteht sich von selber, daß bei einer solchen Ausbildung das Geschick und Gewandtheit in dem gewöhnlichen weiblichen Beruf von einer jeden Diakonissin zu fordern ist. Es wird Ausnahmen geben bis ans Ende der Tage, Regel aber wird es immer bleiben, daß die Ausbildung und das Geschick der Diakonissin ind den Dingen des gewöhnlichen Haushaltes mustermäßig sein sollte. Was jede Magd kann und leistet, soll die Diakonissin in adeliger Weise können und ausüben verstehen; durch die edle Art und Anmut, mit welcher sie alles tut, soll sie andern die Einsicht erleichtern, wie sehr sich alle Berufsgeschäfte eines jeden Menschen, auch eines jeden Weibes zu priesterlichen Werken mahcen lassen. Es wird daher zum Ideal einer jeden Diakonissin immerhin gehören, daß sie vom Stall und Felde, von der Waschkütte und Küche bis zur Lehre und Seelsorge hinauf alles und jedes verstehe, zwischen den höchsten und niedrigsetn Beschäftigungen vielleicht einen Wechsel des Gewandes, niemals aber einen Wechsel des Sinnes vornehme...“

Sen alle kirjoittaisin: ”Kaikkea hän pystyy tekemään: työskentelemään – soittamaan – laulamaan ylistystä.”²³⁴

Kaikkien tehtäviensä suorittamisessa diakonissan tulee toimia niin, että hän samanaikaisesti pyrkii elämään evankelisten neuvojen mukaisesti – luopuen omista haluistaan toisten hyväksi. Tällä tiellä kilvoitellessaan hänen päämääränään on rauha ja tasapaino suhteessa Jumalaan, lähimmäisiin ja itseensä.

6.2 Yhteenveto

Luvussa 5 käsiteltyjen yhteisön rakentumista koskevien periaatteiden lisäksi Löhe asetti suuntaviivoja myös jokaisen yksittäisen diakonissan sisäiselle pyhityselämälle ja kilvoittelulle. Tällaisia olivat erityisesti niin sanotut evankeliset neuvot siveys, köyhyys ja kuuliaisuus. Siveyden ajatus liittyy Löhellä kiinteästi naimattomuuteen. Diakonissalla ei pidä olla kaipuuta eikä pyrkimystä perhe-elämään. Diakonissat eivät Löhen mukaan tee naimattomuuslupausta. Tässä Löhen käsitys eroaa selkeästi luostariajattelusta, vaikka hän toistuvasti diakonissalaitokset niihin rinnastaakin. Löhen pyrkii toistuvasti perustelemaan naimattomuutta avioliiton rinnalla tasavertaisena elämänmuotona. Hänen aikanaan naimattomuutta pidettiin yleisesti naiselle onnettomuutena, ja tämän ajattelun aiheuttamat haasteet diakonissalaitokselle näkyvät Löhen kirjoituksissa.

Köyhyys merkitsee Löhelle ennen muuta tyytymistä vaatimattomuuteen sekä luopumista omista haluista. Se on vapaaehtoista, mutta diakonissalle välttämätöntä. Taustalla on ajatus uhrista: uhratessaan elämänsä ja työtään köyhien hyväksi diakonissan sydän ei enää ole kiinnittynyt omistamiseen. Köyhyys ja vaatimattomuus näkyvät

---

234 GW 4 Dettelsauer Leben, 401-402. „Ich bin weder ein Maler noch ein Sänger; wenn ich's aber wäre, so malte ich die Diakonissin, wie sie sein soll, in ihren verschiedenen Lebenslagen und Arbeiten. Es gäbe eine ganze Reihe von Bildern und ebensoviele Lieder. Malen würde ich die Jungfrau im Stall – und am Altare, in der Wäscherei – und wie sie die Nackenden in reines Linnen der Barmherzigkeit kleidet – in der Küche – und in dem Krankensaale, auf dem Felde – und beim Dreimalheilig im Chor und wenn sie ganz allein den Kommunikanten Nunc dimittis singt – ich würde alle mögliche Diakonissenberufe malen...Warum? Weil eine Diakonissin das Geringste und das Größte können und tun, sich des Geringsten nicht schämen, das höchste Frauenwerk nicht verderben soll. Die Füße im Kot und Staub niedriger Arbeit – die Hände an der Harfe – das Haupt im Sonnenlichte der Andacht und Erkenntnis Jesu – so würde ich sie aufs Titeltupfer der ganzen Bildersammlung malen. Drunter würde ich schreiben: „Alles vermag sie – arbeiten – spielen – lobsingen.““

ulospäin käytöksen lisäksi myös diakonissan pukeutumisessa. Vaatimattomuutta ilmentävä yhtenäinen pukeutuminen palvelee näin myös tätä kautta diakonissojen keskinäisen yhteyden muodostumista.

Evankelisten neuvojen käsittelyssä Löhelle on keskeistä ajatus luopumisesta. Siveys ja köyhyys ovat luopumista omista haluista, kuuliaisuus sen sijaan luopumista omasta tahdosta. Tätä omasta tahdosta luopumista voi kuvata saksalaisen mystiikan käsitteellä *Gelassenheit*. Löhelle se merkitsee Jumalan tahtoon alistumista ja irti päästämistä kaikesta, mikä on Jumalan tahdon vastaista. Tämän luopumisen saa aikaan Jumalan armo. Näin diakonissan tahto voi vapautua maailmasta ja kääntyä Jumalan tahdon mukaiseksi. Diakonissa osoittaa kuuliaisuutta paitsi Jumalalle, myös ylemmilleen, arvioiden kuitenkin kaikkea Jumalan sanan valossa. Päivittäin hän kuolettaa oman tahtonsa ja pyrkii näin kuuliaisuuden kautta rauhaan. Löhen diakonissaihanteelle keskeistä on luterilainen kutsumusajattelu, jossa jokaisen tehtävän arvo on siinä, että se nähdään jumalanpalveluksena. Tässä lähellä kuuliaisuuden ihannetta on nöyryys. Nöyrällä esikuvallaan diakonissa voi näyttää myös muille tehtäviensä arvon.

Elämällä näiden luopumisen ihanteiden mukaisesti diakonissa tavoittelee tietä rauhaan ja tasapainoon Jumalan, lähimmäistensä sekä itsensä kanssa. Tämä ajattelu tulee hyvin lähelle saksalaisen mystiikan *Gelassenheit*-käsitettä. Jo saksalaisessa mystiikassa *Gelassenheitin* rinnalla esiintyi myös käsite *Einfalt*,²³⁵ ja sama koskee pietismiä, jossa molemmat olivat keskeisiä pyhityselämää koskevia käsitteitä.²³⁶ *Einfalt* oli keskeinen myös Löhen diakonissakäsitykselle, ja analysoin sen sisältöä seuraavassa luvussa.

---

235 Katso esimerkiksi Johannes Tauler's *Predigten* (1826, 84) Neljännen adventtisunnuntain saarna, jossa *Gelassenheit* on tie kohti *Einfaltia*. Tauler oli mestari Eckhartin oppilas.

236 Barnett 2011, 95; Van Elferen 2009, 158.

7 EINFALT – YKSEYTTÄ, YHTEYTTÄ, HARMONIAA SEKÄ PYHITYSTÄ

Löhe määrittelee käsitettä *Einfalt* monin tavoin. Teoksessaan *Von der weiblichen Einfalt* hän käsittelee Einfaltia ensin teologisesti yleisellä tasolla, sitten Jumalan valtakunnan näkökulmasta, kristityn hyveenä, naisen erityisenä hyveenä sekä lopuksi ta-pausesimerkin (Neitsyt Maria) kautta. Tästä syystä käsitettä on vaikea määritellä lyhyesti ja yksiselitteisesti. Lisäksi käsite Einfalt leimaa Löhen teologiaa laajemmin, jopa niin että häntä on nimitetty ”yksinkertaisuuden teologiksi”. Einfalt oli keskeinen käsite ainakin Johann Gottfried Herderille²³⁷, jonka ajattelua Löhe läheisesti tunsii.²³⁸ Uudempi tutkimus on vasta alkanut selvittää pietismin vaikutusta Herderin ajatteluun. Herder arvosti pietistejä, esimerkiksi August Hermann Franckea, Johann Arndtia, Philipp Jakob Speneriä ja Nikolaus Ludvig von Zinzendorfia, ja piti heidän kirjoituksiaan ja laupeudentyötään merkittävänä.²³⁹

Tässä tutkielmassa en tarkemmin analysoi sitä, miten Löhen Einfalt-käsite liittyy häntä edeltävään traditioon tai hänen aikalaisiinsa, vaan pyrin analysoimaan käsitettä osana Löhen diakonianteologiaa ja diakonissaihannetta²⁴⁰ edellä mainitun teoksen pohjalta. Analyysissani seuraan Löhen omaa jaottelua, eli käsittelen ensin Einfaltin yleisiä piirteitä ja Jumalan Einfaltia. Sen jälkeen tarkastelen Einfaltia kristityn hyveenä ja erityisesti sitä, mitä Löhe ymmärtää naisen Einfaltilla, mikä liittyy

237 Herder (1744-1803) oli valistusajan filosofi ja teologi, joka nousi vastustamaan rationalismia. Hän opiskeli nuoruudessaan Königsbergissä Immanuel Kantin oppilaana. Hänet tunnetaan myös mm. estetiikastaan, antropologiastaan sekä runoudestaan. Sihvonen 1980, 21-23; Companion 2009, 15-38.

238 Sihvonen 1980, 21. Sanan Einfalt suora käännös suomeksi on yksinkertaisuus, mutta nähdäkseni se ei tee täyttä oikeutta kaikille niille merkityksille, joita Löhe käsitteelle antaa. Siksi olen päätenyt käyttämään saksankielistä käsitettä analyysissani.

239 Companion 2009, 285-286. Löhen suhteesta pietismiin tiedetään, että hän oli perehtynyt pietismin teksteihin ja saanut paljon vaikutteita nuoruudessaan herätysliikkeissä mukana olleilta henkilöiltä. Mielenkiintoinen yksityiskohta löytyy hänen kirjoituksestaan *GW 4 Von der Barmherzigkeit*, 480, jossa hän kirjoittaa pietismin ja herrnhutilaisuuden olleen monista virheistään ja puutteistaan huolimatta siunaukseksi kirkolle. Hän myös nimeää sekä Ernst Valentin Löscherin että Albrecht Bengelin henkilöiksi, jotka toimivat ”Jumalan laupeuden sormina” ohjaten kirkkoa oikeaan suuntaan. Hayden-Royn (1994, 19) mukaan Bengel oli Württembergin pietismin ”isä”. Löscher puolestaan oli pietismin kriitikko luterilaisen ortodoksian ja pietismin välisissä kiistoissa muun muassa kirjoituksillaan lehdessä *Timotheus Verinus*. Näistä kiistoista ja Löscheristä katso Stoeffler (1973, 57-71). Kun pietismin ja ortodoksian välistä jännitettä voidaan pitää yleisesti tunnettuna tosiasiana, on mielenkiintoista, että Löhelle, joka muun uusluterilaisen liikkeen mukana arvosti korkealle luterilaisen ortodoksian teologeja, myös pietismi näyttäytyi positiivisessa valossa. Toki on myös muistettava, kuten Lehmann (2009, 13-16) kirjoittaa, että pietismi ilmiönä ja liikkeenä on varsin monimuotoinen, ja jotta käsitteelle tehtäisiin oikeutta, tulisi aina määritellä tarkemmin mistä pietismin suuntauksesta ja aikakaudesta puhutaan.

240 Kuten aiemmin todettua, teosta *Von der Weiblichen Einfalt* on pidetty Löhen ”ohjelmanjulistuksena naisdiakonian olemuksesta”. Stempel-de Fallois 2001, 292; Geiger 2003, 254.

oleellisesti koko hänen teokseensa jo sen nimessä. Tässä yhteydessä käsittelen myös Löhen mariologiaa, siltä osin kuin se liittyy luvun teemaan.

7.1 Einfalt Jumalan ominaisuutena ja kristityn päämääränä

Löhen mukaan on helppoa nimetä jonkun asian olevan Einfalt tai *einfältig*, mutta vaikea määritellä mitä Einfalt on. Se ei liity asioiden olemukseen (auf das Wesen der Dinge) vaan on elämän ja olemisen muoto ja hyve (eine heilige Form und Tugend des Lebens und Wesens). Se on kaikkien asioiden harmonia, joka syntyy vapaaehtoisesti ilman pakkoa tai pakottamista. Löhe vertaa Einfaltia luonnonlakiin, joka saa ihmisessä aikaan kaipuun kohti harmoniaa. Einfalt johtaa kaiken kohti yhteistä päämäärää, auttaen ymmärtämään kaiken keskuksesta käsin. Se on toisaalta parhaan päämäärän tunnistamista, toisaalta myös pyrkimistä tähän yhteen päämäärään niin, että kaikki muut tavoitteet jäävät sivuun. Einfalt on pysymistä valitulla tiellä, täysin rauhassa ilman epäilyksiä, totuudessa ja puhtaasti. Löhen mukaan Einfalt ei ole uusi asia, vaan nousee suoraan Jeesuksen ja apostolien opetuksesta.²⁴¹

Einfalt Kristuksessa – silmän Einfalt – vaelluksen, palvelun ja antamisen Einfalt, nämä tulevat korkeasti ylistetyiksi nimetyissä kohdissa. Jaakobin kirjeessä 1:5 on jopa puhe Jumalan hyvyyden Einfaltista. Raamattu käyttää kaikissa näissä paikoissa yhtä ja samaa sanaa, joka parhaiten kääntyy saksaksi sanalla Einfalt. Vain yksi taitos [eine Falte] tulisi olla meidän sielumme kaipauksella, sen ei tulisi kätkeä eri asioita eri paikkoihin. - Yhtä tulisi meidän kantaa rinnassamme ja muita asioita välttämällä pyrkiä sitä kohti. Juuri nämä Raamatun kohdat ovat minulle antaneet tämän käsityksen Einfaltista. Kun tästä vakuutuin, huomasin, että kauনিemmin ja täydemmin Einfaltin olemusta ei missään ole ilmaistu niin kuin Psalmissa 25:12: ”Vilpittömyys ja rehellisyys on minun suojani. Sinuun, Herra, minä luotan.”²⁴²

Korkein Einfalt on Jumalassa: yhden jumaluuden kolme persoonaa ja Jumalan rakkaus, joka yhdistää kaiken. Siitä seuraa ikuinen rauha ja täydellisen Einfaltin ja harmonian ihanuus. Löhen mukaan voimme vain aavistaa jotain tästä Jumalan

241 GW 3.1 Einfalt, 450-452. Löhen käyttämien Raamatunkohtien perusteella Einfalt sisältää muun muassa seuraavia puolia: yksinkertainen, pyyteetön, vakaa, puhdas, vilpitön, uskollinen, hyvä, terve, kirkas ja altis. Kreikankielinen kantasana kaikissa kohdissa on απλοτης.

242 GW 3.1 Einfalt 452. „Die Einfalt in Christo – die Einfalt des Auges – die Einfalt des Wandels, des Dienens und Gebens werden ohne Zweifel in den genannten Stellen hoch berühmt. Ja, im Briefe Jakobi 1,5 ist sogar von Gottes Einfalt im Wohltun die Rede. Die Schrift braucht in allen diesen Stellen ein und dasselbe Wort, welches im Deutschen durch Einfalt auf das genaueste wiedergegeben ist. Eine Falte soll das Verlangen unserer Seele haben, nicht an verschiedenen Orten verschiedenes verstecken. - Eins sollen wir im Busen tragen und mit Verleugnung anderer Dinge treu und redlich einzig darnach streben. Gerade jenen Stellen der Heiligen Schrift habe ich diese meine Auffassung der Einfalt abgelernt. Als ich aber derselben sicher war, fand ich, daß schöner und voller das Wesen der Einfalt in keinem Spruche der Heiligen Schrift ausgesprochen sei als Psalm 25,21: 'Schlecht und Recht, das behüte mich, denn ich harre Dein.'“

Einfaltista.²⁴³ Luomisessa Jumala suuntasi luomistyönsä laajoista kehistä kohti yhä pienempiä, maan ja taivaan jälkeen Hän loi meren ja kuivan maan, sitten tähdet, kasvit ja eläimet, kunnes oli ihmisen vuoro. Alussa, heti luomisen jälkeen Adam oli Löhen mukaan yhdessä Luojaansa kanssa kaiken keskipiste, ja huolimatta kaikesta moninaisuudesta, kaikki suuntautui kohti yhteistä päämäärää, Einfaltia. Kun lankeemus tapahtui, oli kyseessä nimenomaan lankeaminen pois Einfaltista. Adam etsi omaansa eikä halunnut kaikessa Jumalan kunniaa. Tämän seurauksena Einfaltin maailmasta tuli itsensä vastakohta, jossa jokainen etsii omaa tietään, eikä kulje yhteistä tietä kohti Einfaltia.²⁴⁴

Kun Kristus tuli ihmiseksi, hänessä toteutui jälleen Einfalt ja ykseys. Uudessa Adamissa oli alku luodun ja Luojaan uudelle yhteydelle, alku uudenseläiselle Einfaltille. Jumala ja ihminen samassa persoonassa merkitsee Löhelle suurinta ykseyttä, suurinta Einfaltia.

Ja tämä Immanuel, tämä uuden ja ikuisen Einfaltin esikoinen: tarkoitatko, että hänestä tuli vain alkaja ja esikuva eikä myös luotujen Einfaltin välittäjä ja täydelliseksi tekijä? Mitä varten Hän tuli ihmiseksi? Vain jotta Hänessä yhdistyisivät Luoja ja ihminen? Ei, ei: Hän haluaa ottaa pois synnin... Hän haluaa jälleen yhdistää Jumalan ja ihmisen ja koko luomakunnan rakkauden Einfaltissa – eikä lepää ennen kuin voi antaa Isälle riistetyn valtakunnan takaisin, jotta Jumala olisi kaikki kaikessa. Alkuperäisen Einfaltin palauttaminen ja kirkastaminen, se on hänen koko merkityksensä, tarkoitus hänen ihmiseksi tulemiselleen, kärsimiselleen ja kuolemalleen, hänen ylösnousemukselleen. Ja joka tätä epäilee, se avatkoon Joh.17 ja lukekoon ylimmäispapillisen rukouksen, ja sanokoon, onko se jotain muuta, kuin että Herran kaipaus ja hänen koko työnsä kumpuavat Einfaltista? Joh.17 on rukous täynnä Einfaltia, se nousee syvästä Einfaltista ja käsittelee Einfaltia. - ”minä heissä, ja sinä minussa – että he olisivat täydellisesti yhtä” (Jae 23) – se on tämän rukouksen summa, ja sitä on Einfalt.²⁴⁵

---

243 GW 3.1 Einfalt, 453. Löhen käyttämä ilmaus „...Liebe...die alle Beziehungen einigt und denselben...die tiefe Ruhe eines ewigen Friedens, die Herrlichkeit einer vollkommenen Einfalt und Eintracht gibt“ on vaikeasti käännettävissä. Kyse kuitenkin on rauhasta, ykseydestä ja harmoniasta.

244 GW 3.1 Einfalt 453-454.

245 GW 3.1 Einfalt, 454-455. „Und dieser Immanuel, dieser Erstgeborene neuer, ewiger Einfalt: meinst du, er werde nur ein Anfänger und Muster und nicht auch ein Mittler und Vollender der Einfalt der Kreaturen werden? Wosu ist ER Mensch geworden? Etwa daß ER allein in sich vereinige Schöpfer und Geschöpf? Nein, nein: Er will die Sünde wegtun... Er will Gott und Menschheit und die ganze Kreatur wieder vereinigen in Einfalt der Liebe – und ruht nicht, bis er dem Vater das entwendete Reich wieder übergeben kann, auf daß Gott sei alles in allen. Wiederherstellung und ewige Verklärung der uranfänglichen Einfalt, das ist sein ganzer Sinn, der Zweck seiner Menschenwerdung, seines Leidens und Sterbens, seiner Auferstehung. Und wer da zweifelt, der schlage auf Joh.17 und lese das hoherpriesterliche Gebet und sage, ob es anders ist, ob nicht die ganze Sehnsucht des Herrn und seine gesamte Arbeit auf die Einfalt ging? Joh.17 ist ein Gebet voll Einfalt, aus tiefer Einfalt und um Einfalt. - 'Ich in ihnen und du in mir, auf daß sie vollkommen seien in Eines' (V.23) – das ist des Gebetes Summa, und das ist Einfalt.“

Löhelle Kristuksen merkitys näyttäytyy tässä yhteydessä erityisesti yhteyden palauttajana. Einfalt on siis yhteyttä ja ykseyttä paitsi Jumalan persoonien välillä, myös ihmisen ja Jumalan välillä.²⁴⁶

Pyhä Henki on Isän ja Pojan Henki, Einfaltin Henki, joka kirkastaa Isän ja Pojan työtä. Pyhä Henki kokoaa kirkon kaikista ilmansuunnista yhteen sanan ja sakramenttien kautta. Jumalan kaikkien teiden päämääränä on Löhen mukaan Einfalt, ja se toteutuu kirkon elämässä, kun sen jäsenet elävät sanan ja sakramenttien yhteydessä pyrkien kohti yhteistä päämäärää. Aikojen lopussa ne, jotka ovat ”einfältig, perivät uuden taivaan ja uuden maan”.²⁴⁷ Einfalt näyttää olevan siis ainakin jossain määrin myös kristittyjen välistä yhteyttä, pyhien yhteyttä. Thomas H. Schattauerin mukaan Löhen ajattelun yksi punainen lanka oli communio (Gemeinschaft), yhteys, joka jäseni koko hänen teologiaansa. Löhe käytti hänen mukaansa käsitettä communio paitsi ehtoollisesta, myös saarnasta ja koko messusta.²⁴⁸ Communion korostaminen näkyy myös hänen käsityksessään diakoniasta koinoniana tai siinä, mitä hän kirjoittaa kurista, yhteydestä ja uhrista.

Langenneessa ihmisessä on Löhen mukaan vain häivähdyksiä Einfaltista, ikään kuin muistona siitä, mitä ihminen oli ennen lankeemusta. Kaikki, mikä kristityssä ansaitsee Einfaltin nimen, on uutta luomusta ja Jumalan tekoa.²⁴⁹ Löhe näyttää ymmärtävän Einfaltiin pyrkimisen kristityn pyhityksenä, sillä hän sanoo, että kristitty suuntautuu vaelluksensa aikana yhä enemmän kohti Einfaltia. Toisaalta hän käyttää Einfalt-käsitettä kuin puhuisi persoonallisesta olennosta sanoessaan Einfaltin haluavan kaikessa Jumalan valtakunnan ja vanhurskauden toteutumista. Löhelle kristityn uusi ihminen²⁵⁰ ja Einfalt ovat pitkälti synonyymeja toisilleen. Pyhitykseen ja kilvoitteluun

---

246 Sihvosen (1980,121) mukaan Löhe liittyi romantiikan ja idealismin käsityksiin ajattelemalla, että eskatologinen maailman uusi luominen oli oikeastaan alkuperäisen harmonian palauttamista.

247 GW 3.1 Einfalt, 455. „Es kommt das Ende: die Einfältigen kommen zum Ziele, zu ihrem Gott, und werden Erben des neuen Himmels und der neuen Erde.“ Junttilan (1989, 134-137) mukaan myös Lutherilla sana ja sakramentit olivat kristittyjen yhteyden luovia, kirkon konstitutiivisia merkkejä. Tässä ajattelussa myös Löhe näyttää liittyvän vanhakirkolliseen communio-elesiologiaan, jossa pyhien yhteys liittyy yhteyteen pyhiin asioihin.

248 Schattauer 2009, 50-52,56. Löhen hautakivessä on hänen itsensä valitsema teksti: Ich glaube eine Gemeinschaft der Heiligen. Kuten luvun 5 alkuosassa huomautin, jumalanpalveluksen ja liturgiaan liittyvän kielenkäytön osalta Löhe käyttää käsitettä communio sanctorum varsin yhtenevästi samalla tavoin kuin Luther. Löhelle Gemeinschaft ja communio näyttäisivät olevan kuitenkin myös laajemmin synonyymeja, toisin kuin Lutherilla.

249 GW 3.1 Einfalt, 456.

250 Käytän käsitettä ”uusi ihminen” tässä siinä merkityksessä kuin se esiintyy esimerkiksi Lutherin Vähässä Katekismuksessa, katso VK, Pyhän kasteen sakramentti, kohta 12.

viittaa myös Löhen ajatus siitä, että Einfaltilla ei enää ole ”taistelua maailman kanssa”, jostakin luopuminen ja uhrautuminen eivät aiheuta tuskaa.²⁵¹ Einfaltin ”liekki” on rukous, joka pyhittää kaiken kristityn Einfaltin.²⁵²

Vaikka Löhe sanoo Einfaltin olevan sekä miehen että naisen päämäärä heidän ”taivaallisessa kutsumuksessaan”, hän tekee erottelun siinä miten se ilmenee heidän ajallisessa kutsumuksessaan. Löhen mukaan suurin ero ihmisten välillä on heidän sukupuolensa, luomisesta loppuun saakka. Mies on luotu ennen naista, itsenäiseksi olenoksi ja voidaan ajatella mies ilman naista, koska paratiisissa näin hetken aikaa oli, toteaa Löhe. Kuitenkin tärkeämpää on se, että nainenkin on Jumalan luoma olento, kuin se, että hän on luotu miestä varten. Siksi naisen tulee ennen muuta pitää huolta jumalasuhteestaan.²⁵³

Nainen on annettu miehelle avuksi, ja naisen Einfalt on olla nainen, pyrkimättä miehen ominaisuuksiin tai tehtäviin. Löhe ei tarkemmin erittele, mitä nämä ominaisuudet tai tehtävät ovat, joita ei tule tavoitella. Sen sijaan hän kertoo, mihin naisen tulisi pyrkiä: naisen suurin kunnia on ”einfältige Weiblichkeit” - alistuminen, vaatimattomuus ja osaansa tyytyminen. Naisen suurin Einfalt on olla miehelle avuksi. Tämä koskee Löhen mukaan sekä aviovaimoja että naimattomia, sillä kummatkin jakavat saman kutsumuksen, palvella omalla paikallaan. Löhelle sekä aviovaimon että naimattoman naisen kutsumus on suuri ja arvostettava asia.²⁵⁴

Naimattoman naisen ja aviovaimon kutsumus on tässä maailmassa sama: se on aina miehen elämän auttaminen eikä se voi olla mitään muuta. Neitsyt ja aviovaimo – kuinka monin tavoin erilaisia: mutta elämämpiiri ja elämäntehtävä on yksi. Neitseellinen elämä ei siksi ole epäraisellisuutta eikä myöskään johda puhtaita sieluja siihen häpeään: päinvastoin, mitä neitseellisempi, sitä naisellisempi voi ja tulee naisen olla. Aviovaimon Einfalt on elää aviossa ja haluta sitä Jumalan kunniaksi; neitseellisen elämän kunnia ja Einfalt on palvella naisellisesti ja haluta sitä ilman avioliittoa, kurissa ja hurskaudessa.²⁵⁵

251 GW 3.1 Einfalt, 456-458. Löhen käyttämät ilmaisut näyttävät tässä yhteydessä todella viittaavaan kasteeseen ja sitä seuraavaan pyhitykseen, vaikka suoraan kastetta ei mainita: „Da die Einfalt nur Eins in allem will...Voll Hingebung und Liebe zu ihrem Gott ist sie daher auch voll tiefer, lauterer Abneigung gegen den Teufel, seine Werke und sein Wesen. Sie sagt sich in einem Odem dem dreieinigen Gott in ihrem Credo zu – und spricht ihre Abrenuntiation. Wie kann sie denn dem Teufel und seiner Welt angehören, da sie Gottes Eigentum ist?...Der Zug der Einfalt nach oben ist so stark und mächtig, daß sie keine Lust und Empfänglichkeit für das hat, was auch nur zweifelhaft ist, und möglicherweise abwärts ziehen könnte. Sie hat einen guten Lust mit Paulo zu sagen: 'Die Welt ist mit gekreuzigt und ich der Welt.'“

252 GW 3.1 Einfalt, 467.

253 GW 3.1 Einfalt, 458-460.

254 GW 3.1 Einfalt, 460-461.

255 GW 3.1 Einfalt, 461. „Der Beruf des ehelosen Weibes und des Eheweibes ist für diese Welt Einer; allemal ist es Hilfe für das männliche Leben und kann nichts anderes sein. Jungfrau und Eheweib – wie vielfach verschieden: aber der Lebenskreis und Lebensberuf ist Einer.

Juuri tätä omalla paikalla palvelemista toteuttivat Löhen mukaan vanhan kirkon diakonissat, jotka olivat naimattomia naisia tai leskiä. Hän näkee tämän mahdollisuutena myös oman aikansa naisille: ei jonakin, jonka arvoa pitäisi liioitella, mutta tasa-arvoisena kutsumuksena aviovaimon kutsumuksen rinnalla – mahdollisuutena Einfaltin todeksi elämiseen. Kun aviovaimo palvelee miestänsä ja perhettänsä, hän palvelee Kristusta. Naimaton nainen voi palvella joko perhepiirissään tai diakonissan tehtävissä, ja myös hän palvelee Kristusta. Löhen näkee tärkeänä, että perheet kasvattaisivat tyttäriään tähän ajatteluun, jotta nämä näkisivät elämäntehtävänsä arvokkaana ja myös sisälähetyksen palvelukseen saataisiin tehtäviinsä omistautuneita naisia.²⁵⁶

Naisen elämän ”pyhä järjestys” on tulla autuaaksi ja täyttää hurskas palvelutehtävänsä tässä maailmassa. Siksi kaiken hänen hartauselämänsä, opiskelunsa ja harrastuksensa tulee tukea tätä päämäärää ja kutsumusta. Käsite *kutsumus* (Beruf) toistuu Löhellä tässä yhteydessä jatkuvasti. Lisäksi hän puhuu regimentistä ja säädyistä, mikä viittaisi hänen liittävän ajattelunsa Lutherin kutsumusteologiaan. Kristityn Einfalt olisi siis elämistä kutsumuksensa mukaisesti ja kilvoittelemista sen toteuttamisessa.²⁵⁷

Einfaltiin kuuluu myös pitää itsensä ahkerana työssään, eikä se häpeä minkään työn tekemistä, vaan tekee kaiken työnsä kuin papillisena työnä tai uhrina Jumalalle. Einfalt seuraa Herransa esimerkkiä ja palvelee mielellään. Samalla Einfalt myös pitää riittävässä määrin huolta ruumiinsa terveydestä, sillä ruumis on Pyhän Hengen temppele.²⁵⁸ Löhen käyttämät ilmaukset, joissa Einfalt on ikään kuin itsenäinen toimija vaikeuttavat käsitteen määrittelyä, mutta näyttää siltä, että hän käyttää sitä synonyymina sille, mitä hänen ajattelussaan on todellinen kristitty ja kuinka kristitty kilvoittelee pyhityksessään kohti Einfaltia.

Jungfräuliches Leben ist drum nicht Unweiblichkeit und führt auch reine Seelen nicht zu dieser Schmach: im Gegenteil, je jungfräulicher, desto weiblicher kann und soll das Weib sein. Des Eheweibes Einfalt ist es, ehelich sein und sein wollen zu Gottes Preis; des jungfräulichen Lebens Preis und Einfalt ist es, weiblich dienen und dienen wollen ohne Ehe, in Zucht und Keuschheit.“

256 GW 3.1 Einfalt, 462. Löhen näkemys naisen asemasta kuulostaa melko patriarkaaliselta, mikä on osin selitettävissä ajan yleisellä ajattelulla. Gausen (2008, 370-371) mukaan Löhen diakonissakuva/-ihanne on kuitenkin vähemmän patriarkaalinen kuin esimerkiksi Theodor Fliednerillä. Löhe näki diakonissat yksilöinä ja työtovereinaan, ei niinkään Mutterhausin holhottavina lapsina. Samaa tulokseen on päätynyt H. Schoenauer (2008, 50).

257 GW 3.1 Einfalt, 462-464.

258 GW 3.1 Einfalt, 464.

Korkein esikuva naisen Einfaltista Löhelle on Maria, Jeesuksen äiti: hänen ”naisellisuutensa, Jumalan tuntemisensa, nöyryytensä, kuuliaisuutensa ja hänen Einfaltinsa.”²⁵⁹ Marian suurin kunnia on se, että hän on Jumalanäiti. Löhen mukaan äitiys on naiseuden suurin kunnia, ja Mariassa jokainen nainen on kunnioitettu.²⁶⁰ Löhe ylistää Mariaa siitä, että huolimatta kuninkaallisista sukujuuristaan hän oli niin vaatimaton ja nöyrä, eikä pyrkinyt korkeaan asemaan. Tämä on osoitus uskon ja nöyryytymisen Einfaltista, jossa Maria suostui Jumalan tahtoon eikä etsinyt omaa tietään, huolimatta kaikesta siitä kärsimyksestä mitä tämä suostuminen toi mukanaan.²⁶¹

Hän kuuntelee yksinkertaisesti (einfältig), yksinkertaisesti hän kysyy, yksinkertaisesti hän suostuu suurimpaan naisen kutsumukseen, jonka voi saada. Se ei ole lapsellista Einfaltia...hänen vastauksensa: ”Katso, minä olen Herran palvelijatar; tapahtukoon minulle sinun sanasi mukaan”, se on, olosuhteet huomioon ottaen, ihmeellinen todistus korkeimmasta ja syvimmästä, nöyryimmästä ja luottavaisimmasta naisen Einfaltista, joka on kuviteltavissa. Niin, toistan vielä, tämä koko käytös, kuunteleminen, kysymykset, aamenen sanominen on kaikista suurimman ja korkeimman Einfaltin käytöstä.”²⁶²

Löhe pitää koko Marian elämää ja sen niitä tapahtumia, jotka Raamatussa kuvataan, osoituksena suuresta Einfaltista ja nöyryydestä. Tämä käsitepari toistuu usein hänen tekstissään.²⁶³ Löhe kuvaa Marian matkaa Elisabethin luokse, Joosefin ja Marian suhdetta ennen Jeesuksen syntymää, heidän matkaansa Betlehemiin ja Jeesuksen syntymään sekä lapsuuteen liittyviä tapahtumia. Samoin hän käsittelee Jeesuksen julkiseen toimintaa sekä kärsimystä, kuolemaa, ylösnousemusta ja taivaaseen astumista. Kaikessa hän näkee Marian käytöksen ja jumalasuhteen esimerkillisenä, todellisena Einfaltina. Tämän kuvauksen lopuksi Löhe nimeää Einfaltin päämääräksi ja tavoitteeksi Jeesuksen näkemisen ja lopullisen yhdessäolon Hänen kanssaan taivaassa. Tie sinne kulkee uskomisen, toivomisen ja rakastamisen kautta.²⁶⁴ Jälleen palataan siis

259 GW 3.1 Einfalt, 468-469. „...ein vollendetes Bild der Weiblichkeit, der Erkenntnis, der Demut, des Gehorsams, der Einfalt.“

260 GW 3.1 Einfalt, 470-472. Löhe perustelee kirjoituksessaan pitkästi Marian neitsyyden merkitystä ja Marian kunnioittamisen merkitystä kirkolle sekä pohtii semper virgo-oppia ja Marian perisynnittömyyttä. Koska ne eivät hänen ajattelussaan suoranaisesti liity Einfaltiin, olen jättänyt ne analyysin ulkopuolelle.

261 GW 3.1 Einfalt, 474-475.

262 GW 3.1 Einfalt, 475-476. „Einfältig hört sie, einfältig fragt sie, einfältig willigt sie in den größten Frauenberuf, den es gegen konnte. Es ist keine Einfalt der Albernheit...und das Wort „Siehe, ich bin des Herrn Magd; mir geschehe, wie du gesagt hast“, das ist, angesichts der Umstände, ein wundervolles Zeugnis der höchsten und tiefsten, demütigsten und hochgemutesten Fraueneinfalt, welche denkbar ist. Ja, ich wiederhole, dies ganze Benehmen, Horchen, Fragen, Amensagen ist das Benehmen einer über alles großen, hohen Einfalt.“

263 Mitä Löhe sitten tarkoittaa nöyryydellä? Gausen (2008, 368-370) huomiot Löhen kirjoittamista diakonisojen nekrologeista viittaavat siihen suuntaan, että kyse ei ollut tietynlaisesta alistuvaisesta käytöksestä, vaan ennen kaikkea elämänsenteesta.

264 GW 3.1 Einfalt, 477-484.

teemaan yhteys: Einfalt on tässä yhteyttä Jumalaan ja Hänen tahtoonsa ajallisessa elämässä, jotta voisi toteutua lopullinen yhteys ja Einfalt taivaassa. Maria on tästä Löhen mukaan suuri esikuva erityisesti naisille.

7.2 Yhteenveto

Löhelle Einfalt on käsite, jonka sisällön hän hahmottaa tarkasti ja tuntuu olevan varma siitä, mitä aiheesta esittää. Kuitenkin lukija jää monin paikoin pohtimaan käsitteen rationaalista jäsentymistä, tai sen puuttumista. Einfaltin tarkka määrittely analyttisesti näyttää ilman tarkempaa merkityshistorian ja mystiikan keskustelujen tutkimusta olevan hyvin haasteellinen, ellei mahdoton tehtävä. Tässä yhteydessä joudun jättämään sen tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Selkeästi Einfalt ja ehkä laajemminkin mystiikka kuitenkin jäsentää Löhen diakonianteologiaa.²⁶⁵ Tähän viittaa myös edellisessä luvussa käsittelemä teema Gelassenheit, sekä ehtoollisen ja communio sanctorumin korostus Löhen teologiassa.

Einfalt näyttäytyy Löhelle pyrkimyksenä kohti harmoniaa ja ykseyttä, vapaaehtoisena kulkemisena kohti yhteistä päämäärää. Taustalla yhdistävänä voimana on Jumalan rakkaus. Ihminen on tarkoitettu kulkemaan yhteistä tietä toisten kanssa, mutta syntiinlankeemuksen seurauksena ihminen pyrkii pois tästä Jumalan tarkoittamasta Einfaltista etsien omaa tietään. Kristuksen tehtävän merkitys on Löhelle ennen kaikkea yhteyden palauttamista ihmisen ja Jumalan välille sekä ihmisten kesken. Einfalt on yhteyttä ja ykseyttä, joka vallitsee ensin Jumalan persoonien välillä, ja Kristuksen työn kautta myös jälleen myös ihmisen ja Jumalan välillä. Pyhä Henki kokoaa kirkon sanan ja sakramenttien yhteyteen, jotta kirkko voisi pyrkiä kohti yhteistä päämäärää, Einfaltia.

Einfaltia kohti pyrkiminen on kristityn pyhitystä. Samalla kristityn uusi ihminen ja Einfalt ovat Löhelle pitkälti synonyymeja toisilleen. Kaikki, mikä kristityssä on Einfaltia, on Jumalan aikaansaamaa ja uutta luomusta. Einfaltille luopuminen ja

---

265 Toinen mahdollisuus on selittää Löhen ajattelua orgaanisen ajattelun kautta, kuten Sihvonen (1980) tekee Löhen kirkkokäsitystä käsittelevässä väitöskirjassaan. Nähdäkseni orgaaninen ajattelu ei kuitenkaan ole Löhen diakonianteologialle yhtä keskeistä kuin Sihvosen mukaan Löhen ekklesiologialle.

uhrautuminen eivät aiheuta tuskaa. Naisen Einfach on suostuminen osaansa naisena, vaatimattomuus ja alistuminen. Hänen tehtävänsä on palvella omalla paikallaan joko perhettään tai seurakuntaa. Kummassakin tapauksessa hän palvelee Kristusta. Löhe korostaa kutsumuksen mukaan elämisen ja siinä kilvoittelun tärkeyttä. Hän käyttää Mariaa esimerkkinä Einfachin mukaisesta elämästä erityisesti naisille. Esimerkissä Einfach on yhteyttä Jumalaan ja Hänen tahtoonsa ajallisessa elämässä, jotta lopullisen yhteyden toteutuminen taivaassa olisi mahdollista.

Löhen diakonissaihanteen tarkastelun kannalta Einfachin tarkastelu on osoittautunut hyödylliseksi. Käsitteen sisällössä toistuvat samat teemat, jotka edellisissä luvuissa ovat jo nousseet esille: luopuminen omista päämääristä, osaansa tyytyminen, kutsumuksen mukainen kilvoittelu ja elämänvaellus sekä kaiken työn näkeminen jumalanpalveluksena. Samoin korostuu yhteyden eli communion merkitys kristityn vaellukselle.

LOPPUKATSAUS

Tutkimustehtävänä oli tutkia Wilhelm Löhen diakonissaihannetta sekä tarkastella miten siinä näkyy hänen käsityksensä yhteydestä. Lähteinä käytettiin Löhen kirjoituksia vuodesta 1848 alkaen. Tarkempi lähdeaineiston rajaus ja perustelu esitettiin johdantoluvussa. Tutkimusmenetelmänä oli systemaattinen analyysi.

Erityisesti herätysliikkeiltä ja Erlangenin koulukunnalta teologiset vaikutteensa saanut Löhe vaikutti uusluterilaisuuden keskuudessa yhtenä sen merkittävimmistä teologeista. Vastarinta protestanttisten kirkkounionien syntyä kohtaan oli leimallista uusluterilaisuudelle, joka korosti luterilaisen tunnustuksen merkitystä kirkon elämässä.

Laupeudentyön merkityksen painottaminen tuli mukaan Löhen ajatteluun jo varhain, ja myös sen käytännön toteuttamista hän harjoitti jo ennen diakonissakoulutuksen aloittamista. Teollistumisen, yhteiskuntaluokkien murtumisen ja lisääntyvän köyhyyden mukanaan tuomat haasteet antoivat leimansa Löhen aikakaudelle ja ympäristölle. Yrityksenä vastata sosiaalisiin kysymyksiin syntyi lukuisia yhdistyksiä, joiden kautta myös naisille avautui rooli ja tehtävä yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Ajalle tyypillisesti tämä rooli oli usein painottunut hoivaus- ja kasvatustehtäviin. Löhen kannalta merkittävimpinä saksalaisen diakonian kehittäjinä voidaan pitää Theodor Fliedneriä ja Johann Hinrich Wicherniä, joiden teologia ja toiminta vaikuttivat laajasti diakonian ja sisälähetyksen kehitykseen ulkomaita myöten.

Löhen käsitteelle diakonia antamalle sisällölle keskeistä on ajatus seurakunnasta yhteisönä. Tällaisena yhteisön Löhe pitää erityisesti varhaista kirkkoa. Diakonia ja sen oikea virka kasvaa rakkauden yhteisön, κοινωvίας hedelmänä. Tästä syystä luterilaisen diakonian uudistamisessa on Löhelle kysymys koko kirkon uudistamisesta. Koska vallitseva kirkollinen tilanne ei kuitenkaan vielä mahdollistanut kirkollisen diakonian viran uudistamista, myös Löhe toteutti diakonissakoulutuksensa diakonissalaitoksessa. Hän vertaa protestanttisia diakonissoja roomalaiskatolisiin nunnisiin, vaikka tekee myös huomioita siitä, miten nämä kaksi mallia eroavat toisistaan. Löhelle diakonissojen vapaus ja vapaaehtoisuus kutsumuksensa seuraamisessa näyttäytyy suurempana kuin nunnilla. Hän tekee myös erottelun alkukirkollisten diakonissojen ja oman aikansa diakonissojen välille. Erityisesti tämä näkyy siinä, että kirkollisen

diakonian virkaan astutaan Löhen mukaan piispallisen ordinaation kautta. Diakonissalaitoksessa sisaret siunataan tehtäväänsä. Tämä siunauksen toimittivat vanhemmat diakonissat sekä siunattavien diakonissojen kurssitoverit.

Löhelle lähetys oli kirkon olemassaolon merkki, osa kirkon olemusta. Vaikka hän tekee erottelun sisä- ja ulkolähetysten välille, hän korostaa kirkon lähetystehtävän olevan pohjimmiltaan yksi. Lähetysten välineenä ovat sana ja sakramentit. Vaikka Löhe kritisoi sisälähetysten ymmärtämistä aineellisen hädän lievittämiseksi, myös hänelle laupeus kulkee käsi kädessä lähetysten kanssa. Järjestyksen tulee kuitenkin Löhen mukaan olla selkeä: ensin sana, sitten leipä. Samalla tavoin oikean lähetysten rinnalle väistämättä syntyy diakonia ja diakonian virka. Aikansa aineellisesta hädästä Löhe asettaa vastuun sekä kirkolle että kansalle, sillä hän pitää syynä paitsi kansan luopumista Jumalan sanasta myös evankeliumin puutetta.

Jotta kirkon uudistuminen voisi tapahtua ja diakonian virka nousta uudelleen, tulisi kirkon saada köyhäinhoito tehtäväkseen. Tämä oli Löhen pyrkimys. Diakoniakoulutuksen tavoitteeksi asetettiin naisten kouluttaminen kärsivän ihmiskunnan palvelukseen. Koulutuksen kautta Löhe halusi rakentaa koko luterilaista kirkkoa. Löhen korostaman yhteyden merkitys näkyy koulutuslaitoksen muuttumisessa sisarkotimuotoiseksi: Löhen suurin huoli näyttää olevan sisarten identiteetin ja kutsumusnäyn säilyminen, ja parhaana lääkkeenä siihen hän pitää sisaryhteisön vahvistamista. Koulutuksen laajasta tietopuolisesta opetuksesta huolimatta Löhe pitää vielä tärkeämpänä jokaisen diakonissan hengellistä kasvua.

Löhen ihanteena on diakonissa, jonka elämä suuntautuu yhteisön hyväksi. Hänen mukaansa ei ole olemassa diakonissaa ilman yhteisöä. Yhteisön rakentumisen keskeisinä periaatteina Löhelle ovat kuri ja uhri, toisin ilmaistuna pyhitykseen kasvattaminen ja todellinen jumalanpalvelus. Jumala rakkaus synnyttää yhteisöön keskinäisen rakkauden ilmapiirin, jossa nämä periaatteet voivat toteutua. Keskinäinen sielunhoito ja yksityisriippi ovat keskeisellä sijalla pyhitykseen kasvattamisessa. Taustalla on koko elämän päämäärä, pelastuminen ikuisen elämään, mikä antaa merkityksen kaikelle mitä yhteisö ja sen jäsenet tekevät. Ehtoollinen saa Löhen ajattelussa keskeisen sijan seurakunnan keskinäisen yhteyden ilmentäjänä. Löhen ajattelussa ehtoollinen ja uhri liittyvät kiinteästi yhteen: seurakuntaa uhraa lahjansa ja rukouksensa yhteisön

hyväksi Kristuksen lahjoittaessa oman uhrinsa seurakunnan hyväksi. Samalla myös omista tarpeista ja haluista luopuminen, koko kristityn elämä on Löhelle uhri, johon halun voi saada aikaan vain evankeliumi.

Luopumisen teema toistuu myös niissä ihanteissa, joita Löhe asettaa jokaisen diakonissan sisäiselle pyhityselämälle ja kilvoittelulle. Kristillisessä perinteessä toistuvat niin sanotut evankeliset neuvot siveys, köyhyys ja kuuliaisuus näyttäytyvät Löhen ajattelussa erityisesti luopumisen kautta. Siveys ja köyhyys ovat luopumista omista haluista aviollisen elämän ja maallisen omaisuuden suhteen. Kuuliaisuus puolestaan on luopumista omasta tahdosta ja sen kääntymistä Jumalan armon vaikutuksesta Jumalan tahdon mukaiseksi. Vaatimattomuus ja naimattomuus ovat ihanteita, jotka ovat diakonissalle välttämättömiä. Samalla diakonissa kilvoittelee oman tahtonsa kuolettamisessa osoittamalla kuuliaisuutta Jumalalle ja ylemmilleen.

Elämällä näiden luopumisen ihanteiden mukaisesti diakonissa tavoittelee tietä rauhaan ja tasapainoon Jumalan, lähimmäistensä ja itsensä kanssa. Tämä muistuttaa saksalaisen mystiikan Gelassenheit-käsitettä. Siihen puolestaan liittyy kiinteästi Löhen diakonissaihanteelle keskeinen käsite Einfach. Käsitteen yksiselitteinen määrittely osoittautui haasteelliseksi tehtäväksi ilman sen merkityshistorian ja mystiikan keskustelujen tutkimusta, jotka kuitenkin jäävät tämän tutkielman ulkopuolelle. Jotain Löhen käsitteelle antamasta sisällöstä voidaan kuitenkin lausua. Einfach on pyrkimystä kohti harmoniaa ja ykseyttä, kulkemista kohti yhteistä päämäärää. Samalla se on Jumalan persoonien välillä vallitsevaa ykseyttä ja yhteyttä, joka Kristuksen työn kautta on tullut jälleen mahdolliseksi myös ihmisen ja Jumalan välille. Pyhä Henki kokoaa kirkon yhteen vaellukselle kohti yhteistä päämäärää, sanan ja sakramenttien äärellä.

Pyrkiessään kohti Einfachia kristitty kilvoittelee pyhityksessään. Einfach saa myös merkityksen uusi ihminen. Kristityn Einfach on kokonaisuudessaan Jumalan aikaansaannosta ja uutta luomusta. Sille omastaan luopuminen ja uhrautuminen ei aiheuta tuskaa. Löhe käsittelee erityisesti sitä, mitä Einfach merkitsee kristitylle naiselle. Se on suostumista osaansa, vaatimattomuutta ja alistumista, omalla paikallaan palvelemista. Löhe rinnastaa perheen ja seurakunnan palvelemisen pitäen molempia arvokkaina kutsumuksina. Molemmat ovat Kristuksen palvelemista samalla kun nainen

kilvoittelee kutsumuksensa mukaisessa elämässä. Einfalt on tällöin yhteyttä Jumalaan ja Hänen tahtoonsa päämääränä lopullisen yhteyden toteutuminen taivaassa. Suurin esimerkki tästä naisen Einfaltista on Jeesuksen äiti Maria.

Tutkimustehtävän määrittelyn yhteydessä esitin, että Löhen käsitys yhteydestä jäsentää oleellisesti hänen diakonianteologiaansa ja diakonissaihannettaan. Diakonissaihanteen määrittely liittyy keskeisimmin kysymykseen siitä, mitä Löhe ymmärtää kristityn vaelluksella. Hän näyttää lähdeaineistossa käsittelevän koko kysymystä kristityn vaelluksesta oikeastaan vain yhteydessä siihen kuinka kristitty elää osana yhteisöä. Laajasti ymmärrettynä tämä yhteisö on hänelle kirkko, vaikka se manifestoituu pienempinä yksiköinä, kuten yksittäinen seurakunta tai niin kuin tässä tutkimuksessa on havaittu, diakonissalaitoksen sisaryhteisö.

Löhen ajattelussa tulee esille hänen ikäänkuin eskatologinen suhtautumisensa kristityn vaellukseen: kaiken tapahtuvan ja kaikkien valintojen tulee palvella ihmisen iankaikkista pelastusta – sekä yksilön että yhteisön näkökulmasta. Erityisesti tämä tulee näkyviin hänen kirjoittaessaan Einfaltista, jota käsitteenä voidaan pitää koko hänen teologiaansa jäsentävänä. Kristityn koko elämä näyttäytyy siinä pyrkimisellä kohti Einfaltia, osana sitä yhteisöä, joka yhdessä pyrkii tähän samaan päämäärään. Yhteys Jumalan persoonien välillä on Einfaltia, yhteys Jumalan ja ihmisen välillä on Einfaltia, joka tulee mahdolliseksi Kristuksen Einfaltin kautta: Hänen, joka on Löhen mukaan täydellisesti yhtä Isän kanssa. Koska Löhen mukaan Pyhä Henki on Einfaltin henki, joka luo yhteyden kristittyjen kesken ja heidän yhteytensä Jumalaan, on Einfalt Löhelle myös trinitaarinen käsite. Vaikka hänen diakonian teologiansa siltä osin kuin sitä tässä tutkimuksessa on käsitelty, liikkeekin pitkälti kolmannen uskonnokappaleen alueella, myös muut uskonnokappaleet ovat täten mukana.

Mielenkiintoinen havainto on se, kuinka yhteys ja diakonia ovat Löhelle synonyymeja, ja diakonia on osa lähetystä, joka on kirkon olemisen tapa maailmassa. Näin tuliaan johtopäätökseen, jossa diakonia on Löhelle kirkon tuntomerkki, ja tärkeä sellainen. Tästä nouseva kysymys siitä, onko se kuitenkin kirkon konstitutiivinen osa, seikka joka tekee kirkon kirkoksi, jää avoimeksi tässä tutkimuksessa. Diakonia kasvaa Jumalan rakkauden synnyttämästä yhteisön jäsenten keskinäisestä rakkaudesta. Tässä Löhe näyttäisi liittyvän CA:n muotoiluun uskosta, josta väistämättä syntyy

hyviä tekoja. Kysymys rakkaudesta kirkon ulkoisena tuntomerkinä [fides caritate formata vs. fides Christo formata]²⁶⁶ oli reformaation kiistoissa merkittävässä asemassa, kuten luvun viisi alkupuolella viittasin. Löhe, jolle diakonia on karitatiivista toimintaa, nostaa kysymyksen jälleen pinnalle. Löhen rakkaus-käsityksen ja sen suhteen esimerkiksi Lutherin ajatteluun selvittäminen jää myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi.

Löhen yhteysajattelun keskuksessa kirjallisuuden perusteella on ehtoollinen. Yhteyden konkreettisina luojina yhteisössä toimivat sana ja sakramentit, joista erityisesti ehtoollinen korostuu. Kun yhteys ja diakonia ovat niin lähellä toisiaan, voitaneen olettaa, että Löhen teologiassa diakonia ja ehtoollinen liittyvät läheisesti toisiinsa. Tämä tulee näkyviin jo hänen kuvauksissaan siitä, miten hän ymmärtää varhaisen kirkon seurakuntien eläneen. Näiden välisen suhteen tarkempi määrittäminen vaatisi kuitenkin laajempaa tutkimusta.

Käsitteen Einfalt analyysi, ehtoollisen korostuminen yhteydessä pyhien yhteyteen Löhen ajattelussa sekä Löhen tapa käsitellä diakonisojen pyhityselämää viittaavat siihen, että Löhen diakonianteologian kokonaisvaltaisempi ymmärtäminen edellyttää ainakin Löhen ajattelun tarkastelemista suhteessa mystiikan teologiaan ja siitä käytyyn keskusteluun sekä romantiikan mahdollisiin vaikutteisiin. Mystiikan vaikutteet ovat voineet tulla Löhelle myös pietismin ja herätysliikkeiden kautta. Toisaalta myös idealismin ja mystiikan keskinäinen yhteys on olemassa. Näiden yhteyksien avaaminen laajemman tutkimuksen kautta voisi selkeyttää myös kokonaiskuvaa Löhen ajattelusta.

---

266 Junttila 1989, 149-161.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Lähteet

GW 3.1 Einfalt

1853 Von der Weiblichen Einfalt. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 3.1 Die Kirche in Gemeinde/Schule und Haus, 1. Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1951. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 3.1 Von der Aufgabe

1852 Von der Aufgabe des Eigenen Willens und dem freudigen Gehorsam gegen den Willen Gottes oder der Gelassenheit. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 3.1 Die Kirche in Gemeinde/Schule und Haus, 1. Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1951. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 3.1 Von den heiligen Personen

1859 Von den heiligen Personen, der heiligen Zeit, der heiligen Weise und dem heiligen Orte. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 3.1 Die Kirche in Gemeinde/Schule und Haus, 1. Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1951. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 3.2 Anweisung zur Krankenseelsorge

1855/56 Zu Dr. Gottfried Olearius' Anweisung zur Krankenseelsorge. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 3.2 Die Kirche in Gemeinde/Schule und Haus, 2. Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1958. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 3.2 Der Geistliche

1852/1858 Der evangelische Geistliche. Dem nun folgenden Geschlechte evangelischer Geistlichen dargebracht. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 3.2 Die Kirche in Gemeinde/Schule und Haus, 2. Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1958. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 An die ausgesegneten Diakonissen

- 1857 An die ausgesegneten Diakonissen. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 An die Schwestern

- 1869 An die Schwestern und Probeschwestern. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Aus Gedenkbüchern

- 1873 Aus Gedenkbüchern. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Dettelsauer Leben

- 1863 Dettelsauer Leben. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Einsegnung

- 1855 Die Einsegnung der in ihren Wirkungskreis abgehenden Diakonissen in Neuendettelsau. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Etwas aus der Geschichte

- 1870 Etwas aus der Geschichte des Diakonissenhauses Neuendettelsau. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Innere Mission

1850 Innere Mission in allgemeinen. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Rede

(1867) 1871 Rede bei einer Schwestern-Einsegnung. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Summarie

1858 Summarie zum siebenten Kapitel des ersten Briefes St.Pauli an die Korinther. Für Diakonissenschülerinnen. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Von der Armut

1858 Von der Armut und Bedürfnislosigkeit des Christen. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Von der Barmherzigkeit

1858/60 Von der Barmherzigkeit. Sechs Kapitel für jedermann, zuletzt ein siebentes für Dienerinnen der Barmherzigkeit. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Von den Diakonissen

1858 Von den Diakonissen. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Von der Kleidung

- 1858 Von der Kleidung der Frauen. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Von der seligen Übung

- 1858 Von der seligen Übung der Barmherzigkeit. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Von der züchtigenden Liebe

- 1858 Von der züchtigenden Liebe. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Das zehnte Jahr

- 1865 Das zehnte Jahr der Diakonissenanstalt Neuendettelsau. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission &Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 4 Zur Selbstprüfung

- 1865/73 Zur Selbstprüfung der Probeschwestern. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 4 Die Kirche in ihrer Bewegung, Mission&Diakonie. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1962. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 5.1 Aphorismen

- 1849 Aphorismen über die neutestamentlichen Ämter und ihr Verhältnis zur Gemeinde. Zur Verfassungsfrage der Kirche. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 5.1 Die Kirche im Ringen um Wesen und Gestalt, 1. Teil. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1954. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 5.1 Mitteilung

- 1848 Mitteilung über eine Pastorkonferenz [27./28.III.1848]. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 5.1 Die Kirche im Ringen um Wesen und Gestalt, 1.Teil. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1954. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 5.1 Petition

- 1849 Die bayrische Generalsynode vom Frühjahr 1849 und das lutherische Bekenntnis. Eine Beleuchtung der Synodalbeschlüsse in Betreff der Petition „Wahrung des Bekenntnisses und Einführung desselben in seine Rechte usw.“. 1. Petition. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 5.1 Die Kirche im Ringen um Wesen und Gestalt, 1.Teil. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1954. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 5.1 Vorschlag

- 1848 Vorschlag zu einem Lutherischen Verein für apostolisches Leben samt Entwurf eines Katechismus des apostolischen Lebens. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 5.1 Die Kirche im Ringen um Wesen und Gestalt, 1.Teil. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1954. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 5.2 Brüderliche Klage

- 1868 Brüderliche Klage über Gewissensverwirrung. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 5.2 Die Kirche im Ringen um Wesen und Gestalt, 2.Teil. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1956. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 7.2 Antwort

- 1865 Antwort auf eine Anfrage. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 7.2. Die Kirche in der Anbetung, 2.Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1960. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 7.2 Samenkörner des Gebetes

- 1840/58 Samenkörner des Gebetes. Ein Taschenbüchlein für evangelische Christen. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 7.2. Die Kirche in der Anbetung, 2. Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1960. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

GW 7.2 Vom Schmuck

- 1857-58 Vom Schmuck der heiligen Orte. - Wilhelm Löhe Gesammelte Werke 7.2. Die Kirche in der Anbetung, 2. Teilband. Herausgegeben von Klaus Ganzert 1960. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

Kirjallisuus

Ahonen, Risto A.

- 1991 Diakonaatin uudistus. Kirkon tutkimuskeskus sarja A nro 56. Piek-sämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.

Albert, Jürgen

- 1987 Innere Mission. - Theologische Realenzyklopädie [tästä eteenpäin: TRE] Band 16. Berlin: Walter de Gruyter. 166-175.
- 1997 Christentum und Handlungsform bei Johann Hinrich Wichern (1808-1881). Studien zum sozialen Protestantismus. Veröffentlichungen des Diakoniewissenschaftlichen Instituts an der Universität Heidelberg. Herausgegeben von Theodor Strohm. Band 9. Heidelberg: HVA.
- 2009 Löhe und Wichern – Erbe und Vision 2009, 248-258.

Albrecht, Christian

- 2003 Vormärz. - TRE Band 35. Berlin: Walter de Gruyter. 291-301.

Blaufuß, Dietrich

- 2009 Einleitung – Erbe und Vision 2009, 13-31.

Barnett, Christopher B.

- 2011 Kierkegaard, Pietism and Holiness. Ashgate New Critical Thinking in Religion, Theology and Biblical Studies Series. Burlington: Ashgate Publishing Company.

Bordat, Josef

- 2007 Gelassenheit. Ein Grundbegriff der Mystik Meister Eckharts. In: Third World Conference on Metaphysics, 6.-9. Juli 2006, Rom. [Esiteelmä]. <http://sammelpunkt.philo.at:8080/1593/>. (luettu 19.4.2012)

Brentano, Clemens

- 1831 Die Barmherzigen Schwestern in Bezug auf Armen- und Krankenpflege. Goblentz: Holscher.

CA

- 2003 Augsburgin tunnustus. - Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Jyväskylä: Sley-kirjat.

Companion

- 2009 A Companion to the Works of Johann Gottfried Herder. Edited by Hans Adler and Wulf Köpke. Rochester: Camden House.

Duden

- 2006 Deutsches Universalwörterbuch + CD-Rom. 6.Auflage.Mannheim: Dudenverlag.

Erbe und Vision

- 2009 Wilhelm Löhe. Erbe und Vision. Die Lutherische Kirche. Geschichte und Gestalten. Band 26. Hg. Dietrich Blaufuß. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

Fagerberg, Holsten

- 1978 Amt/Ämter/Amtsverständnis VII. - TRE Band 2. Berlin: Walter de Gruyter. 574-593.

Friedrich, Norbert

2008 Wilhelm Löhe und Theodor Fliedner – zwei diakonische Persönlichkeiten des 19. Jahrhunderts – Seine Bedeutung 2008, 85-101.

Gause, Ute

2003 Dienst und Demut – Diakonieggeschichte als Geschichte christlicher Frauenleitbilder. - Soziale Rollen von Frauen in Religionsgemeinschaften. Ein Forschungsbericht mit Beiträgen von Ute Gause, Ursula Henke, Martin Leutzsch, Ursula Nothelle- Wildfeuer, Heinz Ruland, Annette Wilke u.a.. Hgg. Siri Fuhrmann, Erich Gelbach, Irmgard Pahl. Münster: LIT Verlag. 65-88.

2008 „Die Diaconissin, ein Beispiel für Nacheiferung für alle“ - Das Diakonissenbild Wilhelm Löhes – Seine Bedeutung 2008, 355-371.

Geiger, Erika

2003 Wilhelm Löhe 1808-1872. Leben – Werk – Wirkung. Neuendettelsau: Freimund=Verlag.

Gilley, Sheridan

2003 Vinzenz von Paul. - TRE Band 35. Berlin: Walter de Gruyter. 111-114.

Gründel, Johannes

1981 Consilia Evangelica. - TRE Band 8. Berlin: Walter de Gruyter. 192-196.

Hauss, Friedrich

1991 Väter der Christenheit. Neu herausgegeben von Silvio Spahr. Wuppertal: R.Brockhaus Verlag.

Hayden-Roy, Priscilla A.

1994 "A Foretaste of Heaven". Friedrich Hölderlin in the Context of
Württemberg Pietism. Amsterdam: Rodopi B.V.

Hein, Martin

1982 Erlangen. - TRE Band 10. Berlin: Walter de Gruyter. 159-164.

Herrmann, Volker

2003 Wichern, Johann Hinrich. TRE Band 35. Berlin: Walter de Gruyter.
733-739.

2008 Johann Hinnrich Wichern – Martin Gerhardt – Jochen-Christoph
Kaiser. Eine Skizze der Diakonieschichtsforschung. - Evangelische
Kirche und sozialer Staat. Diakonie im 19. und 20. Jahrhundert.
Jochern-Christoph Kaiser. Stuttgart: Kohlhammer GmbH. 11-15.

Hissa, Pentti I.

1964 Tiennäyttäjiä palvelun poluille. Ohjelmakirja työpiireille. Seurakunta
toimii 2. Pieksämäki: Kirkon Opintokeskus.

Häussler, Michael

2002 Vereinswesen/Kirchliche Vereine. - TRE Band 34. Berlin: Walter de
Gruyter. 639-654.

Jolkkonen, Jari

2007 Systemaattinen analyysi tutkimusmetodina. Metodiopas. Joensuun
yliopisto. Teologinen tiedekunta. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Jones, David W.

2004 Reforming the Morality of Usury: A Study of Differences that
Separated the Protestant Reformers. Lanham, Maryland: University
Press of America.

Junttila, Juha

- 1989   Congregatio sanctorum. Traditionshistoriallinen tutkimus Confessio Augustananan ekklesiologisen perusilmaisun merkityssisällöstä. STKSJ 164. Helsinki.

Jüttemann, Veronika

- 2008   Im Glauben Vereint. Männer und Frauen im protestantischen Milieu Ostwestfalens 1845-1918. L'Homme Schriften 16. Reihe zur Feministischen Geschichtswissenschaft. Diss. Köln: Böhlau Verlag GmbH&Cie.

Kaiser, Jochen-Christoph

- 2008a   Evangelische Kirche und sozialer Staat. Diakonie im 19. und 20. Jahrhundert. Stuttgart: Kohlhammer GmbH.
- 2008b   Wilhelm Löhe als Gestalt der deutschen Diakonieggeschichte – Seine Bedeutung. 25-43.

Kantzenbach, Friedrich Wilhelm/Mehlhausen, Joachim

- 1994   Neuluthertum. - TRE Band 24. Berlin:Walter de Gruyter. 327-341.

Karppinen, Seppo

- 1994   Una Fiducia. Ernst Kinderin ekumeeninen metodi. STKSJ 189. Helsinki. Diss. Helsinki.

Keller, Rudolf

- 2009   Kirche im Sinn des lutherischen Bekenntnisses. Löhes Vorstellung von freier Kirche – Erbe und Vision 2009, 176-198.

Köser, Silke

- 2008   „Weibliche Einfalt“ und „Innere Herrlichkeit eines männlich vollendeten Charakters“ - Geschlechterrollen und Frauenbild bei Wilhelm Löhe – Seine Bedeutung 2008, 391-409.

Lehmann, Hartmut

2009 Pietism in the World of Transatlantic Religious Revivals - Pietism in Germany and North America 1680-1820. Edited by Jonathan Strom, Hartmut Lehmann and James Van Horn Melton. Burlington: Ashgate Publishing Company. 13-21.

Luther, Martti

2003 Iso Katekismus. - Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Jyväskylä: Sley-kirjat.

2003 Vähä Katekismus. - Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Jyväskylä: Sley-kirjat.

Mannermaa, Tuomo

1978 Preussista Leuenbergiin. Leuenbergin konkordian teologinen metodi. Missiologian ja ekumeniikan seuran julkaisuja XXIX. Helsinki.

Maron, Gottfried

1981 Deutschland II. - TRE Band 8. Berlin: Walter de Gruyter. 576-593.

Nessan, Craig L.

2009 Wilhelm Löhe und die Iowa Synode. Missionskorrespondenz 1852-1872 – Erbe und Vision 2009, 282-293.

Nipperdey, Thomas

1993 Deutsche Geschichte 1800-1866. Bürgerwelt und starker Staat. München: Verlag C.H.Beck.

Olson, Jeannine E.

2005 Deacons and Deaconesses Through the Centuries. Revisited Edition of One Ministry, Many Roles. Saint Louis: Concordia Publishing House.

Philippi, Paul

1981 Diakonie I. - TRE Band 8. Berlin: Walter de Gruyter. 621-644.

Puustinen, Laura

- 2009 Loputon liike – Laupeus Wilhelm Löhen ajattelussa. – Anno Domini 2009 Diakoniatieteen vuosikirja. Toim. Mikko Lahtinen, Terttu Pohjolainen & Tuulikki Toikkanen. Lahti: Lahden Diakoniasäätiö. 125-140.

Raschzok, Klaus

- 2009 Geistliches Amt nach Wilhelm Löhe. Impuls in eine amtsvergessene Kirche – Erbe und Vision 2009, 80-109.

Ryökäs, Esko

- 2006 Kokonaisdiakonia. Diakoniakäsityksen opilliset liittymät. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja: A Tutkimuksia 14. Tampere: DIAK.
- 2009 Diakonian väärinymmärryksen lyhyt historia. - Anno Domini 2009 Diakoniatieteen vuosikirja. Toim. Mikko Lahtinen, Terttu Pohjolainen & Tuulikki Toikkanen. Lahti: Lahden Diakoniasäätiö. 162-181.

Ryökäs, Esko ja Tahvanainen, Juha

- 2011 Diakonia paikkana – keskiajan ja Lutherin ”diakonia”-käsityksestä – Diakonian tutkimus 2/2011, 145-163.

Schaffenort, Gerta/Reichle, Erika

- 1983 Frau VII. - TRE Band 11. Berlin: Walter de Gruyter. 443-467.

Schattauer, Thomas H.

- 2009 Reclaiming the Christian Assembly as *Communio*. The Significance of the Lord's Supper in the Work of Wilhelm Löhe – Erbe und Vision 2009, 50-66.
- 2010 Reclaiming the Christian Assembly as *Communio*: The Significance of the Lord's Supper in the Work of Wilhelm Lohe. - Worship 84 no 3.

Schlichting, Wolfhart

- 1991 Löhe, Johann Konrad Wilhelm (1808-1872) – TRE Band 21. Berlin: Walter de Gruyter. 410-414.

Schmidt, Jutta

1998   Beruf: Schwester. Mutterhausdiakonie im 19. Jahrhundert.
Frankfurt/Main: Campus Verlag.

Schoenauer, Gerhard

2008   Das Evangelium schafft Gemeinde. Die Zentrale Bedeutung der
Gemeinde in Wilhelm Löhes Denken und Wirken – Seine Bedeutung
2008, 265-277.

Schoenauer, Hermann

2008   Die Bedeutung Wilhelm Löhes für die Diakonie – Seine Bedeutung
2008, 45-62.

Schwarz, Hans

2009   Wilhelm Löhe zu sozialen Fragen seiner Zeit – Erbe und Vision 2009,
239-247.

Schäfer, Gerhard K.

2009   Konfessionelle Beiträge zur Entwicklung sozialpflegerische Berufe.
Eine historische Skizze. - Diakonische Kirche. Anstöße zur
Gemeindeentwicklung und Kirchenreform. Festschrift für Theodor
Strohm. 2. Auflage. Hrsg. Arnd Götzelmann. Norderstedt: Books on
Demand GmbH. 111-122.

Seine Bedeutung

2008   Wilhelm Löhe (1808-1872). Seine Bedeutung für die Kirche und
Diakonie. Hrsg. Hermann Schoenauer. Stuttgart: Kohlhammer
GmbH.

Sihvonen, Matti

1980   Jumalan kaunein kukka. Wilhelm Löhen kirkkokäsitys. STKSJ 119.
Helsinki. Diss. Helsinki.

2006   Kirkon uudistuksen suuntaviivoja 1800-luvun uusluterilaisuudessa. -
Ego sum qui sum: Jouko Martikaisen juhlakirja. Toim. Tuomas
Martikainen. Studier i systematisk teologi vid Åbo Akademi nr 29.
Åbo 2006: Åbo Akademi. 107-113.

Slenczka, Notger

1998   Der Glaube und sein Grund. F.H.R.Frank, seine Auseinandersetzung
mit A.Ritschl und die Fortführung seines Programms durch L.Ihmels.
Forschungen zur systematischen und ökumenischen Theologie.
Herausgegeben von Wolfhart Pannenberg und Reinhard Slenczka.
Band 85. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.

Stegemann, Wolfgang

2008   Dogmatische und realistische Exegese. Anmerkungen zu Wilhelm
Löhe als Ausleger des Neuen Testaments – Seine Bedeutung 2008,
297-314.

Steiger, Johann Anselm

2000   Seelsorge I. - TRE Band 31. Berlin: Walter de Gruyter. 7-31.

Stempel-de Fallois, Anne

2001   Das diakonische Wirken Wilhelm Löhes. Von den Anfängen bis zur
Gründung des Diakonissenmutterhauses Neuendettelsau (1826-1854).
Diakoniewissenschaft. Grundlagen und Handlungsperspektiven. Band
2. Herausgegeben von Jürgen Gohde und Michael Schibilsky. Diss.
Erlangen-Nürnberg 1998. Stuttgart: Kohlhammer GmbH.

Sticker, Anna

1989   Theodor und Friederike Fliedner. R.Brockhaus Bildbiographien.
Herausgegeben von Carsten Peter Thiede. Wuppertal: R.Brockhaus
Verlag.

Stoeffler, F. Ernest

1973   German Pietism During the Eighteenth Century. Leiden: E.J.Brill.

Strohm, Theodor

2009 Wilhelm Löhes Verständnis der Diakonie der Kirche und die Wirklichkeit der Diakonie Heute – Erbe und Vision 2009, 259-281.

Tauler, Jean

1826 Johann Tauler's Predigten: Nach den besten Ausgaben und in unverändertem Text in die jetzige Schriftsprache übertragen/. Frankfurt am Main: Verlag der hermannschen Buchhandlung.

Van Elferen, Isabella

2009 Mystical Love in the German Baroque: Theology, Poetry, Music. Lanham, Maryland: Scarecrow Press, Inc.

Ward, William Reginald

2010 Early Evangelism: A Global Intellectual History, 1670-1789. Cambridge: Cambridge University Press.

Weber, Christian

2008 Visionärer Realismus. Die Aktualität von Löhes Missiontheologie – Seine Bedeutung 2008, 329-340.

2009 Löhe im Kongo. Missionarische Perspektiven gegen den Pessimismus – Erbe und Vision 2009, 67-79.

Zöller, Günter

2000 German realism: the self-limitation of idealist thinking in Fichte, Schelling and Schopenhauer. – The Cambridge Companion to German Idealism. Edited by Karl Ameriks. Cambridge: Cambridge University Press. 200-218.